

Selvbilder, mangfold og fellesskap

*Nasjonsbygging i kongelige nyttårstaler fra
1960 til 2014*

Sandra Feride Demiri

Masteroppgave i sosiologi
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Det samfunnsvitenskapelige fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Høstsemesteret 2015

Selvbilder, mangfold og fellesskap

Nasjonsbygging i kongelige nyttårstaler

fra 1960 til 2014

© Sandra Feride Demiri

2015

Selvbilder, mangfold og fellesskap. Nasjonsbygging i kongelige nyttårstaler fra 1960 til 2014

Sandra Feride Demiri

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Allkopi, Parkveien, Oslo

Sammendrag

I Norge kjennetegnes perioden fra 1960-tallet og frem til i dag av økende kulturelt, etnisk og religiøst mangfold. Mangfoldet har innvirket på eksisterende forestillinger om hvem «vi» er som nasjon, hvem som tilhører og hva som er kriteriene for å tilhøre det «norske» og nasjonen Norge. Denne oppgaven handler om slike nasjonsbyggende forhandlinger, og om hvordan de har utviklet seg siden 1960-tallet. Mer spesifikt dreier det seg om hvordan én av aktørene, nemlig kongen, formidler endrede forestillinger om «norskhet» gjennom sine nyttårstaler. På grunn av sin ikke-politiske rolle som nasjonalt samlende symbol (Hovland 2000), har han en unik posisjon i forhandlingene. For at den samlende rollen skal opprettholdes, må han unngå å ta stilling til konfliktfylte forestillinger om fellesskap og «norskhet». I stedet må han balansere mellom flere, potensielt motstridende, forestillinger og eventuelt forsøke å skape konsensus. Å undersøke denne balansegangen kan gi interessante perspektiver på de nasjonsbyggende forhandlingene som har foregått, og kan bidra til å kaste lys over nåtidige.

I denne oppgaven tar jeg for meg 55 kongelige nyttårstaler fra 1960 til 2014. Talene blir undersøkt langs to, tett sammenvevde, dimensjoner. Jeg ser både på hvordan nasjonsbyggende elementer i nyttårstalene bidrar til å skape forestillinger om «norskhet» (nasjonalt fellesskap, selvbilder og medlemskap) og hvordan disse favner økende mangfold. Utvikling over tid er et sentralt aspekt ved dette. Analysen av nyttårstalene er kvalitativt fundert, og jeg har sett på endringer i og forskjeller mellom talene. Gjennomgående temaer og fellestrekk på tvers av talene har også blitt undersøkt. I hovedsak har jeg tatt for meg talenes innhold, men har også sett på formen i den grad det har vært nødvendig for fortolkningen av innholdet.

Det fremkom flere nasjonsbyggende elementer i nyttårstalene, og hver av dem forteller noe om «det norske». Med bakgrunn i hvilke forestillinger om «norskhet» som var mest fremtredende, delte jeg den ovennevnte perioden i tre. Taler fra 1960 til 1985 ble kjennetegnet av at «norskhet» knyttet til humanitært arbeid og fred. Den andre perioden strekker seg fra 1986 til 2001, og her fremstår kristendom og kultur som mest sentralt for «det norske». Den siste perioden varer fra 2002 til 2014, og her betegnes Norge eksplisitt som flerkulturelt. Kongen snakker i den forbindelse om hvilke trekk som kan være forenende og felles på tvers av forskjelligheter, og mot slutten av perioden fremheves Grunnloven, menneskerettighetene og demokratiet som slike fellestrekk.

Forord

Til tross for interesse for temaet, mye interessant lesning og spennende diskusjoner, har arbeidet med denne masteroppgaven stort sett fortont seg som et evighetsprosjekt som jeg bare tidvis trodde jeg skulle klare å fullføre. Når jeg nå endelig er ferdig, er det flere som fortjener en stor takk. Takk til hovedveileder Katrine Fangen for interessante kommentarer og til biveileder Marta Bivand Erdal for gode innspill og entusiasme for prosjektet. Takk også til NATION-gruppa på Prio for at jeg fikk være med på spennende diskusjoner.

Takk til min gode mamma for nøye gjennomlesninger til langt på natt, konstruktive kommentarer og for at du alltid ringte da jeg trengte det mest. Takk til min snille pappa for at du alltid hadde tro på at jeg skulle få det til: endelig klarte jeg det! Tusen takk til min søster Aisha for gjennomlesninger, og fantastiske innspill som kick-startet hodet mitt, spesielt i innspurten. Jeg må også takke «sosiologi-jentene», og spesielt Lise, Anniken og Maria, for gode år på Blindern og for at vi har delt sorger og gleder. En takk går også til min omsorgsfulle svigerfamilie i Montenegro, og spesielt til mamma-Meta og Djiki, for at dere la alle forhold til rette for at jobbingen med oppgaven skulle bli best mulig da jeg besøkte dere. Tusen takk til alle dere andre som har hatt tro på at jeg skulle klare å fullføre masteroppgaven.

En hjertelig takk til min kjære Dado som har vist meg at det finnes en meningsfylt verden utenom skole, og at den er uendelig viktig. Tusen takk for din støtte, forståelse, klokskap, omsorg og kjærighet.

Sandra Feride Demiri

Oslo, november 2015

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Tidligere forskning	2
1.2	Problemstillinger	3
1.3	Samfunnsmessig og sosiologisk relevans.....	4
1.4	Språklige avklaringer.....	5
1.5	Gangen i oppgaven	6
2	Kongehus og nyttårstaler.....	8
2.1	Unionsoppløsning, avstemning og folkemonarki.....	9
2.2	Konstitusjonelt monarki	11
2.3	Kongehusets rolle	12
2.4	Kongelige nyttårstaler i krig og fred.....	14
2.5	Media som medspiller i taletradisjonens utvikling.....	15
3	Teoretiske perspektiver	17
3.1	Primordialisme og modernisme.....	17
3.2	Nasjonsbygging	19
3.3	Statsborgerlige og etnisk-kulturelle nasjonsoppfatninger	19
3.4	Svakheter ved det etnisk-statsborgerlige rammeverket	21
3.4.1	Normative trekk.....	21
3.4.2	Hvordan skille mellom statsborgerlige og etnisk-kulturelle elementer?.....	22
3.5	Mot et flerdimensjonalt rammeverk	23
3.5.1	Nasjonsbygging og det kulturelle repertoaret	23
3.5.2	Fra mikro til makro	24
3.5.3	Nasjonal historie.....	24
3.5.4	Etnisitet.....	25
3.5.5	Kultur	26
3.5.6	Samfunnsborgerskap	27
3.6	En kongelig talemåte?	28
4	Metode.....	30
4.1	Datamateriale.....	30
4.1.1	Data og utvalg: kongelig nyttårstaler fra 1960 til 2014	30
4.1.2	Avgrensning: språkligjort mening.....	32

4.2	Den analytiske tilnærmingen	33
4.2.1	Et todelt analytisk fokus	33
4.2.2	Fremgangsmåte – nyttårstalenes meningsinnhold.....	33
4.2.3	Fremgangsmåte – språklige trekk og nyttårstalenes oppbygning	37
4.2.4	Styrker og svakheter ved den analytiske tilnærmingen.....	38
4.3	Posisjonalitet.....	39
4.4	Etiske aspekter	40
5	Nyttårstaler, form og oppbygning	41
5.1	Nyttårstalenes oppbygning	41
5.1.1	Kong Olavs nyttårstaler –faste elementer og formelt preg	41
5.1.2	Kong Haralds nyttårstaler –varierende elementer og uformelt preg	43
5.1.3	Nyttårstalenes tidsakse og monarkenes yringsrom	45
5.2	Nyttårstaler som erfaringsfellesskap	47
6	En humanitær nasjon: 1960 til 1985	49
6.1	Nasjonsbyggende elementer – en oversikt	49
6.2	Krig, fred og humanitært arbeid	50
6.2.1	Et humanitært selvbilde med universelle bistandsideer	50
6.2.2	Humanitært arbeid – fra universelle ideer til «egne premisser»	53
6.3	En underforstått kristen felleskontekst	53
6.4	Nasjonsbygging og innvandring: fra bistand til landsmann	54
6.4.1	Flyktningers plass i det norske selvbildet	54
6.4.2	Et «utenifraperspektiv» på Norge	55
6.4.3	Kongen definerer sine landsmenn	56
7	En kristen kulturnasjon: 1986 til 2001	60
7.1	Samfunnsutvikling, nasjon og fragmentering.....	60
7.2	Julefeiring, kristendom og kultur.....	61
7.2.1	«[...]for oss kristne har julen alltid vært den største av alle høytider»	61
7.2.2	«[...]vår kristne kultur...».....	63
7.2.3	Norge –en kulturnasjon	64
7.3	Innvandring og fellesskap.....	66
7.3.1	Fra ikke-tema til solidaritet	66
7.3.2	Minoritet, majoritet og det å være trygg i sitt eget.....	67
7.3.3	«[...]når 2. generasjon av våre nye landsmenn vokser opp»	69

7.3.4	Mot kulturelt og religiøst mangfold	71
8	En flerkulturell nasjon: 2002 til 2014	72
8.1	Samfunnsutvikling og kongens beroligende rolle	72
8.2	Det flerkulturelle Norge.....	73
8.2.1	«Vi er blitt et flerkulturelt samfunn....».....	73
8.2.2	Fellestrekk, dialog og «common-places».....	75
8.2.3	Religiøse fellestrekk og en kristen referanseramme	76
8.2.4	«Det har ikke alltid vært like lett å være fremmed og annerledes i Norge....» .	78
8.2.5	En flerkulturell kompetanse	79
8.2.6	Grunnloven, kjærligheten og mangfoldet.....	79
8.3	Den nasjonale fortiden.....	82
8.3.1	Norge – en fri og selvstendig nasjon.....	82
8.3.2	Fra fattigdom til velstand	83
9	Avslutning	86
	Litteraturliste	89

1 Innledning

Det har vært innvandring til Norge helt siden statsdannelsen i år 900. Det er dermed ikke et fenomen som oppstod med den «nye» innvandringen på 1960-tallet. Det var også en betydelig utvandring fra Norge i perioden 1850 til 1914 (Brochmann og Kjeldstadli 2014:15). Disse folkeforflytningsprosessene tyder på at nasjonen ikke er statisk, men foranderlig. Norge bestod også tidligere av flere minoriteter, blant annet den samiske urbefolkningen, og nasjonale minoriteter som kvener, sigøynere og tatere (Eriksen og Sørheim 2006:77). Samtidig fantes det flere religiøse tilknytninger utover den kristen-protestantiske, for eksempel katolisisme og jødedom. Det var i tillegg flere religiøse retninger innenfor den kristne protestantismen. Det er derfor ikke slik at det norske samfunnet var homogent i perioden før 1960, selv om mange har en slik oppfatning. Innvandringen, som begynte på slutten av 1960-tallet, har imidlertid bidratt til å gjøre Norge mer komplekst når det gjelder kulturer, språk, verdier, religiøse tilhørigheter, etnisiteter og livsstiler¹ (Brochmann og Kjeldstadli 2014:15). Det økte mangfoldet har innvirket på eksisterende forestillinger om «norskhet» og Norge som nasjon, og har samtidig bidratt til å skape nye. I spenningen mellom nye og gamle forståelser oppstår det forhandlinger om hvem «vi» er som nasjon, hvem som tilhører og hva som er kriteriene for å tilhøre. Begrepet *nasjonsbygging* omfatter alle disse forhandlingsaspektene.

Nasjonsbyggende forhandlinger kan være orientert mot forskjellige oppfatninger om hva som er sentralt i forbindelse med det nasjonale. Oppfatningene kan for eksempel være knyttet til religion, etnisitet og/eller kultur. I det følgende betegner jeg dette som *nasjonsbyggende elementer*, eller *dimensjoner*. Hvilke elementer som vektlegges, og som det oppstår konsensus og konflikter rundt, varierer over tid. Historiske sammenligninger kan derfor bidra til å synliggjøre hvilke nåtidige trekk som er unike og hvilke som er mer langvarige (Brochmann og Kjeldstadli 2014:27). Det å undersøke hvilke elementer som var sentrale tidligere, og hvordan de har endret seg, kan dermed bidra til å nyansere nåtidige forhandlinger om Norge som nasjon.

¹ På grunn av økende mangfold og modernisering etter 2. verdenskrig, hadde en del av denne kompleksiteten begynt å utvikle seg også før den økende innvandringen. Det innebar blant annet oppbrudd fra gamle levemønstre og verdensbilder (Brochmann og Kjeldstadli 2014:15-16).

På grunn sin ikke-politiske rolle som nasjonalt samlende symbol (Hovland 2000:57), har kongen en unik posisjon som aktør i de nasjonsbyggende forhandlingene. For at den samlende funksjonen skal opprettholdes, må han nemlig unngå å ta stilling til konfliktfylte temaer og å uttale seg på måter som kan virke partiske. I stedet må han balansere mellom flere, potensielt motstridende perspektiver, og eventuelt forsøke å skape konsensus. De kongelige nyttårstalene er en god anledning til å undersøke denne balansegangen fordi kongen henvender seg til befolkningen som helhet. Han taler dermed både til nasjonen og på vegne av den (Hovland 2000:18). Samtidig gir nyttårstalene et godt utgangspunkt for å undersøke endringer over tid fordi de holdes hvert år. I denne oppgaven tar jeg derfor for meg kongelige nyttårstaler i perioden 1960 til 2014, og ser nærmere på hvilke forestillinger om «norskhet» som formidles og hvordan de favner økende mangfold.

1.1 Tidligere forskning

Løvgren og Orupabo (2011:6) har beskrevet studiet av «norskhet» som et «taust felt» innenfor sosiologi. Det skyldes at «norskhet» sjelden gjøres til et eksplisitt forskningstema. Når temaet likevel blir adressert, utgjør det gjerne en implisitt del av forskning på minoriteters opplevelser og muligheter i Norge (Løvgren og Orupabo 2011:6). Det finnes imidlertid unntak. For eksempel har Lynnebakke og Fangen (2011) undersøkt hvordan synlige etniske minoriteter definerer «norskhet». Avhengig av kulturell praksis, fremholdt informantene at man kan være mer eller mindre norsk. Det å være «helt norsk» ble likevel sidestilt med etnisk opphav, mens politisk deltagelse og det å ha norsk pass, fremstod som mindre viktig (Lynnebakke og Fangen 2011:133). Norskhet ble også undersøkt i Anderssons (2004) studie av forestillinger om idrettslig og nasjonal representasjon i multikulturelle samfunn. Hun fant blant annet at utøveres «norskhet» ikke ble utfordret når de ble sett som gode nasjonale representanter. Den ble derimot utfordret når utøverne ikke ble sett som representanter for tradisjonelle og/eller utbredte forestillinger om «norskhet», for eksempel knyttet til «hvithet» eller det å ha et «norsk klingende» navn (Andersson 2004:15).

Et fellestrekk ved studiene over er at de tematiserer «norskhet» fra et minoritetsperspektiv. Det finnes også studier der «norskhet» sees fra et majoritetsperspektiv. Disse er hovedsakelig antropologiske. I Klausen (1984) ble det for eksempel sett nærmere på enkelte kulturelle praksiser med tanke på hva som er «typisk norsk», og Klausen (1996) tematiserer blant annet kultur i forbindelse med OL på Lillehammer. I Lien, Lidén og Vike (2001) ble norske

likhetsforestillinger undersøkt, og i Sørensen (1998b) ble det sett nærmere på nasjonsbygging i Norge fra 1800-tallet og frem til andre verdenskrig. Samtidig har Brottveit, Hovland og Aagedal (2004) undersøkt nasjonale symboler i Norge. Selv om disse studiene eksplisitt undersøker «norskhet» fra et majoritetsperspektiv, forblir forholdet mellom «norskhet» og mangfold for det meste utforsket². Det er kun et fåtall studier som undersøker dette forholdet eksplisitt. I den forbindelse har Vassenden (2007) sett på hvordan representanter for «majoritetsbefolkningen» opplever flerkulturalitet i multikulturelle områder. Samtidig har Gullestad (2002) tatt for seg den norske innvandringsdebatten, og sett på hvilke forestillinger om «oss» og «dem» som kommer til uttrykk. Denne oppgavens fokus på forestillinger blant majoriteten og eksplisitte tematisering av «norskhet» og mangfold, kan bidra til å belyse aspekter ved «norskhet» som sjeldent blir undersøkt.

1.2 Problemstillinger

I denne oppgaven har jeg ønsket å undersøke hvilke nasjonsbyggende elementer i nyttårstalene som bidrar til å skape forestillinger om «norskhet». Nasjonalt fellesskap, selvbilder og medlemskap er aspekter ved slik nasjonsbygging. Jeg har også villet se på hvordan monarkene snakker om innvandring og økende mangfold. Særlig har jeg ønsket å fokusere på hvordan monarkenes forestillinger om «norskhet» i den forbindelse kan virke ekskluderende og inkluderende, og hvordan disse har endret seg over tid. Problemstillingene i denne oppgaven består derfor av to, tett sammenvevde spørsmål:

1. Hvilke forestillinger om «norskhet» (nasjonale selvbilder, medlemskap og fellesskap) blir formidlet i kongelige nyttårstaler, og hvordan har disse utviklet seg fra 1960 til 2014?
2. Hvordan tematiserer monarkene innvandring og økende mangfold, og hvordan favner deres forestillinger om «norskhet» endringer i samfunnet på dette området?

Det at jeg i denne oppgaven undersøker en tidsperiode på 55 år, innebærer at endring og utvikling er sentralt. For nettopp å få frem hvordan forestillinger om «norskhet» og mangfold forandrer seg over tid og hvordan flere oppfatninger kan gjøre seg gjeldende samtidig, har jeg valgt å presentere analysen kronologisk. Det er dermed ikke slik at hver problemstilling svarer

² Brottveit m.fl. (2004) er et unntak her.

til et analysekapittel. En ulempe med å fremstille analysen på denne måten er at jeg redegjør for forestillinger om «norskhet» og mangfold i flere omganger. Det vil si at det er tematiske «hopp» i kapitlene. En alternativ måte å presentere analysen på er å strukturere den tematisk. Etter å ha prøvd dette fant jeg imidlertid ut at jeg da ble nødt til å «hoppe» frem og tilbake mellom flere tidsperioder. Det gjorde at både motstridende og parallelle utviklingstrekk ble vanskelig å tydeliggjøre, samtidig som den overordnede utviklingen i perioden som helhet ble mindre fremtredende. For å få frem disse trekkene valgte jeg derfor den kronologiske fremstillingsmåten, selv om heller ikke denne strukturen er «fullgod».

1.3 Samfunnsmessig og sosiologisk relevans

«Norskhet» og mangfold er et tema som dypest sett dreier seg om hvordan nasjoner reproduseres, videreføres og endres. Det kan derfor sees i forbindelse med klassiske sosiologiske spørsmål om hva som skaper samfunnsintegrasjon. Det vil si samhold, tilhørighet og solidaritet blant et samfunns medlemmer. Temaet kan føres tilbake til sosiologiske «stamfedre» som Emile Durkheim og Ferdinand Tönnies, og har flere aspekter. Blant annet har samfunnsintegrasjon blitt sett som en forklaring på hvordan velferdsstater i det hele tatt er mulig. For eksempel er velferdsordninger som finansieres gjennom skattesystemer, avhengig av å bygge på solidaritet og tillit til noe som er hevet over enkeltindivider og –grupper (Brochmann og Hagelund 2010:22). Denne oppgaven kan gi innsikt i hvordan slik samfunnsintegrasjon kan foregå.

Temaet handler også om hvilke kriterier som ligger til grunn for solidaritet, og dermed for inkludering og ekskludering i et fellesskap. Det vil si hvem som anerkjennes og hvem som utelukkes. Dette er et komplekst tema da formell inkludering som statsborgerskap ikke nødvendigvis innebærer reell økonomisk, kulturell og sosial inkludering (Nieguth 1999:157). Den reelle inkluderingen har gjerne sammenheng med «majoritetsbefolkningens» makt. De kan nemlig definere samfunnet og hva det består av (Gullestad 2002:43), samt hvilke likheter det er mellom seg og minoriteter (Brochmann og Kjeldstadli 2014:452). Minoriteter står imidlertid ikke uten makt, da de kan utfordre majoritetens legitimitet (Brochmann, Rogstad og Borchgreving 2002:7). Selv om slike maktforhold har blitt aktualisert med økende innvandring og mangfold, fremstår de ofte som gitt. Denne oppgavens undersøkelser kan derfor bidra til å belyse hvordan forestillinger om «norskhet» og mangfold kan virke

inkluderende og ekskluderende, og derigjennom bidra til å skape bevissthet om slike maktformer.

1.4 Språklige avklaringer

Selv om jeg ikke legger til grunn et diskursanalytisk perspektiv i denne oppgaven, er det at språk ikke er en nøytral beskrivelse av virkeligheten, en viktig innsikt fra slike retninger. Det at språket i stedet gir uttrykk for bestemte perspektiver (Grue 2011:112), gjør det nødvendig å avklare hvilke begreper som brukes i oppgaven og hvordan de forstås. Slike avklaringer er spesielt viktige med tanke på oppgavens tema fordi språklige merkelapper både kan reflektere sosiale grenser, og skape dem (Gullestad 2002:43). Når jeg så undersøker hvordan monarkene snakker om innvandrere og «første generasjons nordmenn» på den ene siden, og forestillinger om «norskhet» på den andre, kan det bidra til å befeste et skille mellom «oss» og «dem». Jeg har imidlertid ikke klart å finne fullgode, uproblematisk begreper.

Som det også fremkommer i avsnittene over, er det betegnelsene *majoritetsbefolkning*, *innvandrere* og *første generasjons nordmenn* som benyttes i denne oppgaven. Når det gjelder det førstnevnte begrepet henviser ordet majoritet til noe relasjonelt. Det vil si at man bare utgjør en majoritet når det finnes en minoritet. Et viktig poeng i bruken av begrepet er at man kan utgjøre en majoritet i forskjellige henseende og at menneskene som omfattes av begrepet derfor kan variere. Det er likevel slik at noen «egenskaper» gjerne anses som viktigere enn andre, og disse er gjerne knyttet til forestillinger om «norskhet». I denne oppgaven henviser majoritetsbefolkningen dermed til dem som utgjør den underliggende referanserammen som forestillinger om «norskhet» ofte måles opp mot. Det vil si det religiøse, etniske og kulturelle flertallet i Norge.

Begrepet innvandrere refererer utelukkende til mennesker som er født i et annet land, og som har bosatt seg i Norge. Jeg har også valgt å bruke betegnelsen første generasjons nordmann, og ikke første generasjons innvandrer. Det har bakgrunn i Gullestads (2002:27) påpekning om at det å være annen generasjons innvandrer, er å være andre generasjon utenforstående i sammenligning med «det norske». Ved å bruke betegnelsen første generasjons nordmann har jeg ønsket å fremheve nærheten til det norske. Det er imidlertid viktig å påpeke at ikke alle har et ønske om å bli «norske» og at betegnelse nordmann derfor kan virke ekskluderende. Jeg har imidlertid ikke funnet en annen adekvat betegnelse. Når det gjelder begrepet *minoritet*

brukes det som en samlebetegnelse på innvandrere og første generasjons nordmenn, eventuelt også andre minoriteter som samer, kvener, tater og sigøynere.

Det er også nødvendig med en avklaring når det gjelder implikasjoner av oppgavens tema. Det å skrive om «norskhet» og mangfold kan innebære at «norskhet» implisitt formidles som et normativt ideal, for eksempel knyttet til forestillinger om at det å blir sett på som norsk er ønskelig eller høyverdig i seg selv. Men som nevnt over er det ikke nødvendigvis slik at man hverken identifiserer seg som norsk, eller har et ønske om det. Det er også mulig å ha tilknytning til andre identiteter enn den norske, noe som gjør dette til et komplekst tema. Poenget i denne sammenhengen er at «norskhet» og «det norske» blir sett som viktig i oppgaven fordi det er en form for sosial inkludering, og ikke fordi det er et normativt ideal.

Den siste avklaringen gjelder henvisninger til kongelige titler. Ifølge Norsk språkråd³ er det bare Kongen som institusjon som skrives med stor forbokstav mens generelle omtaler av kongen skrives med liten forbokstav. Språket i denne oppgaven er skrevet i overensstemmelse med disse reglene, og kongen skrives følgelig med liten forbokstav.

1.5 Gangen i oppgaven

For å kunne danne seg en forståelse av hva som undersøkes i denne oppgaven, er det viktig å se nærmere på kongehusets rolle, legitimitet og symbolske posisjon. Det er også nødvendig å få et innblikk i den historiske konteksten nyttårstalene ble til i, og hvordan taletradisjonen har utviklet seg. Dette er temaene i det neste kapittelet, altså kapittel 2. I kapittel 3 klargjør jeg oppgavens teoretiske forankring. Det vil si de perspektivene som oppgaven er skrevet ut fra. Jeg redegjør også for det «flerdimensjonale rammeverket» som har blitt utviklet i samspillet mellom eksisterende teori og de empiriske undersøkelsene av nyttårstalene. Det er den «teoretisk funderte» delen av rammeverket som er hovedfokuset her. I kapittel 4 gjør jeg rede for den metodiske tilnærmingen til analysen av de kongelige nyttårstalene. I den forbindelse diskuterer jeg måten jeg gikk frem på, og hvilke avveininger jeg gjorde underveis. Jeg drøfter også muligheter og begrensninger ved tilnærmingen, samt min egen posisjonalitet og etiske aspekter ved undersøkelsen.

³ http://www.sprakradet.no/sprakhjelp/Skriveregler/Stor_eller_liten_forbokstav/#kongelege (Lesedato: 27.10.2015).

Temaet i kapittel 5 er nyttårstalenes oppbygning, språklige kjennetegn og forskjeller mellom kong Olav og kong Harald. Et av hovedformålene med dette kapittelet er å vise hvilke tekstlige sammenheng formidlingen av «norskhet» foregår i, og dermed hvilken kontekst forestillingene må forstås ut fra. I kapittel 6, 7 og 8 viser jeg hvilke nasjonsbyggende elementer kongen vektlegger i sin formidling av norskhet, hvordan innvandring og mangfold blir omtalt og hvordan dette endrer seg over tid. Med det besvarer jeg også oppgavens problemstillinger. Som jeg beskrev tidligere er disse kapitlene kronologisk strukturerte. Det at redegjørelsen strekker seg over tre kapitler har bakgrunn i de overordnede utviklingstrekkene som fremkom i analysen av talene. I kapittel 6 tar jeg for meg taler fra 1960 til 1985, i kapittel 7 ser jeg på taler fra 1986 til 2001, og i kapittel 8 undersøker jeg taler fra 2002 til 2014. I det avsluttende kapittel 9, samler jeg oppgavens hovedfunn og konkluderer.

2 Kongehus og nyttårstaler

Kongehuset og monarkiet i Norge har bare i liten grad blitt tematisert i samfunnsvitenskapelige analyser⁴. Litteraturen om kongehuset består hovedsakelig av biografier om dets medlemmer (se f.eks. Benkow 1998; Langslet 1992 og Bomann-Larsen 2008, 2011, 2013), og enkeltreferanser til monarki som statsform (Ginsburg 2014; Saxi 2014; Skagestad 2005; Sejersted 2005). Det finnes imidlertid noen unntak, blant annet Hovland (2000) som har gjort en komparativ undersøkelse av kongelige nyttårstaler i Skandinavia, og Johannesen (2013) har tatt for seg mediefortellinger om kronprinsesse Mette-Marit. Grimstad⁵ (1994; 2000; 2001; 2003) har også bidratt til den sparsommelige litteraturen, selv om han tidvis er normativ i sine fremstillinger av kongehuset.

Det kan være flere grunner til at tematiseringen av kongehuset er så begrenset. Grimstad (2001:19-20 og 2003:9-10) ser det som et uttrykk for manglende «akademisk vilje» til å forske på Norges statsform, og forbinder det med respekt for monarkiet som institusjon. Dette setter han i sammenheng med monarkiets betydning som samlingsymbol, spesielt knyttet til andre verdenskrig (Grimstad 2000:4). Billig (1992:7) og Cannadine (1983:103) finner tilsvarende mangler i litteraturen om det engelske monarkiet. Ifølge Billig (1992:7) har de få undersøkelsene å gjøre med samfunnsviters generelle tendens til å undersøke temaer som offentlig anses for å være problematiske. Når det hverken i England eller Norge foreligger utbredte forestillinger om et «monarkiproblem», blir kongehus og monarki heller ikke gjort til gjenstand for analyse (Billig 1992:7).

I tillegg til det ovennevnte er det, ifølge Åmås (2004:4), knyttet lite reell politisk makt til monarkiet, noe som gjør det mindre prestisjefyllt å studere enn andre samfunnsområder der maktaspektet er mer åpenbart. Det å bare se monarkiet gjennom et politisk maktperspektiv, innebærer imidlertid at kongehusets symbolske og kulturelle verdi blir oversett (Åmås 2004:4). Andre former for innvirkning, slik som innflytelse og agendasetting, vil også kunne forbli utforsket. Det er nettopp slike aspekter denne oppgaven bidrar til å kaste lys over.

⁴ I tidsskriftet *Samtiden* (2004, nr. 1) ble det riktignok avholdt en essaykonkurranse som omhandlet Norges statsform; om Norge bør være monarki eller republikk. Konkurransen hadde imidlertid et normativt utgangspunkt, og jeg har derfor valgt å utelate essayene her.

⁵ Carl-Eriks Grimstad har så vidt meg bekjent, ikke arbeidet innen forskning, men innen journalistikk. Det kan delvis forklare hans stillingtagen til temaene han skriver om. Jeg har likevel valgt å inkludere deler av Grimstads verker om kongehuset når disse belyser viktige aspekter, og det ikke fantes annen litteratur. Der jeg har funnet annen litteratur som belyser de samme poengene, har jeg valgt å henvise til dem.

Det overordnede målet for dette kapittelet, er å klargjøre sammenhengen mellom nyttårstalene og kongehusets symbolske rolle. Jeg begynner kapittelet med å redegjøre for opprettelsen av det nåværende kongehuset. Deretter ser jeg nærmere på hva som kjennetegner monarkiet, og for hvordan man kan forstå monarkens rolle. Mot slutten av kapittelet gjør jeg rede for dannelsen av nyttårstaletradisjonen, og for hvordan den har utviklet seg over tid.

2.1 Unionsoppløsning, avstemning og folkemonarki

I 1905 ble unionen mellom Norge og Sverige oppløst av Stortinget, og prins Carl av Danmark ble tilbudt posisjonen som Norges konge (Brottveit, Hovland og Aagedal 2004:43). Prins Carl ville opprinnelig⁶ ikke motta tilbudet før det hadde blitt godkjent av Norges innbyggere, og Stortinget vedtok i den forbindelse at det skulle avholdes en folkeavstemning (Skagestad 2005:276-277). Ifølge Skagestad (2005:274) er det en nasjonal myte at avstemningen dreide om Norges statsform, altså monarki eller republikk. Slik avstemningstemaet ble formulert, handlet det formelt sett om man ønsket prins Carl til konge, eller ikke. Selv om dette var et viktig tema fordi det dreide seg om rollen som statsoverhode, er det ikke nødvendigvis slik at Norge ville ha blitt republikk hvis flertallet hadde stemt nei til prins Carl⁷ (Skagestad 2005:276; Jo Toft Brochmann 2014:30). Resultatet av selve avstemningen ble imidlertid at 78.9 prosent av de stemmeberettigede stemte for Prins Carl. Stortinget innsatte ham dermed som Konge av Norge, og han tok det gamle kongenavnet Haakon (Brottveit, Hovland og Aagedal 2004:43). Navnevalget symboliserte nasjonal kontinuitet fordi det skapte en forbindelse til det norrøne (Hovland 2000:23).

Det er særlig to aspekter som er viktige i forbindelse med dannelsen av kongehuset. Det første aspektet har å gjøre med den spesifikke legitimiteten kongehuset fikk som følge av avstemningen. Grimstad (2001:42) fanger inn dette momentet gjennom begrepet *folkemonarki*. Begrepet henviser til forestillingen om at den regjerende monarkens mandat først og fremst har sitt opphav i «folket», og deretter i de folkevalgte (Grimstad 2001:41). Da prins Carl ble valgt til konge av Norge, vakte det oppstandelse blant europeiske kongelige

⁶ Jeg bruker ordet *opprinnelig* her fordi det, ifølge Grimstad (2001:41-43), er uklart hvor avgjørende prinsens krav var for selve beslutningen om å avholde folkeavstemning. Ifølge Grimstad hadde Prins Carl skrevet til regjeringen at han var villig til å bli konge også uten folkeavstemning, hvis det ble klargjort at han opprinnelig hadde ønsket en avstemning. Dette skjedde før beslutningen om folkeavstemning var blitt tatt (Grimstads 2001:41-43)

⁷ Selv om Skagestad (2005) påpeker et interessant skille mellom valg av statsform og valg av en gitt konge, vil jeg ikke forfølge dette videre her. Jeg vil derfor heller ikke diskutere hva avstemningen «egentlig» bestod i, eller hvorvidt monarkiet har et «reelt» legitimeringsgrunnlag.

nettopp fordi hans posisjon var basert på en forespørsel, og en etterfølgende folkeavstemning. (Grimstad 2001:43). Folkemonarkiet skiller seg fra tradisjonelle forestillinger om monarki, der kongen regjerer på bakgrunn av sine karismatiske egenskaper, eller «Guds nåde». Det er også forskjellig fra den vanlige forståelsen av monarki som styreform, der den kongelige statssjefen har arvet sin posisjon (Helset og Stordrange 1998: 47). Selv om kong Haakons etterfølgere har arvet sine posisjoner, bidrar likevel forestillingene om folkemonarkiet til å legitimere kongehuset. Ifølge Skagestad (2005:280-281) bidro oppfatningen om at Norge har et valgt monarki blant annet til å underbygge kong Haakons autoritet, legitimitet og troverdighet som konge. Det var også en forutsetning for at han kunne opptre som en nasjonalt samlende skikkelse under andre verdenskrig. I tillegg har de etterfølgende monarkene kunnet trekke på de samme egenskapene i sine kongegjæringer (Skagestad 2005: 280-281).

Det andre aspektet handler om kongehusets rolle i Norges nasjonalfortelling(er). Det er imidlertid nødvendig å si noe om myter før jeg kan gå nærmere inn på dette. Myter er, ifølge Brottveit, Hovland og Agedal (2004:20), fortellinger som medlemmene av et samfunn benytter når de skal forstå eller forklare virkeligheten⁸. Begrepet innebærer ingen påstander om hva som er riktig eller galt, og det er følgelig ikke ment å ha en normativ slagside. Når fortellinger er relatert til et nasjonalt fellesskap, omtales de som nasjonale myter. Disse kan for eksempel handle om fellesskapets opphav eller dets medlemmer. Restaureringsmyter⁹ er en spesifikk form for nasjonale myter, og forteller hvordan et nasjonalt fellesskap ble dannet, om dets glanstid, forfallsperiode og restaurering (Brottveit, Hovland og Agedal 2004:20-21). I forbindelse med opprettelsen av kongehuset i 1905 er det spesielt én nasjonal restaureringsmyte jeg vil gå nærmere inn på.

Ifølge Sejersted (2005:230) er Norges nasjonalfortelling historien om et «[...]lite, fattig, heroisk folk som kjemper seg frem til selvstendighet, velstand og demokrati». Norge måtte blant annet kjempe mot Danmark i 1814 og Sverige i 1905¹⁰ (Sejersted 2005:230). Når norske

⁸ De henviser her til Roland Barthes` (1989) forståelse av myte.

⁹ De henviser her til Hutchinsons (1994) forståelse av restaurasjonsmyte.

¹⁰ Sejersted (2005:30) påpeker riktignok at Norge også måtte kjempe mot Tyskland i 1945. Det knytter seg dermed nasjonale restaureringsmyter til andre verdenskrig og til kongehusets rolle under krigen. Grunnen til at jeg likevel har valgt å utelukke andre verdenskrig i denne sammenheng er fordi jeg mener det er snakk om to forskjellige restaureringsmyter. Det har bakgrunn i at mytene gjenoppretter to «forskjellige» nasjoner: den første gjenoppretter nasjonen som var før unionstiden, og den andre gjenoppretter nasjonen som var før andre verdenskrig. Myten fra 1945 gjenoppretter dermed den fra 1905, og kan muligens sees som en *re-restaurering* av myten fra 1905.

og svenske nasjonalfortellinger sammenlignes, har unionstiden forskjellig betydning, og ulike aspekter vektlegges. I den norske nasjonalfortellingen fremheves hovedsakelig de negative sidene, og kampen mot svenskene, mens den svenske nasjonalfortellingen i stedet vektlegger enighet (Sejersted 2005:231-233). Når de negative sidene fremheves i den norske fortellingen, kan det tyde på at unionstiden representerer en forfallsperiode¹¹ i den nasjonale restaureringsmyten. Oppløsningen av unionen blir dermed begynnelsen på den nasjonale gjenopprettingen. Den fremstår som en prisverdig og verdifull hendelse som står i sterk kontrast til unionens negative aspekter. Kongehuset inngår også i den nasjonale restaureringen fordi gjeninsettingen av en egen konge ble fremmet som et symbol på norsk frihet og selvstyre (Brottveit, Hovland og Aagedal 2004:44). Denne symbolbruken må sees i sammenheng med forestillingene om tidligere norske kongedømmer og fraværet av en egen konge i unionstiden. De kongelige navnebyttene i 1905 fra prins Carl til Kong Haakon og prins Aleksander til kronprins Olav, forsterket forbindelsene mellom nåtid og fortid. Kongehuset blir derfor også et uttrykk for nasjonal kontinuitet og «bestandighet».

2.2 Konstitusjonelt monarki

Den regjerende monarken er Norges formelle statsoverhode, og denne posisjonen innebærer særegne rettigheter og plikter sammenlignet med andre innbyggere. For eksempel plikter monarken å bekjenne seg til kristenprotestantisk lutherdom, og har rett til apanasje og ansvarsfrihet (Helset og Stordrange 1998:178). I Grunnloven står det at Norges styreform er «arvelig monarkisk» og at arverekkefølgen er lineal. Det vil si at både prinser og prinsesser som er født i «lovlig ekteskap kan arve tronen» (Helset og Stordrange 1998:178 [deres utheving]). En monark kan imidlertid tape sin posisjon. Det kan skje gjennom frivillig abdikasjon for eksempel på grunn av høy alder eller sykdom. Det kan også skje hvis ikke monarken oppfyller sine plikter etter Grunnloven, for eksempel hvis hun/han konverterer til en annen religion enn den evangelisk lutherske, eller ønsker å bli humanetiker. Da mister monarken sin posisjon som statsjef, og rettighetene og pliktene denne posisjonen innebærer (Helset og Stordrange 1998:179).

¹¹ Sejersted (2005) påpeker imidlertid at nasjonale myter tenderer mot å overdrive de «faktiske» begivenhetene og forholdene. I den forbindelse viser han hvordan unionstiden også var en kulturell og økonomisk vekstperiode for Norge, at unionen ikke var så viktig for Sverige, og at Norge ikke var så fattige som man kan få inntrykk av gjennom de nasjonale mytene.

Det norske monarkiet omtales gjerne som konstitusjonelt. Det innebærer at monarkens maktutøvelse skal bygge på skrevne konstitusjonelle regler, og at den samlede statsmakten skal være delt med borgernes representanter. Det er Grunnloven og den øvrige lovgivningen som utgjør de konstitusjonelle reglene (Eivind Smith 1994:45; Helset og Stordrange 1998:173). Når det står i Grunnloven at Norges styreform skal være «innskrenket monarkisk», vil det si at monarkens makt nettopp skal være begrenset, og ikke eneveddig (Berggrav 1994:13). Opprinnelig foreskrev Grunnloven likevel at Kongen¹² kunne ta sine egne beslutninger uavhengig av de rådene han hadde fått av sine rådgivere. Han var imidlertid forpliktet til å høre rådene (Berggrav 1994:16). Som ledd i den politiske utviklingen har den personlige makten gradvis blitt overført til Stortinget og til monarkens politiske rådgivere; regjeringen (Berggrav 1994:18). Det vil si at den makten monarken har etter Grunnloven, må utøves i statsråd. I praksis er det imidlertid slik at regjeringen på forhånd holder egne konferanser og møtes i det som kalles forberedende statsråd der monarken ikke er til stede. Her blir sakene diskutert og avgjort av regjeringen (Berggrav 1994:18). Det er likevel slik at regjeringens vedtak må treffes i kongens navn, og at monarken må skrive under på dem for at de offisielt skal være gyldige (Helset og Stordrange 1998: 47-48 og 174).

2.3 Kongehusets rolle

På grunn av utviklingen beskrevet ovenfor har monarken etter 1905 nesten bare hatt symbolske og representerende funksjoner¹³ i statsstyret (Helset og Stordrange 1998:174). De gjenværende *utøvende funksjonene* er konstitusjonelt bestemte, slik som de ovennevnte oppgavene overfor regjeringen. Monarken har også tilsvarende forpliktelser overfor Stortinget, domstolene, forsvaret og kirken (Grimstad 2000:21). I tillegg har monarkens rett til ordensutnevning også konstitusjonelt bestemt. Slike utnevninger er del av internasjonal protokoll, og er en offisiell statlig anerkjennelse (Grimstad 2000:22). På kongehusets

¹² Jeg bruker det maskuline ordet *kongen* fordi det stod slik i den opprinnelige delen av Grunnloven som omtales her. Kvinner fikk arverett til tronen i 1990.

¹³ Helset og Stordrange (1998) deler monarkiets funksjon i tre: utøvende, representerende og symbolsk. Disse oppgavene utdypes imidlertid i svært liten grad. Grimstad (2000) opererer på sin side med en firedeling: utøvende/reelt, representerende, honorerende og symbolsk. Selv om Grimstads formål er å gjøre de førstnevntes inndeling mer finmasket, er det uklart hva som skiller kategoriene fra hverandre. Inndelingen er derfor for overlappende til å være fruktbar. I motsetning til de ovennevnte, påpeker Berggrav (1994) at kongen også har avgjørelsesmyndighet. Han skiller imidlertid ikke konsistent mellom avgjørelsesmyndighet og konstitusjonelt bestemte oppgaver. Den inndelingen jeg legger til grunn er inspirert av de ovennevnte, men jeg har oppløst en av Grimstads kategorier og samtidig inkludert Berggravs kategori. Jeg opererer dermed med følgende firedeling: utøvende (konstitusjonelt bestemt), avgjørelsesmyndighet (ikke-konstitusjonelt bestemt), representerende (må samsvare med øvrige statsinstitusjoner) og symbolske (kongehuset som «uavhengig» av andre statsinstitusjoner).

hjemmesider står det blant annet at ordner og medaljer deles ut som en belønning for, og hedring av, menneskers «[...]særlige innsats til samfunnets beste» (Kongehuset.no; lesedato 2.7.2015¹⁴). Ordenutnevnelser kan følgelig forstås som honorerende (Grimstad 2000:22). Når det gjelder monarkens *personlige avgjørelsesmyndighet*, er den begrenset til enkeltsaker som utnevning av hoffets embets- og tjenestemenn, og samtykke til at en prinsesse eller prins skal kunne gifte seg (Berggrav 1994:19).

En av de viktigste funksjonene til monarken og den øvrige kongefamilien, er de *representerende oppgavene*. Her fungerer kongefamiliens medlemmer som representanter for det offisielle Norge. Representasjonen kan foregå både innenlands og utenlands. Statsbesøk i utlandet kan her tjene som eksempel. Under slike besøk ledsages kongefamilien gjerne av utenriksministeren, og deres oppgaver sees som et statlig anliggende. Talene som holdes er derfor «godkjent» av utenriksdepartementet. På denne måten gir talene uttrykk for Norges offisielle politikk (Grimstad 2000:22). Kongehusets andre viktige oppgave er *symbolsk*. I motsetning til de representerende er de symbolske oppgavene kjennetegnet av at kongefamilien i stor grad handler og taler på egne vegne, uten at andre statsinstitusjoner formelt er involvert (Grimstad 2000:21). De kongelige nyttårstalene kan forstås som en symbolsk oppgave blant annet fordi de utformes av kongehuset selv. I den forbindelse opplyste kong Harald følgende i et intervju med Lars Roar Langslet (1996:211): «Det er bare for taler ved statsbesøk ute og hjemme at vi må ha aksept. Nyttårstalen blir riktignok sendt statsministerens kontor til orientering, men det kommer aldri kommentarer tilbake».

Kongefamilien har også andre symbolske oppgaver. Når de for eksempel takker ja til å delta på ulike arrangementer eller selv initierer besøk eller deltagelse, er det eksempler på symbolske handlinger (Grimstad 2000:22). De symbolske oppgavene kan forstås som ikke-konstitusjonelt honorerende eller anerkjennende. Utgangspunktet for en slik forståelse er kongefamiliens eksklusivitet (Grimstad 2000:22)¹⁵ og fremtredende posisjon. På grunn av disse egenskapene vil det være ærefult å møte et av medlemmene. Kongefamiliens deltagelse på ulike arrangementer kan dermed sees som en anerkjennelse av arrangementet og dets budskap og virke (Grimstad 2000:22). Når kongefamilien samtidig skal inneha en samlende,

¹⁴ <http://www.kongehuset.no/seksjon.html?tid=27215&sek=26959>

¹⁵ I Grimstads (2000) firedeling, er honorerende oppgaver en egen dimensjon, og de honorerende oppgavene er delt i to: konstitusjonelle og ikke-konstitusjonelle. Jeg har imidlertid «løst opp» denne kategorien, slik at konstitusjonelt honorerende oppgaver faller innunder kategorien *utøvende* oppgaver, og ikke-konstitusjonell honorering faller innunder *symbolske* oppgaver. Med dette har jeg ønsket å skape et tydeligere skille mellom kongehusets forskjellige oppgaver, og hva som kjennetegner dem.

ikke-kontroversiell rolle, kan deres honorering forstås som et uttrykk for offentlig anerkjente samfunnsverdier. Spesifikke temaer, organisasjoner og personer som kongen nevner i sine nyttårstaler, kan også sees på denne måten.

Oppsummert kan kongehusets funksjoner deles i fire hovedgrupper: utøvende, personlig avgjørelsesmyndighet, representerende og symbolsk. Grovt sett faller konstitusjonelt bestemte honorerende oppgaver innunder kongehusets utøvende funksjon, mens ikke-konstitusjonell honorering faller innunder den symbolske funksjonen. Nyttårstalene kan sees som del av den symbolske funksjonen til kongehuset, og kan inneholde ikke-konstitusjonelt bestemte honorerende elementer. I neste avsnitt gjør jeg nærmere rede for dannelsen og etableringen, av nyttårstaletradisjonen.

2.4 Kongelige nyttårstaler i krig og fred

Den første radiooverførte kongelige nyttårstalen ble, ifølge Hovland (2000:26-27), holdt av daværende kronprins Olav i 1934. Andre verdenskrig utgjorde rammen for den andre talen, og den ble holdt ved årsskiftet 1939/40. De to talene het «nordmenn i utlandet». Selv om de bare ble kringkastet nasjonalt, ble de utformet som en nyttårshilsen til «de ute» fra «oss hjemme». Talene ga uttrykk for et hjemlig fellesskap og hadde derfor en samlende funksjon (Hovland 2000:26-27).

Kong Haakon holdt ikke jule- og nyttårstaler i forkant av andre verdenskrig. På julaften 1940 sendte han sin første hilsen. Det ble begynnelsen på en årlig tradisjon med taler fra kongefamilien. Under krigen holdt kongen tale på julaften, mens kronprinsen talte i nyttårshelgen. Resten av kongefamilien sendte også hilsener (Hovland 2000:29). Den raske etableringen av den kongelige taletradisjonen under andre verdenskrig, tyder på at det var krigs- og eksilkonteksten som var den utløsende årsaken. Krigen skapte et presserende behov for kommunikasjon og konkurranse om å få spredt sitt budskap. Kongefamiliens eksil innebar at kommunikasjonen måtte foregå over store fysiske avstander, og radiomediet muliggjorde dette. De radiosendte talene nådde inn i tilhørernes hjem, og fungerte således som en kommunikasjonskanal mellom kongefamilien og «folket». På denne måten ble det etablert «personlig kontakt», til tross for de fysiske avstandene (Hovland 2000:29-31).

Etableringen av nyttårstaletradisjonen har enkelte likhetstrekk med det Hobsbawm (1983a) kaller *oppfunnede tradisjoner* (invented tradition). Et sentralt aspekt ved dette begrepet er at

tradisjoner som virker gamle, ofte har et nyere opphav, og at de gjerne er skapt på en tilsiktet måte (Hobsbawm 1983a:1). Etableringen av slike tradisjoner reflekterer vanligvis dype, sosiale forandringer¹⁶. Forandringene skaper et behov for nye anordninger som kan sikre, eller gi uttrykk for, sosialt samhold og identitet (Hobsbawm 1983b:263). Det oppstod nettopp et slikt samlingsbehov i forbindelse med andre verdenskrig. Selv om det også ble holdt to nyttårstaler i forkant av krigen, kan etableringen av nyttårstaletradisjonen sees som en imøtekommelse av behovet for samling (Hovland 2000:31-32).

Ifølge Brottveit, Hovland og Agedal (2002:95) er det knyttet en spesifikk symbolikk til nyttårstalenes tidsaspekt. Det er fordi overgangen fra et år til et annet fremkaller ettertanke og fremtidsvisjoner. Et slikt «nasjonalt tidsperspektiv» var spesielt viktig under andre verdenskrig, fordi det da ble nødvendig å sette ord på hvem «vi» er, hva «vi» kjemper mot, og hva «vi» ønsker. I den forbindelse fremstod kongen som et bindeledd mellom fortid og fremtid. Han fremholdt den nasjonale fortiden som god og fri, samtiden som undertrykt og ufri, og uttrykte håp om fremtidig nasjonal frihet. Kongen ble derfor ansett for å være et nasjonalt samlende symbol. Samtidig ble nyttårstalene et tegn på motstandsånd (Brottveit, Hovland og Agedal 2002:94-95).

Etter andre verdenskrig ble tradisjonen med kongelige nyttårstaler videreført. Først deltok hele kongefamilien, men fra begynnelsen av 1950-tallet overtok kronprins Olav. Tiden frem til kronprins Olav ble konge i 1957, kan sees som en etableringsfase i fredstid. I denne perioden ble talenes form og taletidspunkt, fastlagt (Hovland 2000:33-34 og 66). Fra 1957 har det vært en årlig tradisjon at den regjerende monarken har holdt tale på nyttårsaften (Hovland 2000:33). Det har imidlertid vært to unntak fra denne tradisjonen. I forbindelse med den regjerende monarkens helsetilstand i 1990 og 2003 var det henholdsvis kronprinsregent Harald og Haakon Magnus som talte i stedet for kongen.

2.5 Media som medspiller i taletradisjonens utvikling

Kong Olav var den som, ifølge Hovland (2000:35), sterkest innvirket på etableringen av nyttårstaletradisjonen. Samtidig var det media som muliggjorde formidlingen av talene til store deler av befolkningen og var slik sett en medspiller i tradisjonens utvikling.

¹⁶ Hobsbawm (1983b:263) knytter dette opprinnelig til utviklingen av europeiske tradisjoner fra 1870-1914. Perioden rundt andre verdenskrig kan imidlertid også forstås som en tid med store samfunnsendringer og – kriser. Det er rimelig å anta at dette skapte et økt behov for samhold, noe Hovland (2000:31-32) også har påpekt.

Utbyggingen av TV- og radionettet var viktig i så måte. Fra 1965 ble talene sendt i både radio og TV, og NRK prioriterte dem fremfor andre programmer. I det NRK-eide *Programbladet*¹⁷ ble de også betegnet som høydepunktet i jule- og nyttårshelgen. Det kan derfor virke som om NRK hadde en overordnet politikk som gikk ut på å opprettholde og styrke den kongelige nyttårstaletradisjonen (Hovland 2000:35-36).

Det var først flere år etter at NRKs monopol ble opphevet i 1981, at nyttårstalenes posisjon som det naturlige programvalget på nyttårsaften, ble utfordret. De første årene etter opphevingen av mediemonopolet hadde de nye kanalene sendestopp under kongens nyttårstale. I 1988 gjennomførte imidlertid TV3 sitt vanlige sendeskjema, og i 1989 fulgte TVNorge etter. I *Programbladet* ble talene heller ikke fremhevet i like stor grad som tidligere. Ifølge Hovland (2000:36) har det sammenheng med at *Programbladet* etter 1989 ikke lenger var eid av NRK, og at det derfor måtte gjenspeile konkurransen mellom kanalene på en mer nøytral måte enn tidligere. På begynnelsen av 1990-tallet hadde nyttårstalene dermed mistet den immuniteten de tradisjonelt hadde hatt i media (Hovland 2000:35-36). Til tross for dette hadde de fremdeles høy prioritet. Nyttårstalene ble sendt i stadig flere TV- og radiokanaler, og i 1992 og i 1996 ble de overført parallelt av NRK og TV2. Samtidig ble talene viet mindre plass i avisene, ettersom de ikke lenger helhetlig ble gjengitt. Hovedpunktene i de kongelige nyttårstalene ble likevel oppsummert og kommentert (Hovland 2000:37). På 2000-tallet har internett igjen gjort det mulig for avisene¹⁸ helhetlig å gjengi nyttårstalene på sine nettsider, noe som kan tyde på en fortsatt prioritering av talene.

¹⁷ Programbladet viste TV- og radiooversikten og dekket både norske, danske og svenske programmer (Hovland 2000:19).

¹⁸ Dette gjelder blant annet VG og Dagbladet, men også NRK og TV2 har gjengitt nyttårstalene i sin helhet med tilhørende videoklipp.

3 Teoretiske perspektiver

En av de sentrale utfordringene innen forskning på nasjoner og nasjonalisme, er å finne dekkende måter å definere viktige begreper på (Hutchinson og Smith 1994:2-4). Uenighetene om hvordan sentrale begreper skal forstås, må sees i sammenheng med at forskningsfeltet er tverrfaglig. I tillegg er temaet komplekst, noe som gjør det utfordrende å undersøke flere enn noen få aspekter av gangen (Hutchinson og Smith 1994:3-4). Dette gjør det også vanskelig å utvikle helhetlige teorier. På grunn av flertydigheten, kompleksiteten og tverrfagligheten som kjennetegner litteraturen, innleder jeg kapittelet med en kort gjennomgang av de to hovedtilnærmingene til studiet av nasjoner: primordialisme og modernisme. I lys av tilnærmingene avklarer jeg deretter hvordan nasjonsbygging forstås i denne oppgaven.

Videre i kapittelet diskuterer jeg et innflytelsesrikt, begrepslig rammeverk innen nasjonsforskning, nemlig skillet mellom etnisk-kulturelle og statsborgerlige nasjonsforståelser. Etter det redegjør jeg for Vassendens (2010; 2011) tilnærming til «norskhet» og for hvordan enkelte av problemene ved skillet, imøtekommes. Imidlertid har Vassendens tilnærming også sine svakheter, og jeg utvikler den derfor videre slik at den overensstemmer oppgavens analyser. Deretter redegjør jeg for mulige språklige trekk ved kongelig talemåte.

3.1 Primordialisme og modernisme

Ifølge Özkirimli (2000:64-66) er *primordialisme* en paraplybetegnelse på oppfatninger om at nasjoner har eksistert siden tidenes morgen, og at nasjonalitet er en naturlig del av mennesket¹⁹. Nasjonal tilhørighet sees som forutbestemt fordi det antas at man fødes inn i en nasjon på samme måte som man fødes inn i en familie. Nasjonale bånd er dermed gitt av naturen, og det gjør dem faste og stabile. Det vil si at de kan overføres fra en generasjon til en annen uten at den «nasjonale essensen» endrer seg (Özkirimli 2000:75-79). Det naturlige gjør at nasjoner også anses for å øve sterk innflytelse over mennesker (Ichijo og Uzeljac 2005a:51). Primordiale identiteter innehar samtidig en sterk følelsesmessig dimensjon, noe som gjør dem kvalitativt forskjellige fra andre identiteter (Özkirimli 2000:79). I forlengelsen

¹⁹ Özkirimli (2000:64) skiller mellom flere versjoner av primordialisme: naturalistisk, kulturalistisk og sosiobiologisk. Jeg har valgt å ikke redegjøre for forskjellene mellom versjonene, men å lage en helhetlig fremstilling for å tydeliggjøre skillet mellom primordialisme og modernisme. For øvrig handler ikke skillet bare om nasjonalisme, men også om etnisitet.

av dette forstås nasjoner som en naturlig forekommende sosial gruppe som gjerne har særegent språk, historie, religion og kultur (Ichijo og Uzelac 2005a:51). Tidligere utgjorde primordialisme det forskningsmessige paradigme, men i dag er det få som forfekter tilnærmingen. I stedet er det en svakere versjon som er mer utbredt, og den kalles gjerne *perennialisme*. Her legger man til grunn at nasjoner har eksistert siden tidenes morgen, men at de hverken er naturlige, eller et resultat av forhistoriske bånd (Özirimli 2000:69).

Modernisme skiller seg fra de ovenstående tilnærmingene fordi nasjoner og nasjonalisme forstås som moderne fenomener (Özirimli 2000:85-86). De sees som en konsekvens av blant annet moderniserings- og industrialiseringsprosesser. Oppfatningen av tidspunktet nasjoner oppstod på, har dermed sammenheng med synet på overgangen fra det «før-moderne» til det «moderne» samfunn (Ichijo og Uzelac 2005b:9). Modernisme kan videre deles inn i *konstruktivistiske* og *instrumentalistiske* retninger (Vörös 2006:36). Innenfor den instrumentalistiske retningen sees nasjonale og etniske identiteter som nyttige instrumenter for politiske eliter i kampen om makt, prestisje og velstand. Nasjonal tilhørighet og identitet omdefineres og rekonstrueres når elitenes manøvrering i kampen endrer seg, eller når det skjer en forandring i andre samfunnsforhold (Özirimli 2000:109-110). Innenfor den konstruktivistiske retningen er det ikke nødvendigvis slik at nasjonalisme og etnisitet reflekterer politiske prosesser eller andre samfunnsforhold. I hvilken grad identitetene er fremtredende og viktige, sees i stedet som avhengig av kontekst (Norval 2012:307-308). Det er imidlertid et fellestrekk for begge de to retningene at nasjoner sees som oppfunnet og konstruerte (Vörös 2006:36).

De primordialistiske og modernistiske tilnærmingene sees gjerne i sammenheng med en annen inndeling, nemlig skillet mellom objektive og subjektive forståelser av nasjon og nasjonalisme. Objektivister definerer nasjoner med utgangspunkt i objektive fellestrekk, slik som språk, religion, kultur og lignende. Subjektivister definerer derimot nasjoner med utgangspunkt i individers opplevelse, forståelse og oppfatning av å utgjøre en nasjon, samt deres identifisering med den (Vöröv 2006 36-37; Sørensen 1998a:12-13). Her kan det imidlertid også dreie seg om gjensidige defineringer utenifra, der man oppfatter at andre utgjør en nasjon (Østerud 1994:18). Vanligvis er det slik at det objektivistiske svarer til primordialisme, og det subjektivistiske til modernistisk konstruktivisme (Norval 2012:308; Vörös 2006:36-37). Skillet kan også overskrides. Blant annet argumenter Norval (2012:308) for at de «objektive» trekkene er sosialt konstruerte, og at de er sementert over tid. Det er

grunnen til at de fremstår som gitt. Det er likevel mulig å «avdekke» den sosialt konstruerte og historisk formede karakteren til trekkene, slik at tilhørighet og identitet ikke lenger fremstår som naturlig gitt. På denne måten åpnes det også for endring (Norval 2012:308-309).

3.2 Nasjonsbygging

Det at jeg ser nærmere på kongen som aktør i nasjonsbyggende forhandlinger, og undersøker endringer over tid, gjør at oppgaven teoretisk kan plasseres innenfor den konstruktivistiske retningen. Nasjoner sees dermed som sosialt konstruerte og som formet av sosiale prosesser som interaksjon og forhandling. Det innebærer at monarkene kunne vektlagt andre nasjonsbyggende elementer som ville skapt andre former for «norskhet». Det konstruerte innebærer imidlertid ikke at nasjoner ikke er virkelige, oppleves som reelle eller har faktiske konsekvenser. Det betyr heller ikke at nasjoner og nasjonsbyggende elementer ikke kan fremstå som naturlig gitt, jf. Norval (2012).

I denne oppgaven sees nasjonsbygging som en forutsetning for at nasjoner skal kunne opprettholdes og endres, og som bestående av tre aspekter. Nasjonale *selvbilder* er det første aspektet, og handler om hvem «vi» er som nasjon. For eksempel kan det være knyttet til forestillinger om nasjonens historie, verdier eller religion. Det andre aspektet er *medlemskap*. Det vil si hvem som hører til nasjonen, hvem som ikke gjør det, og hvorfor. Det tredje og siste aspektet er *felleskap*. Her dreier det seg om oppfatninger om hvordan «vi» skal leve sammen, og dermed om grunnlaget for solidaritet og samhold. Inkludering og ekskludering er underliggende dimensjoner ved alle de tre aspektene. Selv om aspektene kan skilles fra hverandre analytisk, er de også tett forbundet. For eksempel kan selvbilder innvirke på forståelsen av medlemskapskriterier, noe som igjen kan ha betydning for hvem som inkluderes.

3.3 Statsborgerlige og etnisk-kulturelle nasjonsoppfatninger

I forlengelse av diskusjonene over, kan nasjoner forstås som det Anderson (2006:6 [1983]) kaller *forestilte fellesskap*. De er forestilte fordi medlemmene opplever et fellesskap med hverandre, selv om de aldri vil møte, høre om eller kjenne flesteparten av de andre medlemmene (Anderson 2006:6). På grunn av nasjonsbyggende forhandlinger kan nasjoner forestilles på forskjellige måter. Et av de mest utbredte begrepslige rammeverket i den

forbindelse, er skillet mellom statsborgerlige og etnisk-kulturelle nasjonsoppfatninger. Det er gjerne den tyske historikeren Friedrich Meinecke (1970 [1907]) og hans begrepspar «kulturnasjon» og «staatsnation» som sees som opphavet til inndelingen. Han hadde en oppfatning om at nasjoner enten er bygget på fellesskap rundt politiske spilleregler og institusjoner, eller på kulturelle fellestrekk og forestillinger om kulturell arv (Østerud 1994:20; Nieguth 1999:163:). Kulturnasjonen ble sett som et passivt kulturelt felleskap, og statsnasjonen som et aktivt og selvbestemmende politisk fellesskap (Anthony D. Smith 1991:8; Shulman 2002:555).

Inndelingen til Meinecke blir senere videreført av Hans Kohn (1944), som antok at utviklingen av nasjonalisme hadde fulgt to forskjellige historiske forløp (Schulman 2002:555). I «vesten»²⁰ oppstod nasjonalismen etter at staten var formet, og den utviklet seg derfor innenfor en allerede eksisterende statsstruktur²¹ (Kuzio 2002:22). Dette samsvarer med modernistiske forståelser av nasjoner som et moderne fenomen. I de vestlige nasjonene hadde man også en forestilling om at alle, uavhengig av religion, etnisitet og klassebakgrunn, fritt kunne slutte seg til nasjonen. Forutsetningen var at man sverget troskap til de politiske prinsippene og institusjonene som representerte nasjonens verdier og mål (Janmat 2006:52-53). Statusen som likeverdige borgere og viljen til å være medlemmer, forente befolkningen (Schulman 2006:555). Den vestlige nasjonalismen hadde dermed også en subjektiv side.

Når det gjelder nasjonalisme i Asia, Sentral- og Øst-Europa, ble den forstått som tidsmessig å utvikle seg etter den «vestlige». Det at grensene mellom stat og nasjon sjelden var sammenfallende, gjorde at nasjonalismen utviklet seg som en kamp for opptegning av nye politiske grenser. Målet var at de politiske og etniske grensene skulle samsvare (Shulman 2006:555; Kuzio 2002:22). Nasjonen gikk dermed forut for, og søkte å skape, en stat som fulgte slike grenser (Shulman 2006:555). I disse nasjonene var det en sterk vektlegging av historiske myter og legender (Kuzio 2002:22), og nasjonen ble forstått som en evig, naturlig enhet, som hadde utviklet seg fra en forhistorisk tid. Medlemskapet var fast og baserte seg på opphav, språk, skikker og folkløse (Janmaat 2006:52-53). Dette samsvarer med de primordialistiske og objektivistiske tilnæringsmåtene.

Selv om Kohns inndeling var en teori om nasjonalismens historiske utvikling, har det ofte blitt antatt at de historiske trekkene har blitt videreført, slik at de også gjør seg gjeldende i

²⁰ Det vil her si Storbritannia, Frankrike, Nederland, Sveits og USA.

²¹ I USA ble imidlertid dannelsen av nasjonalstaten sett som å sammenfalle med nasjonalismen (Kuzio 2002:22).

nåtidige nasjoner (Peters 2002:5-6; Schulman 2006:556). Da skilles det gjerne mellom statsborgerlige nasjonsforståelser på den ene siden, og etnisk-kulturelle på den andre. Noen opererer også med en tredeling, der den etnisk-kulturelle deles i to (Peters 2002:4). Det har imidlertid blitt påpekt at virkelige nasjoner både inneholder etnisk-kulturelle og statsborgerlige elementer, og at «rene» nasjonale fellesskap bare eksisterer i teorien (Kuzio 2002:21; Anthony D. Smith 1991:13). Selv om mange derfor forstår skillet som idealtypisk (Peters (2002:9), har det likevel blitt kritisert for å være for rigid (Björklund 2006:95) og bare kunne bidra til generelle forståelser av det nasjonale (Reeskens og Hooghe 2006:580).

3.4 Svakheter ved det etnisk-statsborgerlige rammeverket

Til tross for at det etnisk-statsborgerlige rammeverket ofte blir benyttet, har det også blitt problematisert og kritisert. Det er stor bredde i den kritikken som har blitt rettet mot rammeverket, men på grunn av oppgavens rammer har jeg vært nødt til å gjøre en avgrensning. Derfor diskuterer jeg hovedsakelig de svakhetene som er relevante for å forstå de analytiske grepene som er gjort i denne oppgaven. Jeg gir dermed ingen uttømmende oversikt over forskjellige svakheter.

3.4.1 Normative trekk

Den første kritikken som har blitt fremmet, er at rammeverket har et underliggende normativt aspekt (Peters 2002:5; Brubaker 2004:133; Reeskens og Hooghe 2010:582). Det reflekteres blant annet i forestillingene som ofte er knyttet til nasjonsoppfatningene. Ord som liberalisme, universalisme og voluntarisme forbindes gjerne med den statsborgerlige nasjonsoppfatningen, mens den etnisk kulturelle gjerne assosieres med partikularisme og tradisjonalisme (Peters 2002:5; Brubaker 2004:133). Det normative blir særlig fremtredende når man ser nærmere på sammenhengen mellom fellesskap og medlemskap. Når etnisk-kulturelle fellesskap sees som naturlig og gitt, følger det at medlemskap i nasjonen er tilskrevet. Det er derfor ikke alle som kan bli medlemmer, og fellesskapet blir dermed lukket og ekskluderende (Reeskens og Hooghe 2010:580). Det statsborgerlige fellesskapet er derimot basert på oppslutning om politiske verdier og institusjoner, og har således en sterk subjektiv komponent. Det er derfor mer egalitært og åpent enn det etnisk-kulturelle (Reeskens og Hooghe 2010:580). Så lenge man er statsborger er individuelle trekk irrelevant for medlemskap (Brubaker 2004:141), og fellesskapet blir dermed inkluderende. Når nasjonsforståelsene sees i sammenheng med

hverandre, blir den statsborgerlige en positiv betegnelse, mens den etniske blir negativ (Brubaker 2004:141).

Det at etniske fellesskap fremstår som ekskluderende og statsborgerlige som inkluderende, er problematisk fordi alle nasjoner både er inkluderende og ekskluderende samtidig (Brubaker 2004:141; Eriksen og Sørheim 2006:71). Ikke minst gjelder det statsborgerskapsstatusen som, ifølge Brubaker (2004:141), kan sees som en overnasjonal form for sosial lukking. Selv om statusen i prinsippet er åpen for alle uavhengig av etnisitet, er den faktiske tilgangen til statsborgerskap begrenset over alt (Brubaker 2004:141). Samtidig er det heller ikke slik at den formelle statsborgerskapsstatusen automatisk fører til reell, sosial inkludering (Nieguth 1999:157).

3.4.2 Hvordan skille mellom statsborgerlige og etnisk-kulturelle elementer?

En annen svakhet ved det etnisk-statsborgerlige rammeverket er uklarhet om hvordan nasjonsformene skal operasjonaliseres (Reeskens og Hooghe 2010:583-584). Selv om det er en viss enighet når det gjelder måten begrepene brukes på (Reeskens og Hooghe: 2006:584), er det vanskelig å skille mellom hvilke elementer som betegner statsborgerlige fellesskap, og hvilke som betegner etnisk-kulturelle (Peters 2002:9). Uklart forhold mellom etniske og kulturelle elementer er en grunn til at problemet oppstår (Peters 2002:9; Jayet 2012:73). I et forsøk på å avklare forholdet har det, ifølge Jayet (2012:72), blitt foreslått å skille mellom etniske og kulturelle elementer, slik at de førstnevnte bare refererer til avstamning. Her har det imidlertid blitt innvendt at andre kulturelle «fellestrekk», som for eksempel historie, også er viktige i forestillinger om det etniske. Selv om det derfor har blitt foreslått at etniske fellesskap alltid er etnisk-kulturelle (Jayet 2012:72), forblir relasjonen mellom elementene ofte uavklart.

Den problematiske operasjonaliseringen av rammeverket har også sammenheng med det uklare forholdet mellom statsborgerlige og etnisk-kulturelle elementer. Jayet (2012:72) bruker språk som eksempel for å tydeliggjøre dette. På den ene siden kan språk sees som del av en nedarvet kulturell arv, og/eller som et «naturgitt» morsmål. I slike tilfeller vil det være et etnisk-kulturelt element. På den andre siden kan språk forstås som et kommunikasjonsmiddel, og dermed som en forutsetning for politisk deltagelse. Her vil det sees som et statsborgerlig element. Når det gjelder statsborgerlige fellesskap, kan medlemmenes oppslutning om politiske verdier også problematiseres. Det er fordi oppslutning om visse fellesverdier er en

viktig forutsetning for stabiliteten til ethvert samfunn, og det kan derfor ikke sees som et spesifikt trekk ved statsborgerlige fellesskap (Nieguth 1999:162).

3.5 Mot et flerdimensjonalt rammeverk

Det flerdimensjonale rammeverket som jeg redegjør for i dette avsnittet, er utviklet gjennom en «runddans» mellom teori og empiri. Før jeg går nærmere inn på rammeverket, er det nødvendig å presisere hvilken kulturforståelse jeg legger til grunn, og hva som er forholdet mellom kultur og nasjonsbygging.

3.5.1 Nasjonsbygging og det kulturelle repertoaret

Innen enhver sosial «enhet»²² finnes det en rekke symboler og meninger som utgjør enhetens *kulturelle repertoar*. I dette repertoaret finnes det også symboler og mening som er knyttet til enheten selv. Disse handler om hvordan enheten skal forstås, og kan for eksempel knyttes til historie, nåtid og fremtid (Peters 2002:10). Det er denne delen av det kulturelle repertoaret som er «aktivt» når kongen deltar i nasjonsbyggende forhandlinger. I tråd med oppgavens konstruktivistiske forankring er det nødvendig å påpeke at de nasjonsbyggende elementene i repertoaret, ikke nødvendigvis samsvarer med enhetens «faktiske» egenskaper. I stedet dreier det seg om kulturelle *oppfatninger*, jf. Norval (2012). Når nasjonsbygging inngår i kulturelle repertoarer, følger det at de også er en del av bredere meningsmønstre. Alle nasjonsbyggende elementer er derfor kulturelt funderte i ontologisk forstand. Denne presiseringen imøtekommer en del av kritikken om at det etnisk-statsborgerlige rammeverket er normativt. Det er fordi de statsborgerlige elementene, som ofte fremstår som universelle, får en tydelig kulturell forankring.

Det er altså den ovennevnte forståelsen av kultur som ligger til grunn for det flerdimensjonale rammeverket. Imidlertid er denne kulturforståelsen for bred til å være fruktbar i konkrete analyser. Det er fordi «alt» blir kultur. I likhet med det etnisk-statsborgerlige rammeverket, blir det derfor problematisk å skille mellom ulike nasjonsbyggende elementer. Det er her Vassendens (2010; 2011) tilnærming er fruktbar. Han påpeker nemlig at man må forstå hvilke aspekter ved norskhet et spesifikt utsagn er rettet mot, før man kan forstå hva som menes med «norsk», «nordmann» og lignende (Vassenden 2011:157). På den måten differensieres det

²² «Enhet» brukes her i mangel av et bedre ord, og det henspiller ikke på enhetlige forestillinger eller entydige grenser.

mellom de forskjellige komponentene som forestillinger om «norskhet» og «ikke-norskhet» består av. I den forbindelse identifiserer Vassenden (2010) fire komponenter: etnisitet, rase, kultur og statsborgerskap. Disse har fungert som et teoretisk referansepunkt for det skillet jeg gjør mellom nasjonsbyggende elementer. I de påfølgende avsnittene diskuterer jeg dette, og utvikler samtidig et flerdimensjonalt rammeverk. Selv om jeg redegjør for elementene separat, kan det empirisk finnes samspill, kombinasjoner og/eller spenninger mellom dem. Rammeverket er dermed fleksibelt, noe som gjør at det kan utvikles nyanserte forståelser av «norskhet». Det er imidlertid viktig igjen å understreke at rammeverket har blitt til i samspillet mellom teori og empiri. Måten de nasjonsbyggende elementene er operasjonalisert på i den konkrete analysen, gjør jeg rede for i avsnitt 4.2.2.

3.5.2 Fra mikro til makro

Den analytiske tilnæringsmåten til Vassenden er utviklet i forbindelse med studier av norskhet på mikronivå (Vassenden 2007; Vassenden og Andersson 2010; 2011). Han anlegger også et fenomenologisk perspektiv på de fire komponentene som jeg nevnte i det forrige avsnittet (Vassenden 2011:165). Det vil si at de er basert på hvordan norskhet *fremstår for*, og *oppleves av*, forskningssubjektene. Det nasjonale belyses dermed gjennom et «nedenfra-og-opp-perspektiv». De kongelige nyttårstalene gir imidlertid ikke «tilgang» til hvordan norskhet fremstår for monarkene, eller til deres personlige opplevelser av norskhet. Det er heller ikke det som er oppgavens tema. I stedet dreier det seg om hvilke *oppfatninger og forestillinger* som ligger til grunn for monarkenes forhandlinger om det nasjonale, og om hvilke nasjonsbyggende elementer som derigjennom vektlegges. Det at monarkene henvender seg til befolkningen som helhet, gjør i tillegg at det nasjonale sees gjennom et «ovenfra-og-ned-perspektiv». Analytisk befinner oppgavens empiri seg dermed på makronivå. Det gjør at de fire komponentene til Vassenden ikke er tilstrekkelige i denne oppgavens analyser. De må nemlig suppleres med forestillinger som knytter seg til nasjonen selv, slik som nasjonens fortid.

3.5.3 Nasjonal historie

Det er en vanlig oppfatning at nasjoner har en fortid og en historie som overskrider individuelle livsløp. Når det blir snakket om nasjonens fortid og utvikling, får den nåværende befolkningen en felles historie. Den kan tematiseres på flere måter, blant annet gjennom

narrativer (Peters 2002:13-14). Wodak, de Cillia, Reisigl og Liebhart (2009 [1999]:83) anlegger en bred forståelse av narrativer, som jeg også vil følge her. De forstår narrativer som en presentasjon av nasjonens historie, der visse historiske hendelser utpekes som relevante for befolkningen. Narrativene etablerer kausale relasjoner mellom de forskjellige hendelsene, og dette skaper kronologi (Wodak m.fl. 1999:83). Det er imidlertid ikke slik at de historiske hendelsene nødvendigvis blir omtalt på nøytrale måter. Narrativene kan nemlig ha forskjellige funksjoner, noe som kan ha betydning for hvordan hendelsene omtales. Ifølge Peters (2002:13-14) kan narrativene²³ for eksempel brukes til å skape en forståelse av nasjonens nåværende trekk eller til å formidle lærdommer fra tidligere hendelser. De kan også gi grunnlag for kollektive følelser slik som stolthet, selvsikkerhet, mistenksomhet, bitterhet og så videre.

Opphavs- og restaureringsmyter som jeg tidligere har redegjort for, kan også inngå i forestillingene om den nasjonale historien. Imidlertid er det ikke nødvendigvis slik at den nasjonale historien bare retter seg mot fortiden. Den kan også være rettet mot nåtiden og/eller fremtiden (Wodak m.fl. 2009:31; Peters 2002:15). Nåtiden kan tematiseres gjennom nasjonale problemer, kriser, farer²⁴ (Wodak m.fl. 2009:31) og hendelser. I forbindelse med nasjonens fremtid kan oppfatninger om en «nasjonal misjon» være sentralt. Det vil si forestillinger om hva nasjonen skal oppnå og om dens mål (Peters 2002:15). I tillegg kan den nasjonale fortiden, nåtiden og fremtiden være tett forbundet. Det er fordi hendelser i fortiden kan fremstå som betydningsfulle for nåværende samfunnsforhold, og disse kan igjen ha fremtidige konsekvenser. Det at forholdet mellom nåtid, fortid og fremtid innebærer oppfatninger om kausalitet og kronologi, gjør at jeg har også valgt å omtale slike forhold som narrativer.

3.5.4 Etnisitet

Måten jeg redegjorde for nasjonal historie på i avsnittet over, gjør at det ikke innebærer forestillinger om felles opphav. Likevel er det slik at fortid og opphav ofte er knyttet sammen (Peters 2002:13). Det er nettopp slike forestillinger som etnisitet fanger inn. Etnisitet er også en av komponentene som Vassenden (2010; 2011) identifiserer. Det virker imidlertid som om han forstår begrepet på flere forskjellige måter. For det første bruker han etnisitet som en

²³ Opprinnelig bruker Peters (2002:13-14) betegnelsene «narrativer» og «kollektive minner». Han skiller imidlertid ikke mellom betegnelse og de brukes dermed synonymt. For enkelhets skyld har jeg her valgt å bruke betegnelsen narrativer.

²⁴ Opprinnelig omtales orienteringen mot nåtiden som politisk. Jeg har valgt å utelate denne betegnelsen siden jeg ønsket å åpne for større empiriske variasjoner i tematiseringen av den nasjonale nåtiden.

betegnelse på *både* kulturell arv og slektskap (se Vassenden 2011:160). For det andre, tar han utgangspunkt i Barths (1969) *skille* mellom «den etniske grensen» og «the cultural stuff» (se Vassenden 2011:165). For det tredje, fremstår etnisitet *bare* som opphav og avstamning når det knyttes til det empiriske materialet (Vassenden 2011:166-168). På grunn av disse uklarhetene, har jeg valgt en annen tilnærming til etnisitet enn Vassenden.

I denne oppgaven forstås etnisitet som forestillinger om felles avstamning, og/eller opphav. Som nevnt i avsnitt 3.4.2, har denne etnisitetsforståelsen blitt kritisert for å være for smal (Jayet 2012:72). Imidlertid er det en styrke at det skapes et tydelig skille mellom etnisitet og kultur. Samtidig utelukkes det ikke at etnisitet ofte opptrer i samspill med andre nasjonsbyggende elementer slik som nettopp kultur, tradisjon og nasjonal historie.

I tråd med oppgavens etnisitetsforståelse kan det, ifølge Peters (2002:15-16), skilles mellom to former for avstamning. I den første betydningen forstås nasjonen som transgenerasjonell. Det vil si at den består av suksessive generasjoner. I tillegg forestiller man seg gjerne at egne forfedre har vært medlemmer av den samme nasjonen som en selv, og at de levde i et slags fellesskap. Det innebærer også en forventning om at egne barn og barnebarn vil bli medlemmer. Historie, tradisjon og kultur anses gjerne for å bli overført fra en generasjon til en annen, og utgjør dermed noe som medlemmene har til felles. Den andre betydningen av avstamning bygger på en forestilling om et felles biologisk-genetisk opphav. Dette opphavet sees gjerne som avgjørende for personlighetstrekk, utseende og karaktertrekk. Slike forestillinger opptrer ofte i sammenheng med antagelser om en gruppes overlegenhet sammenlignet med andre grupper (Peters 2002:15-16).

3.5.5 Kultur

I Vassendens (2011:173) rammeverk blir kultur forstått som mening, samt være- og tenkemåter. Dette ligger tett opp til den kulturforståelsen som jeg tidligere forbant med nasjonsbygging. På grunn av den brede kulturforståelsen til Vassenden, blir det uklart hvordan det er mulig å snakke om den kulturelle norskheten som en selvstendig komponent, da alle de andre formene for norskhet også må være kulturelle. Kulturforståelsen som jeg legger til grunn er derfor smalere enn Vassendens. Ifølge Brochmann og Kjeldstadli (2014:280) kan kultur forstås som en betegnelse på sysler som anses for å være opphøyde og verdifulle. I den forbindelse kan det, med utgangspunkt i Wodak m.fl. (2009:31), skilles mellom tre kulturelle områder: «finkultur», «hverdagskultur» og religion. Den førstnevnte

betydningen kan for eksempel omfatte musikk, litteratur, teater, arkitektur og lignende. Idrett, mat- og drikkevaner er eksempler på den andre betydningen. Religion kan for eksempel omfatte forestillinger om at nasjonen har en felles religion og/eller religiøse praksiser, men kan også dreie seg om hvordan andre religioner oppfattes og omtales.

I tillegg til de ovennevnte aspektene blir også språk gjerne sett som en del av det kulturelle. På bakgrunn av Jayets (2012) tidligere omtalte problematisering av språk, har jeg imidlertid valgt å gjøre et skille. Når språk sees som del av noe nedarvet, eller som å ha en iboende verdi, sees det som et kulturelt nasjonsbyggende element. Når språk derimot fremstår som et kommunikasjonsmiddel og en forutsetning for politisk deltagelse, sees det i stedet som del av den samfunnsborgerlige dimensjonen som jeg redegjør for i neste avsnitt.

I dette avsnittet har jeg skissert opp flere mulige aspekter ved kulturelle, nasjonsbyggende elementer. Det er imidlertid viktig også å åpne for empiriske variasjoner i måten monarkene selv bruker ord som kultur, religion, språk og så videre, og for hvilke aspekter de vektlegger. I tillegg er det, som Vassenden (2011:171) påpeker, viktig å ta høyde for at noen deler av det kulturelle kan virke samlende og inkluderende, mens andre deler kan virke splittende og ekskluderende. Med andre ord er det nødvendig å ta høyde for ulike empiriske forestillinger om kultur, og for at kultur kan fungere på forskjellige måter.

3.5.6 Samfunnsborgerskap

Tidligere nevnte jeg at medlemskapet i en nasjon ikke bare handler om den rettslige statusen som statsborger, men også om individers økonomiske, sosiale og kulturelle status (Nieguth 1999:157). Det er med andre ord forskjell på formelt og reelt medlemskap. Det er blant annet dette jeg har ønsket å se nærmere på ved hjelp av begrepet *samfunnsborgerskap*²⁵. Ifølge Grete Brochmann (2002:56-59) kan samfunnsborgerskap sees som å bestå av to elementer som svarer til hver sin samfunnsmessige maktsfære. Innenfor den statlige maktsfæren gjør juridiske maktmekanismer seg gjeldende. De er knyttet til den formelle medlemskapsstatusen, nemlig *statsborgerskap*. I denne sfæren er det formelle rettigheter og plikter som er sentralt (Grete Brochmann 2002:56-59).

Det er imidlertid den andre maktsfæren som er temaet i denne oppgaven, nemlig nasjonen. Det er sosiale maktmekanismer som dominerer i denne sfæren. Her dreier seg om de

²⁵ Begrepet tilsvarer det engelske `citizenship` (se Grete Brochmann 2002:56).

substansielle forestillingene om hva medlemskap innebærer. *Medborgerskap* er betegnelsen på slike oppfatninger. Hva det vil si å være en del av samfunnet både subjektivt og objektivt, kan forstås på flere forskjellige måter. Det er derfor ingen presis måte å avgrense dette elementet på. Imidlertid blir forestillinger om medborgerskap ofte knyttet til lojalitet, tilhørighet, tillit og deltagelse (Grete Brochmann 2002:57-59). Medborgerskap kan i tillegg sees i forbindelse med forskjellige verdier og med språket som kommunikasjonsmiddel, jf. Jayet (2012).

Når samfunnsborgerskap sees under ett handler det om hva som skal til for å leve sammen, hvilke kvaliteter medlemmene må ha og hvilke verdier fellesskapet er bygget på. Dette er imidlertid ikke det eneste nasjonsbyggende elementet som dreier seg om medlemskap. Alle de ovenstående elementene kan nemlig også sees på denne måten. Det skyldes den tette forbindelsene mellom medlemskap, felleskap og selvbilder som jeg diskuterte tidligere. Samfunnsborgerskap skiller seg likevel fra de andre dimensjonene fordi tematiseringen av medlemskap er mer fremtredende her.

3.6 En kongelig talemåte?

Michael Billig (1988a) er en av få som har undersøkt kongelig språkbruk. Han har sett nærmere på ytringer fra den britiske kongefamilien, og viser i den forbindelse at begrepet *common-places*²⁶ kan være nyttig når man vil forstå hva som særpreger deres måte å snakke på. Selv om talemåten til den britiske kongefamilien har oppstått i en annen kontekst og er rettet mot et annet publikum, kan det likevel være parallellt til måten den norske kongefamilien snakker på. Det skyldes at begge kongefamiliene innehar ikke-politiske roller, som vil si at de må utvise varsomhet når de snakker. Nettopp dette er Billigs utgangspunkt.

Begrepet *common-places* refererer til utsagn der det gis uttrykk for verdier (Billig 1988b:98). Det vil si sosialt delte oppfatninger om hva som er ønskverdig²⁷. Slike verdier begrunnes ikke ut fra sin nytteverdi, altså hvilke konsekvenser de kan få, men ut fra sin egenverdi. Det vil si at de fremstår som gode i seg selv. Verdiene er konsensus-pregede, noe som gjør at *common-place*-utsagn fremstår som ukontroversielle. Dette aspektet gjør slike utsagn spesielt egnet for kongelige talere (Billig 1988a:194). Ifølge Billig (1988a:194-196) er det nemlig slik at kongefamiliens manglende politiske rolle også gjør dem til et moralsk symbol. Det forventes

²⁶ Jeg bruker begrepet «*common-places*» i mangel av et dekkende ord på norsk.

²⁷ Billig (1988a:194) henviser her til Rokeachs (1989:48) forståelse av verdier.

derfor at deres ytringer skal ha en slags moralsk dimensjon. For at de kongelige samtidig skal kunne ivareta sin samlende rolle, må de imidlertid unngå moralske ytringer som kan tolkes til inntekt for spesifikke samfunnsfraksjoner. I stedet må de formidle generelle, moralske verdier, og her er common-places velegnet (Billig 1988:a:194-196). Når kongelige talere uttrykker common-places, skaper de en forbindelse mellom seg selv og sine tilhørere. De konsensus-pregede verdiene indikerer nemlig at både taler og tilhører inngår i det samme moralske fellesskapet (Billig 1988a:196). Det betyr imidlertid ikke at verdiene er nøytrale. De kan i stedet forstås som knyttet til det moralske fellesskapets historiske epoke, og kan derfor være ideologiske (Billig 1988a:197).

Selv om common-place-utsagn gjerne fremstår som ukontroversielle, kan det noen ganger være uklart om kongelige sikter til noe spesifikt når de uttrykker slike verdier (Billig 1988a:199). For eksempel kan det å vektlegge frihet som noe verdifullt, tolkes på forskjellige måter. Hvis et land akkurat har gått til krig mot et annet, kan verdsettingen av frihet forstås som implisitt å henspille på politiske forhold. Imidlertid kan det også tolkes som en generell verdsetting. Nettopp fordi det kan være usikkerhet rundt hva ytringene henspiller på, kan slike språklige trekk være en utfordring når de skal fortolkes. Imidlertid er det ingen enkelt måte å «løse» denne fortolkningsutfordringen på, annet enn å inkludere ytringenes kontekst (Billig 1988a:199), og derigjennom skape en bred fortolkningsramme.

4 Metode

I denne oppgaven har jeg ønsket å undersøke hvilke forestillinger om «norskhet» som blir formidlet i kongelige nyttårstaler, og hvordan disse favner økende innvandring og mangfold. Jeg har også ønsket å se nærmere på hvordan dette endrer seg over tid. Det er dermed flere, tett sammenvevde aspekter ved nyttårstalene som undersøkes. For å få detaljer og nyansert dybdekunnskap om oppgavens undersøkelsestema, er studien kvalitativt fundert.

I dette kapittelet redegjør jeg for den metodiske tilnærmingen til analysen av nyttårstalene. Utgangspunktet er at man, slik Coffey og Atkinson (1996:15) påpeker, produserer versjoner av virkeligheten gjennom både datainnsamling og -analyse. Det er ingen ekstrem versjon av konstruktivismen som ligger til grunn for dette synet, men heller en anerkjennelse av at kunnskap er resultatet av interaksjon²⁸ med den sosiale virkeligheten. Måten man interagerer med den sosiale virkeligheten på, er formet av ideer og analytisk fremgangsmåte, og dette virker igjen inn på hvordan datamaterialet behandles og undersøkes (Coffey og Atkinson 1996:15). Det er derfor viktig å gjøre så detaljert og gjennomskiktig som mulig hvordan kunnskapen i denne oppgaven har fremkommet, og hvilke avveininger som har blitt gjort underveis. Det er dette som er kapittelets mål.

Kapittelet er bygget opp av tre hoveddeler. Den første delen dreier seg om datamaterialet, og her begrunner jeg utvalg og avgrensning. I den andre delen tar jeg for meg den analytiske fremgangsmåten. Her redegjør jeg for den konkrete bearbeidelsen av dataene og for hvilke avveininger som har blitt gjort underveis. Jeg diskuterer også fordeler og begrensninger ved denne tilnærmingen. I den tredje og siste delen, diskuterer jeg min egen posisjonaltet og gjør rede for etiske aspekter knyttet til gjennomføringen av undersøkelsen.

4.1 Datamateriale

4.1.1 Data og utvalg: kongelig nyttårstaler fra 1960 til 2014

Datamaterialet i denne undersøkelsen består av 55 kongelige nyttårstaler fra årsskiftet 1960/61 til 2014/15. Dette tidsrommet ble valgt fordi omfanget av og oppmerksomheten rundt

²⁸ Coffey og Atkinson (1996:15) bruker begrepet `transaction`. Jeg forstår begrepet som en slags forhandling/interaksjon med virkeligheten.

innvandringen til Norge, økte fra slutten av 1960-tallet (Brockmann og Kjeldstadli 2014:16). Jeg anså det derfor som sannsynlig at innvandring og mangfold i økende grad ville bli tematisert i denne perioden, og at de nasjonale selvbildene ville endre seg i trå med dette. For å tydeliggjøre eventuelle endringer, er nyttårstalene med som en kontrast til de etterfølgende talene. Tidsrommet er også vidt nok til å kunne fortelle noe om utvikling over tid. Fra 1960 til 2014 har nyttårstalene blitt holdt av tre forskjellige talere. Kong Olav har holdt 30 nyttårstaler mens kong Harald har fram til nå holdt én tale som kronprinsregent og 24 som konge. I tillegg har kronprins Haakon holdt én nyttårstale som kronprinsregent. Alle talene i perioden er inkludert som datamateriale.

Nyttårstalene var tilgjengelige i skriftlig format på kongehusets hjemmesider, www.kongehuset.no. Det er følgelig her talene er hentet fra. De 54 første talene ble hentet den 12.8.2014, mens talen fra nyttårsaftnen 2014 ble hentet 9.1.2015. Med skriftstørrelse 12, skrifttype Georgia og halvannen linjeavstand, varierer talenes omfang fra 1,5 side til 4,5 sider. De nyeste talene tenderer mot å være lengre enn de eldste, og tidsmessig går det et skille i overgangen mellom kong Olavs regjeringstid og innsettelsen av kong Harald²⁹. Talene til kong Olav er på mellom 1,5 og 2,5 sider, mens kong Haralds taler varierer mellom 2,5 og 4,5 sider. Talen som kronprinsregent Haakon holdt i 2003 var på 3,5 sider.

I utgangspunktet antok jeg at nyttårstalenes muntlige og skriftlige format samsvarte. Vurderingen ble gjort på bakgrunn av at kongehuset selv er opphav til begge taleformatene. Etter nærmere gjennomlesning fant jeg imidlertid at nyttårstalen fra 1988 skilte seg ut. Det var fordi et av de faste taleinnslagene; den innledende henvendelsen til landsmenn, manglet. Nyttårstalen fra 1988 var tilgjengelig i NRKs nett-tv, og jeg gikk dermed gjennom talen i sin helhet. Jeg fant da ut at det første avsnittet i den muntlige talen var fraværende i kongehusets skriftlige gjengivelse. Avsnittet ble transkribert slik at det også ble tilgjengelig skriftlig. For å sikre at det ikke var flere uoverensstemmelser, foretok jeg en grundig gjennomlesning av de resterende talene, der jeg særlig sammenlignet innledning og avslutning. Sammenhengen mellom avsnittene i de resterende talene stemte over ens, og det er derfor grunn til å tro at nyttårstalen fra 1988 var et avvik.

I den skriftlige gjengivelsen av nyttårstalene forekommer det en del skrivefeil. De tar form av manglende enkelttegn og -bokstaver, samt feilstavede ord. Feilene er ikke så store at de har

²⁹ Dette inkluderer nyttårstalen kong Harald holdt som kronprinsregent i 1990.

innvirket på forståelsen av talenes innhold. Når jeg i analysekapitlene refererer til sitater med slike feil, er det markert på vanlig måte med «[sic.]». Jeg har imidlertid ikke markert ord som i «nyere» språkdrakt er å anse som feilstavet. På grunn av plassmessige hensyn i analysekapitlene, har jeg valgt å komprimere sitatene fra nyttårstalene. Det innebærer at den opprinnelige markeringen av avsnitt, altså mellomrommet mellom linjene, er trukket sammen.

4.1.2 Avgrensning: språkligjort mening

Verbalspråk er en helt sentral del ved meningsskapning, men mening har også andre uttrykksformer (Hitching og Veum 2011:22; Øierud 2011:43). For eksempel kan mening formidles gjennom bilder, musikk og farger (Hitching og Veum 2011:22). Når flere slike meningsuttrykk, altså *modaliteter*, brukes samtidig og i samspill med hverandre, fremstår en ytring som *multimodal* (Øierud 2011:43). Det at nyttårstalene formidles gjennom TV og radio, innebærer at de nettopp er multimodale fordi audiovisuelle meningsuttrykk kombineres med verbalspråklige. For eksempel har de TV-sendte nyttårstalene blitt innledet med et bilde av Slottet og lyden av et flerstemt kor som synger «Kongesangen». Dette har blitt etterfulgt av bilder av kongen som sitter eller står i nærheten av et skrivebord. Sendingene har gjerne blitt avsluttet med nasjonalsangen «Ja, vi elsker» og forskjellige stillbilder fra Norge. Slike visuelle og hørbare elementer er en del av den helhetlige meningsformidlingen, og kan sees som å danne en høytidelig og høytidsstemt ramme rundt talesituasjonen. Denne rammen kan bidra til å bygge opp under kongens legitimitet og autoritet, noe som igjen kan innvirke på tilhørernes mottagelse og fortolkning av talenes språklige meningsinnhold. Kongens kroppsspråk og den muntlige formen på talene er andre meningsskapende elementer. Pauser og trykk på enkeltord og –stavelser, kan bidra til å understreke viktige poeng. Til sammen kan analyse av de audiovisuelle elementene gi viktig informasjon om hvordan talenes språkliggjorte innhold skal forstås. Å analysere slik helhetlig meningsskapning er imidlertid svært omfattende og tidkrevende. Jeg var derfor nødt til å behandle talene som tekst, slik at datamaterialet kun består av språkliggjorte meningsformer i skriftlig format.

Når det gjelder den skriftlige avgrensningen, kan det trekkes en parallell til transkribering av intervjudata. Ifølge Kvale og Brinkmann (2012:186-187) innebærer transkripsjoner en abstraksjon fordi stemmeleie, intonasjon, pustepauser osv., blir borte. En slik abstraksjon forekommer også når nyttårstalene behandles som tekst. Det er imidlertid viktige forskjeller mellom en intervjusituasjon, der meningsskapningen skjer relativt spontant, og en talesituasjon

som i større grad er planlagt. Den planlagte talesituasjonen innebærer at både form og innhold er gjennomtenkt på forhånd, og at utformingen sannsynligvis har skjedd med tanke på formidling i radio og TV. Audiovisuelle meningsuttrykk og meningsformer som spesifikt er relatert til mediet talene formidles gjennom, inngår imidlertid ikke som datamateriale i denne oppgaven.

4.2 Den analytiske tilnærmingen

4.2.1 Et todelt analytisk fokus

Nyttårstalene holdes årlig og utvalget i oppgaven strekker seg over 55 år. Tid spiller derfor en viktig rolle i datamaterialet. Tidssdimensjonen er viktig fordi den bidrar til å skape variasjon. Analytisk sett har dette medført et todelt fokus i lesingen av talene. På den ene siden har undersøkt endringer og forskjeller *mellom* nyttårstalene, og på den andre siden har jeg undersøkt gjennomgående temaer og fellestrekk *på tvers av* dem. Det overordnede analytiske målet har vært å behandle nyttårstalene på forskjellige måter, slik at ulike aspekter og nyanser i dataene skal bli fremtredende (Coffey og Atkinson 1996:15-16). Den videre diskusjonen av hvordan jeg har gått frem i analysen, reflekterer dette.

4.2.2 Fremgangsmåte – nyttårstalenes meningsinnhold

I den innledende analysefasen systematiserte jeg nyttårstalene i kronologisk rekkefølge. Talene ble dermed lest fra de eldste til nyeste. Datamaterialet ble ordnet på denne måten fordi studiet av historiske linjer kan bidra til å skape distanse til ens egen samtid, jf. Brochmann og Kjeldstadli (2014:22). Fordi jeg av aldersmessige årsaker har mest kjennskap til de nyeste nyttårstalene, og den tidsmessige sammenhengen de inngår i, var det viktig å skape en slik distanse. Jeg brukte dermed talenes tidsspenn som en komparativ strategi, der den kronologiske lesningen gjorde meg i stand til gradvis å sammenligne talene. På denne måten kunne jeg også følge talenes utvikling. På den ene siden gjorde dette analysearbeidet lettere fordi talene kontrasterte hverandre. På den andre siden er faren med slik kontrastering at forskjeller kan bli overdimensjonert og likheter underdimensjonert. Det todelte analytiske fokuset som jeg nevnte i det forrige avsnittet, bidro imidlertid til å ivareta begge perspektivene.

Den første analysefasen var kjennetegnet av at problemstillingen(e) var relativt vagt definert(e). Repstad (1993:106) har foreslått at man i slike situasjoner kan begynne med å kategorisere datamaterialet etter de temaene som oftest går igjen. Inspirert av denne tilnærmingen brukte jeg de første gjennomlesningene til å notere mulige kjennetegn ved talenes form, temaer og tendenser, samt fortolkninger av disse. Det å bli «kjent» med nyttårstalene på denne måten, gjorde at enkelte trekk ved talenes oppbygning og språk etter hvert ble fremtredende. Disse trekkene la grunnlaget for måten den videre analysen ble gjennomført på. Det mest sentrale her er at nyttårstalenes ulike deler ofte bygger på hverandre. I fortolkningen av meningsinnholdet var det derfor viktig å se spesifikke utsagn i sammenheng med de andre delene og med talen som helhet. I den etterfølgende analysen tilstrebet jeg derfor å behandle talene så helhetlig som mulig. Det var først mot slutten av analysen at forskjellige tekstutdrag ble «løsrevet» fra talene. Da hadde jeg imidlertid opparbeidet meg tilstrekkelig kjennskap til hvilke tekstlige sammenhenger utdragene inngikk i, men noterte i tillegg ned konteksten i stikkordsform. På denne måten kunne jeg veksle mellom å undersøke enkeltutdrag og å se dem i lys av den tekstlige sammenhengen.

Den påfølgende analysen kan betegnes som delvis temasentrert. Det er fordi det var en tettere forbindelse enn tidligere mellom lesningen av nyttårstalene og oppgavens tematiske fokus. I den forbindelse var de følgende spørsmålene «styrende»: Hvordan snakkes det om innvandring og mangfold? Hva er det som sies om fellesskap og «norskhet» i bred forstand? Alle utsagn som på en eller annen måte kunne sees i sammenheng med disse spørsmålene, ble fargekodet. På denne måten ble datamaterialet sortert i brede, overordnede kategorier. Selv om slik kategorisering bidrar til å fremheve tendenser i et datamateriale, utelukkes samtidig alternative perspektiver (Thagaard 2009 [1998]:151). Det at kategoriene var brede, gjorde imidlertid at den indre variasjonen var stor. Jeg kunne dermed ha en åpen og fleksibel tilnærming til undersøkelsen av kategoriene, der dataene kunne sees på mange forskjellige måter. På bakgrunn av denne tilnærmingen analyserte jeg frem mer finmaskede temaer. De følgende temaene fremkom: Humanitært bistand, innvandring og mangfold, innvandring og mangfold, religion, historie og fortid, fellesskap, tradisjon, kultur, natur og fred.

De ovennevnte temaene ble markert ved hjelp av farger. Talene ble lest i «fysisk» format og i sin helhet. Selv om den helhetlige lesningen var viktig med tanke på fortolkningen av meningsinnholdet, var det en utfordring å få oversikt over den tidsmessige utviklingen innad i hvert tema. I den forbindelse har Repstad (1993:110) påpekt at matriser egner seg godt når

man ønsker å lete etter mønstre og sammenhenger i et datamateriale. Jeg valgte derfor å lage en matrise i Word. Horisontalt bestod matrisen av temaene jeg analyserte frem og hovedinnholdet i disse. Vertikalt bestod den av talenes årstall. Temaene ble fargekodet. Med matrisen som utgangspunkt ble det lettere å se hvilke temaer monarkene snakket om i ulike tidsperioder, og hvordan de utviklet seg over tid. Denne oversikten gjorde også at de tematiske utviklingstrekkene til en viss grad kunne sees i sammenheng med den overordnede innvandringshistoriske konteksten.

Oversikten som matriser gir, går imidlertid på bekostning av spesifikke nyanser i datamaterialet (Repstad 1993:112). Jeg kategoriserte derfor nyttårstalene på nytt. Denne gang tok jeg utgangspunkt i temaene som fremkom i de tidligere analysefasene, og reviderte enkelte elementer. Ved hjelp av datamaskin samlet jeg alle utdrag som omhandlet det samme temaet i ett dokument. De ble dermed «løsrevet» fra nyttårstalene. Det at utdragene ble samlet på ett sted og ordnet kronologisk, gjorde at jeg kunne undersøke mer nyanserte utviklingstrekk innad i hver kategori. I avsnitt 3.5.1 nevnte jeg at det flerdimensjonale rammeverket ble utarbeidet i runddansen mellom teori og empiri. De tematiske kategoriene under er en del av denne runddansen. På den ene siden ble kategoriene utviklet ved å «operasjonalisere» de teoretiske aspektene i det multidimensjonale rammeverket. Dette kan forstås som en deduktiv fremgangsmåte. På den andre siden ble kategoriene utviklet gjennom en empirinær analyse av talene, slik jeg har beskrevet i avsnittene over. Dette kan forstås som en induktiv fremgangsmåte. Det var en gjensidig vekselvirkning mellom disse tilnærmingene. De tematiske kategoriene som fremkom, er som følger:

- *Innvandring og mangfold* inneholder alle utsagn om a) innvandring, innvandrere, første generasjons nordmenn og minoriteter, b) ulik kultur, skikker, verdier tradisjoner og religioner, og utsagn om at c) Norge er et flerkulturelt samfunn, fordeler/utfordringer med mangfold, grunnlaget for fellesskapet og for hvordan man skal leve sammen.
- *Religion* omfatter a) enkeltreferanser til religion gjennom ord og uttrykk, b) utsagn om religiøs tro og praksis, og c) omtale av forskjellige religioner.
- *Natur* Temaet inneholder alle uttalelser om natur og territorium, altså «det fysiske» Norge. Det omfatter også utsagn der naturen sees som kulturell praksis.

- *Tradisjon* omfatter alt som eksplisitt omtales som en tradisjon, eller der det er underforstått at det dreier seg om tradisjoner.
- *Kultur* inkluderer alle utsagn om a) «finkultur» som kunst, litteratur, musikk, og lignende, b) forfattere, sitater av forfattere, jubileer og lignende, c) språk, d) kulturelle og idrettslige aktiviteter, samt forhold til naturen og utsagn der e) ordet kultur brukes, slik som «kulturarv», «flerkulturell» osv.
- *Fred og bistand* innebærer utsagn om a) fred, fredsbevarende styrker, nobels fredspris og lignende, samt b) bistand, humanitær hjelp, humanitære aksjoner. Dette gjelder både nasjonalt og internasjonalt.
- *Historie og fortid*. Temaet favner alle utsagn som handler om Norges fortid, blant annet andre verdenskrig, emigrasjonen til Amerika, tidligere levestandard i Norge, samt forfedre og arv.
- *Fellesskap*. På den ene siden inkluderer temaet utsagn om hva som er grunnlaget for det nasjonale fellesskapet. Det vil blant annet si felles verdier, religion, kultur og så videre. På den andre siden inkluderer det også uttalelser om hvordan man skal leve sammen. Det vil blant annet si felles rettigheter og plikter, ansvar, verdier, frivillighet, møteplasser, dialog og så videre.

De åtte tematiske kategoriene over, varierer i størrelse og omfang. *Innvandring og mangfold*, samt *fellesskap* er de mest omfattende kategoriene siden enkelte av de andre temaene også inngår her. Kategoriene, og elementene de består av, er dermed delvis overlappende. Slik overlapping kan innebære at kategoriene blir uoversiktlige, noe som gjør at analysearbeidet blir tyngre. På grunn av nyttårstalenes språklige trekk og oppbygning, var det imidlertid nødvendig at kategoriene overlappet. Meningsinnholdet kunne tolkes på forskjellige måter og kunne derfor inngå i flere tematiske kategorier samtidig. I den forbindelse gjorde overlappingen at jeg kunne se det samme utsagnet i relasjon til forskjellige temaer, og på denne måten ble det åpnet for flere fortolkningsmuligheter.

Kategoriene ble ikke bare undersøkt hver for seg, men ble også sammenlignet. Sammenligningen foregikk på flere nivåer. For det første så jeg nærmere på hvordan utviklingstrekk innenfor én kategori svarte til endringer i andre kategorier. Jeg fikk dermed en helhetlig oversikt over felles utviklingstrekk og endringer over tid. Oversikten gjorde at jeg

for det andre, kunne se nærmere på hva som kjennetegnet kategoriene i spesifikke tidsperioder. For det tredje gjorde jeg en sammenligning av hvordan enkeltutsagn innenfor ett tema, svarte til utsagn innenfor et annet. På denne måten ble potensielle motsetninger innad i nyttårstalene, også undersøkt.

4.2.3 Fremgangsmåte – språklige trekk og nyttårstalenes oppbygning

Parallelt med analysen av meningsinnholdet undersøkte jeg nyttårstalenes struktur, oppbygning og språklige trekk. Formen på talene fremstod tidlig som viktig for fortolkningen av meningsinnholdet. Det at nyttårstalene i tillegg har blitt holdt av tre forskjellige talere med ulik posisjon (konge eller kronprinsregent) og anseelse, forsterket viktigheten av å se nærmere på språk og form. Personlige variasjoner i måten talene holdes på kan nemlig innvirke på fortolkningen av meningsinnholdet. Det kan skje på flere måter. På den ene siden kan forskjeller mellom talerne feilaktig bli tolket som endringer i meningsinnholdet, og omvendt. På den andre siden innvirker språklige særtrekk på måten meningsinnholdet fremsies, noe som igjen kan ha betydning for hvordan det tolkes. For å ta høyde for slike personlige forskjeller, var det nødvendig å sammenligne nyttårstalene. Her utelukket jeg talen til kronprins Haakon fordi den ikke kunne gi tilstrekkelig grunnlag for å si noe om spesifikke kjennetegn ved hans talemåte. Det var dermed bare talene til kong Olav og kong Harald som ble sammenlignet.

Billig (1996:3) har imidlertid påpekt at det er lettere å skille mellom innhold og form i teorien enn det er i praksis. Det er fordi det ikke finnes faktiske utsagn som bare kan ha innhold. De må også fremkomme i en eller annen form (Billig 1996:3) og vice versa. Min undersøkelse av talenes form må derfor forstås som at jeg fokuserte på struktur fremfor innhold. Her er det altså snakk om gradforskjeller. Et beslektet poeng er at det, som beskrevet over, er en tett forbindelse mellom form, innhold og tolkning. For å ta hensyn til denne forbindelsen, lot jeg følgende spørsmål «styre» lesningen av talene: Hva kjennetegner nyttårstalenes språklige trekk og struktur? Hvilke funksjoner har disse trekkene i monarkenes meningsformidling? Hvilke forskjeller og likheter er det mellom monarkenes nyttårstaler? Det første spørsmålet var ment å rette fokuset mot talenes form, mens det andre fremhevet sammenhengen mellom form og fortolkningen av meningsinnholdet. Det siste spørsmålet var ment å fange inn særtrekk som omhandlet både form og innhold.

Fremgangsmåten i denne delen av analysen var som følger. Innledningsvis skilte jeg mellom talene til kong Olav og kong Harald. Datamaterialet ble dermed delt i to, og ordnet i kronologisk rekkefølge. Hver nyttårstale kunne derfor sammenlignes med den foregående og den etterfølgende talen. I likhet med analysen av meningsinnholdet var talene også her ment som en kontrast til hverandre. Selv om en rekke språklige likheter og forskjeller ble fremtredende på denne måten, var det utfordrende å løfte det analytiske fokuset opp fra detaljnivå. Jeg tok derfor utgangspunkt i Grepstads (1988) undersøkelse av bestanddelene i kong Olavs nyttårstaler. En svakhet ved å gjøre bruk av slike forhåndsdefinerte kategorier, er at de kan stenge for alternative fortolkninger. Det gjelder spesielt dersom kategoriene blir for rigide. Imidlertid bidro kategoriene i dette tilfellet til å løfte frem talenes overordnede struktur og var således et nyttig perspektiv.

Inspirert av de elementene, som Grepstad identifiserer, lagde jeg en matrise for talene til kong Olav. Horisontalt bestod matrisen av nyttårstalenes bestanddeler, mens den vertikalt bestod av året talene ble holdt i. Slik kunne jeg se nærmere på hvor ofte elementene ble benyttet, og følgelig på hvor stabile de var. Jeg lagde deretter en tilsvarende matrise for kong Haralds nyttårstaler. Det var særlig i arbeidet med denne matrisen at monarkenes taler ble sammenlignet, siden jeg forsøkte å finne tilsvarende elementer i talene til kong Harald som de jeg analyserte frem i kong Olavs taler. Matrisen over talene til kong Olav fungerte dermed som en kontrast til kong Haralds taler. Særtrekk ved monarkenes nyttårstaler ble spesielt fremtredende i de tilfellene der taleelementene ikke stemte overens.

4.2.4 Styrker og svakheter ved den analytiske tilnærmingen

Den analytiske tilnærmingen i denne oppgaven har sine styrker og svakheter. Den kvalitative forankringen har gjort det mulig å utvikle en nyansert forståelse av de kongelige nyttårstalene. Jeg har blant annet kunnet veksle mellom flere fortolkningsnivåer og har dermed kunnet se monarkenes ytringer i relasjon til den tekstlige sammenhengen de er ytret i og i lys av talen som helhet. De har også blitt fortolket ut fra tema og på tvers av temaer. I tillegg har vekselvirkningen mellom de induktive og deduktive fremgangsmåtene frembrakt forskjellige aspekter ved talene. Tilnærmingen har imidlertid også sine svakheter. I løpet av perioden fra 1960-tallet og frem til i dag, har det skjedd store endringer i det norske samfunnet. Den historiske konteksten som nyttårstalene har blitt til i, og det publikumet de har vært rettet mot, har dermed også forandret seg. Det innebærer at den samme ytringen eller det samme

begrepet, kan bety forskjellige ting i ulike historiske tidsperioder. I slike tilfeller er det, ifølge Dey (1993:10-11), viktig å utvise varsomhet. Så langt det har vært mulig har jeg derfor tolket de kongelige ytringene i lys av den historiske konteksten. På grunn av oppgavens omfang har jeg imidlertid måttet fokusere på de overordnede historiske hendelsene og spesielt på de som er knyttet til innvandring.

En annen begrensning er at jeg ikke kan si noe om *hvorfor* meningsinnholdet i talene forandrer seg eller forholder seg stabilt over tid. Selv om jeg her ser økende mangfold som en årsak til potensielle endringer, er det også andre prosesser som kan ha vært medvirkende. Det er for eksempel nærliggende å forstå mangfold som en del av bredere globaliseringsprosesser, der blant annet kultur og media overføres på tvers av landegrenser (Castles og Miller 2009:51). Teknologisk utvikling og sekularisering kan være andre relevante prosesser. I tillegg kan det også ha vært forskjeller i hva monarkene har vært personlig opptatt av. Dette har trolig også innvirket på meningsinnholdet i nyttårstalene.

4.3 Posisjonalitet

I kvalitative studier er det gjerne slik at forskerens posisjonalitet tematiseres i forbindelse med intervjusituasjoner. Det er fordi «intervjudata» har blitt til i samspillet mellom forsker og forskningssubjekt, noe som gjør at kjønn, «nasjonalitet», klassebakgrunn, «klesstil», væremåte eller andre trekk, kan tenkes å innvirke på hva slags data som skapes. Selv om datamaterialet i denne oppgaven ikke har blitt til gjennom interaksjon med et forskningssubjekt, er posisjonalitet likevel noe som kan ha hatt betydning for undersøkelsen. I løpet av arbeidet med oppgaven har jeg derfor reflektert over hva som gjorde meg interessert i å se nærmere på forestillinger om norskhet, fellesskap og tilhørighet. Sannsynligvis har det å gjøre med min egen bakgrunn.

Med en far fra Makedonia, en mor fra Norge og et «norskklingende» fornavn, har jeg stort sett opplevd å bli inkludert. Jeg har nemlig følt at jeg både har blitt definert «innenfor» av dem som ikke har hatt et entydig «norsk» selvilde, og av dem som har hatt det. Dette har samtidig vært i overensstemmelse med min selvidentitet som «hovedsakelig norsk», men også som «litt blandet». Mine opplevelser skiller seg imidlertid klart fra min søsters. Navnet hennes forbindes ofte med islam, noe som gjør at hun stadig opplever å bli definert utenfor «det norske». Disse opplevelsene sier noe om at markørene for «norskhet» og inkludering er

tilfeldige, noe som har gjort at jeg synes temaet er interessant. Dette har trolig også hatt betydning for at oppgaven skrives ut fra et konstruktivistisk perspektiv. Imidlertid er det vanskelig å vurdere om min personlige bakgrunn har hatt betydning for selve analysen av talene. På grunn av denne usikkerheten har jeg ønsket å gjennomføre en så systematisk og «gjennomsiktig» analyse som mulig, slik at det klart skal fremkomme hvordan analyseresultatene ble utviklet.

4.4 Ethiske aspekter

I de forskningsetiske retningslinjene for samfunnsfag og humaniora ([heretter NESH] 2006:13), står det blant annet at offentlige personer må regne med at de offentlige sidene ved deres virksomhet kan blir gjort til gjenstand for forskning. Det står også at slike offentlige personer bør informeres når de deltar som «informanter». Undersøkelsene i denne oppgaven handler kun om monarkenes offentlige sider. Samtidig deltar de ikke som «informanter». De deltar ikke som informanter, og dermed bortfaller kravet om informert samtykke. Det at datamaterialet inneholder taler fra en nå avdødd person, gir imidlertid grunn til å være varsom. Av respekt for avdøde og de etterlatte har jeg vært påpasselig når det gjelder valg av formuleringer (NESH 2006:20).

5 Nyttårstaler, form og oppbygning

I dette kapittelet gjør jeg rede for sentrale kjennetegn ved de kongelige nyttårstalene. Selv om hovedfokuset er på talenes form, går jeg også inn på innholdsmessige trekk. Det overordnede målet for redegjørelsen er å vise hvilken kontekst nasjonsbyggingen skjer i, og dermed hvilken sammenheng de må forstås ut fra. I den første delen av kapittelet sammenligner jeg talene til kong Olav og kong Harald. I den forbindelse viser jeg hvordan talene er bygget opp, og hvilke ytringsrom monarkene skaper ved denne oppbygningen. Deretter redegjør jeg for hvordan nyttårstalene bidrar til å skape det jeg har valgt å kalle et *nasjonalt erfaringsfellesskap*.

5.1 Nyttårstalenes oppbygning

I boken *Retorikk på norsk* fra 1988, gjennomgår forfatter³⁰ Ottar Grepstad ulike former for retorikk i den norske offentligheten, deriblant retorikk i kongelige nyttårstaler. Boken er fra 1988 og omhandler følgelig bare kong Olavs taler. Imidlertid kan mange av elementene som identifiseres, også gjenfinnes i talene til kong Harald. Ifølge Grepstad (1988:73) består nyttårstalene av følgende elementer: henvisning til talesituasjonen, oppsummering av året som har gått, verdensutviklingen, utviklingen i Norge, offentlig kjente tragedier, personlige anekdoter, håp for fremtiden og året som kommer, samt en hilsen til tilhørerne. Grepstad utdyper imidlertid ikke disse elementene, og han gir heller ingen eksempler som underbygger inndelingen. Selv om elementene derfor fremstår som noe overfladiske, er de likevel nyttige for å forstå hvordan nyttårstalene er bygget opp. I det følgende gjør jeg nærmere rede for denne oppbygningen og utyper Grepstads elementer.

5.1.1 Kong Olavs nyttårstaler –faste elementer og formelt preg

Nyttårstalene til kong Olav er gjennomgående bygget opp på den samme måten og har dermed svært stabil form. Talene består av tre hoveddeler: innledning, oppsummering av året og avslutning. Hoveddelene er igjen bygget opp av en rekke faste elementer, jf. Grepstad (1988:73). Den stabile formen bidrar til å gi nyttårstalene et formelt preg. Både Grepstad (1988:77) og Hovland (2000:69) har også påpekt talenes faste form, og sistnevnte har knyttet

³⁰ Selv om Grepstad har bakgrunn innen språkfag, omtaler jeg ham her som forfatter. Det er fordi han, så vidt meg bekjent, ikke har jobbet innenfor forskning.

dette til en ritualisering av nyttårstalen. Det er likevel ikke slik at nyttårstalene er statiske, men variasjonen er knyttet til innholdet i elementene, og ikke til hvilke elementer som inngår.

Kong Olavs nyttårstaler innledes alltid med at han *henvender seg til tilhørerne*, gjennom frasen «Kjære landsmenn». Deretter vises det gjerne til *talesituasjonen*. Det foregår gjennom bemerkninger om tid, og at man på nyttårsaften både ser fremover og bakover. I forlengelsen av dette blir nyttårsaften, og dermed også talesituasjonen, fremstilt som en slags overgangsfase, der godt og vondt oppsummeres og håp og ønsker formuleres. I denne overgangsfasen fremstår kongen som et bindeledd mellom fortid og fremtid, jf. Brottveits m.fl. (2002:95) tolkning av nyttårstalenes symbolske tidsaspekt. Denne rollen fremheves når kongen uttrykker glede over å kunne sende sin «[...]hilsen ved årsskiftet inn i så mange norske hjem» (kong Olavs nyttårstale, 1963).

Innledningen etterfølges av at kong Olav oppsummerer året. Her dreier det seg oftest om året som var, men kongen kan også vise til begivenheter i året som kommer. Oppsummeringen består av tre elementer. For det første refereres det til *internasjonale begivenheter* som gjerne er knyttet til krig, ulykker, katastrofer, fred, humanitært arbeid og den økonomiske situasjonen internasjonalt. For det andre omtales *nasjonale begivenheter* som jubileer, markeringer, frivillige aksjoner og den næringsmessige og økonomiske situasjonen i Norge. Kongen nevner også ulykker som båtforlis og oversvømmelser. I den forbindelse uttrykker han medfølelse med dem som er rammet. Et fellestrekk for de nasjonale og internasjonale oppsummeringene er at det hyppig henvises til FNs arbeid og aksjoner. Det tredje og siste elementet er *anekdoter fra kongefamiliens liv og virke*. Her kan det for eksempel dreie seg om reiser innenlands og utenlands, møter med forskjellige mennesker eller familiebegivenheter slik som fødsler, bryllup eller sykdom.

Nyttårstalene til kong Olav avsluttes alltid med en *hilsen til tilhørerne* og med at han formulerer *håp og ønsker for året som kommer*. Det er svært liten innholdsmessig og språklig variasjon i disse elementene, og avslutningen er følgelig det mest stabile trekket ved talene. Sitatet under viser et typisk eksempel på hvordan kong Olav avslutter sine nyttårstaler:

Så sender jeg mine hjertelige hilsener til alle mine landsmenn hjemme og ute, til våre sjøfolk rundt om i verden, til våre væpnede styrker i tjeneste i Norge og i utlandet, til folket på Svalbard og til landsmenn på Jan Mayen og Bjørnøya. Og en varm tanke sender jeg de syke, ensomme og gamle rundt om i vårt land. Måtte det nye år bringe fred og avspenning på jorden og bli lyst og godt for dere alle sammen, og måtte det bli

til lykke og velsignelse for vårt kjære fedreland. Godt Nytt År! (kong Olavs nyttårstale, 1965).

Hilsenen til tilhørerne fremsettes i begynnelsen av sitatet, og er rettet mot «landsmenn» både innenlands og utenlands. Hilsenen til landsmenn i utlandet var, ifølge Hovland (2000:72), et sentralt talemoment fra 1930-tallet og frem til kong Harald overtok som monark. Gjennom denne hilsenen blir det skapt en forbindelse til dem som befinner seg i utlandet, og på den måten knyttes de til nasjonen Norge (Hovland 2000:72). Det skapes også en tilsvarende forbindelse gjennom hilsenen til Svalbard, Bjørnøya og Jan Mayen, men her knyttes de nevnte områdene til «fastlands-Norge». I kraft av disse hilsenene indikeres det at «norskhet» ikke er avhengig av hvor man befinner seg, men i stedet er noe man «er». Tilhørigheten til det nasjonale fremstår dermed som gitt. I forlengelsen av dette kan hilsenene sees som en del av kongens symbolske og anerkjennende rolle, som her bidrar til å skape et norsk «vi» som strekker seg utover fastlandets fysiske grenser.

Mot slutten av sitatet over formulerer kongen håp og ønsker for året som kommer. I de fleste nyttårstalene blir fred³¹ nevnt i avslutning. Det gjør at fred blir et fremtredende nasjonalt ønske/håp. Et annet kjennetegn ved avslutningen på kong Olavs nyttårstaler, er at håpene og ønskene både er utadrettet og innadrettet. Med det mener jeg at de både viser til det internasjonale, jorden eller menneskeheten som helhet, slik som i sitatet over, og til det nasjonale, «fedrelandet» Norge.

5.1.2 Kong Haralds nyttårstaler –varierende elementer og uformelt preg

Nyttårstalene til kong Harald har svært varierende form. Selv om de består av mange av de samme elementene som kong Olavs taler, benyttes ikke elementene på en like systematisk måte. Det kan derfor ikke gis en helhetlig sammenfatning av talenes hoveddeler og -elementer. Måten nyttårstalene innledes på, kan illustrere dette. Kun fem ganger forekommer det at nyttårstalene har blitt innledet ved at kong Harald henvender seg til tilhørerne. Her har han benyttet frasen: «Kjære alle sammen». Det vanligste er likevel at nyttårstalene begynner «rett på» et av de andre taleelementene. Hvilke elementer som benyttes i talenes innledning, virker derimot tilfeldig. Nyttårstalene har for eksempel blitt innledet med perspektiver på tid, hilsener og takk, henvisninger til naturkatastrofer, sitater fra diktere og forfattere, hendelser i kongefamilien og eksplisitte formuleringer av hva som er talenes hovedtema. Den store

³¹ Unntakene her er nyttårstalene fra 1985, 1986 og 1988.

variasjonen i hvilke elementer som inngår, gjør at talene til kong Harald fremstår som mer åpne og mindre formelle enn talene til kong Olav.

Et annet trekk som bidrar til å gjøre kong Haralds nyttårstaler mindre formelle, er at begivenhetene som omtales ikke nødvendigvis relateres direkte til oppsummeringen av året. I stedet lanserer han gjerne selvstendige temaer som deretter illustreres gjennom forskjellige begivenheter eller hverdagslige situasjoner. Det at det hverdagslige er viet mer plass i talene til kong Harald enn i talene til kong Olav, kan sees i sammenheng med at det nasjonale i større grad er et gjennomgående tema. I den forbindelse bidrar de hverdagslige situasjonene til å belyse forskjellige sider ved det nasjonale. Samtidig som det nasjonale er mer fremtredende, vies det internasjonale mindre plass. Temaet fremstår dermed som mindre betydningsfullt. Dette kan tydeligst illustreres gjennom avslutningen på kong Haralds nyttårstale 2005:

”Disse som gir, eier mer enn de har”, sier Jens Bjørneboe. Mange har opplevd nettopp det, at man blir rikere av å gi, og at det er en større glede å stille opp for hverandre enn kun å tenke på seg selv. Det er mitt ønske nå ved inngangen til et nytt år at rausheten og varmen må prege oss, både som nasjon og som enkeltmennesker. Det vil også være den beste gave vi kan gi til våre etterfølgere. Godt nytt år! (kong Haralds nyttårstale, 2005).

I begynnelsen av utdraget over gjengis det et sitat av Jens Bjørneboe. Deretter blir budskapet tolket, og her formidler kong Harald sine perspektiver på hva som skal til for å leve godt sammen. Kongen knytter dette eksplisitt opp mot det nasjonale, og avslutningen er dermed innadrettet. Dette skiller seg fra måten talene til kong Olav ble avsluttet på, der det også ble vist til det internasjonale. Her er det imidlertid snakk om gradforskjeller i hva monarkene orienterer seg mot, og det er følgelig ikke slik at det internasjonale er fraværende i kong Haralds taler.

Det kan være flere grunner til at monarkene orienter seg forskjellig mot det internasjonale og nasjonale. I kong Olavs regjeringstid var den kalde krigen og bekymringene for atomkrig fremtredende kjennetegn ved det internasjonale bildet. Situasjonen ble ansett som potensielt truende for menneskeheten som helhet og kan ha ført til en sterk internasjonal orientering i nyttårstalene. Kong Haralds regjeringstid sammenfaller med slutten på den kalde krigen, noe som kan bidra til å forklare hvorfor det internasjonale er mindre fremtredende i hans nyttårstaler. Dette kan imidlertid ikke være hele forklaringen, siden det også har vært alvorlige konflikter og internasjonale utfordringer i kong Haralds regjeringstid. Andre

medvirkende årsaker kan være å finne innad i Norge. Eriksen og Sørheim (2006:19) har beskrevet 1990-tallet som en periode der majoritetsbefolkningen for alvor la merke til at det fantes innvandrere og første generasjons nordmenn i Norge, og at de var kommet for å bli. I tillegg var norsk EU-medlemskap et sentralt spørsmål på begynnelsen av tiåret. Begge temaene kan sees som potensielt konfliktfylte, og kan ha ført til usikkerhet om hvilken betydning det nasjonale hadde i samtiden. Kong Haralds sterke orientering mot det nasjonale kan dermed sees som et forsøk på å samle befolkningen ved å løfte frem nasjonen som betydningsfull. Hovland (2000:72) finner en lignende forskjell når det gjelder hvilke «landsmenn» som blir forsøkt inkludert. Som beskrevet tidligere fokuserte kong Olav mest på «landsmenn ute» og på å knytte dem til «gamlelandet». Tilsvarende har kong Harald fokusert mest på «nye landsmenn hjemme», og på å knytte dem til «det nye landet» (Hovland 2000:72 [min utheving]). På denne måten har kong Olav vært mer internasjonalt orientert, mens kong Harald har vært mer nasjonalt orientert, også når det gjelder hvilke medlemmer de forsøker å inkludere.

5.1.3 Nyttårstalenes tidsakse og monarkenes ytringsrom

Tidligere viste jeg at tidsdimensjonen utgjør et viktig symbolsk aspekt ved nyttårstalene og talesituasjonen. Tid spiller også en sentral rolle i selve utformingen av talene, fordi de kan sees som å være bygget rundt en tidsakse. Den består av nåtid, fortid og fremtid. Monarkene forholder seg imidlertid til tidsaksen på forskjellige måter, noe som innvirker på *ytringsrommet* som skapes. Begrepet ytringsrom viser her til hvilke temaer og begivenheter som kan adresseres og omtales, og ikke til konsensus- og konfliktfelter i nasjonen som sådan (Hovland 2000:9).

Som nevnt tidligere, er oppsummeringen av året en helt sentral del av kong Olavs nyttårstaler. Oppsummeringen skaper et eksplisitt avgrenset tidsrom fordi den både viser til året som var, og til året som kommer. Temaene og begivenhetene som nevnes i nyttårstalene, er direkte knyttet til dette tidsrommet. Begivenhetene kan imidlertid være tidsoverskridende. Med det mener jeg at et jubileum i året som kommer, eksempelvis kan vise tilbake til andre verdenskrig. Et illustrerende eksempel på hvordan tid og temaer er knyttet sammen, er hentet fra nyttårstalen 1979. I utdraget snakker kong Olav om den økonomiske situasjonen i Norge:

Vi legger i dag bak oss et år som vi ved forrige årsskifte næringsmessig ikke stilte for store forhåpninger til. Men vi må vel tross alt ha lov til å si at utviklingen har vært

gunstigere enn vi kunne ventet. Vi har stort sett klart å holde arbeidsledigheten i sjakk, en rekke av våre bedrifter har hatt hva vi må ha lov til å kalle et godt år og vår eksport har på mange felter vist oppmuntrende fremgang. En glede har det vært å se antallet av våre handelsfartøyer i opplagsbøyene har minket over forventning og i dag igjen er i lønnsom drift og gir velkomne arbeidsplasser til våre sjøfolk (kong Olavs nyttårstale, 1979).

På begynnelsen av sitatet over henvises det til året som var, og på denne måten avgrenses tidsrommet eksplisitt. Den påfølgende omtalen av temaet, altså den næringsmessige utviklingen, er direkte knyttet opp mot den tidsmessige avgrensningen. Den tette forbindelsen mellom tema og tidsrom begrenser muligheten for å lansere selvstendige temaer. Det at talene til kong Olav virker mer upersonlige og distanserte når det gjelder valg av tema, skyldes dermed ikke talenes jubileumsretorikk slik Hovland (2000:69) synes å mene. Det skyldes i stedet at kong Olav forholder seg til et eksplisitt avgrenset tidsrom som legger føringer på hvilke begivenheter han kan snakke om, og hvilke temaer som kan tas opp.

I kong Haralds taler er oppsummeringen av året mindre fremtredende enn i talene til kong Olav. Referansene til tid er ofte diffuse og uspesifiserte, og tidsrommet overskrider dermed året som var og året som kommer. Det innebærer at tidsrommet ikke legger like sterke føringer på temaene som tas opp, og kong Harald står dermed friere i utformingen av talene. Sitatet under illustrerer de uspesifiserte tidsreferansene, og er hentet fra 1992. Også her blir den økonomiske situasjonen i Norge oppsummert:

Vårt næringsliv forbereder seg på å takle nye utfordringer i det europeiske økonomiske samarbeidet. Jeg registrerer til stadighet nye og uventede utspill i vårt felles krafttak for å redusere arbeidsledigheten. Ikke alle utspillene får like stor oppmerksomhet, men kreativitet og handlingsvilje er forutsetninger i det løft som må til for å løse vårt viktigste samfunnsproblem. Vi vet alle at bildet av norsk næringsliv ikke er helt svart. Flere sektorer har fortsatt en sterk internasjonal posisjon, andre har sågar merket et oppsving. Dette så vi tydelig på vår nordlige reise i år. Vårt møte med fiskerinæringen i denne landsdelen gjorde meg full av optimisme for utviklingen også i andre næringer (kong Haralds nyttårstale, 1992).

I utdraget over lanseres temaet, altså den økonomiske situasjonen, uten at det knyttes direkte opp mot et avgrenset tidsrom. Det er flere diffuse referanser til tid i den videre tematiseringen, men det kommer først en spesifikk tidsreferanse mot slutten av sitatet. Kongeparets reise er en konkret begivenhet fra året som var, og bidrar til å illustrere den økonomiske situasjonen. Den løse forbindelsen mellom tid og temaer i kong Haralds taler skaper et større ytringsrom enn hos kong Olav. Ytringsrommet gjør at nyttårstalene fremstår som mer frigjorte og personlige og med et tydeligere budskap. Dette har også gjort det mulig for kong Harald eksplisitt å

lansere overordnede temaer for talene. Hovedforskjellene mellom nyttårstalene til kong Olav og kong Harald, er oppsummert i tabell 1, under.

Kong Olav	Kong Harald
Faste taleelementer	Variierende taleelementer
Eksplisitte henvisninger til tid	Uspesifiserte henvisninger til tid
Avgrenset tidsrom	Ikke-avgrenset/åpent tidsrom
Temaer er tett forbundet med tid	Temaer er ikke tett forbundet med tid
Temaer knyttet til tidsrom	Selvstendige temaer

Tabell 1: Forskjeller mellom kong Olavs og kong Haralds nyttårstaler.

5.2 Nyttårstaler som erfaringsfellesskap

I nyttårstalene snakker monarkene om en rekke forskjellige begivenheter og hendelser. Disse omtales gjerne som enten positive, negative eller som å bringe håp. Mulige konsekvenser kan også bli antydnet. Et illustrerende eksempel er hentet fra kong Olavs nyttårstale 1988, der han oppsummerer en av de nasjonale hendelsene i året som var:

I den siste tid har *vi opplevet* flere katastrofer av store dimensjoner i verdensmålestokk. Likevel rammer ulykker alltid en liten nasjon ekstra hardt, og dette året har dessverre ikke vært noe unntak i så måte. *Vi følte alle avmakt og sorg* da nyhetene om flyulykken i Torghatten ble kjent. Men samtidig var det *betryggende å legge merke til* det samhold som finnes, ikke minst i våre lokalsamfunn, ved slike *tragiske hendelser*. Da som nå går *våre tanker* til de nærmeste, for hvem ord blir fattige (kong Olavs nyttårstale, 1988 [min utheving]).

I utdraget over knyttes det «mening» til flyulykken i Torghatten. Kongen plasserer hendelsen i en internasjonal kontekst, og den fremstår dermed som stor også når den sees utenfra. Kong Olav setter deretter ord på forskjellige følelser knyttet til flyulykken: Selv om «vi» følte avmakt og sorg i forbindelse med «den tragiske hendelsen», ble «vi» også betrygget av samholdet i lokalsamfunnene. Bruken av ordet «vi» bidrar her til å fremheve likhet (Wodak m.fl. 2009:45), og kongen forener dermed potensielle forskjeller mellom tilhørernes oppfatninger. Gjennom språkbruken settes flyulykken også inn i en «meningsfylt» kontekst. På denne måten skaper kongen en felles forståelsesramme. Når tilhørernes fokus blir rettet mot slike «meningsfylte» hendelser, kan nyttårstalene sees som å skape et erfaringsfellesskap. Hvorvidt monarkene «lykkes» i å skape et slikt fellesskap, er imidlertid avhengig av flere forhold. Det er nemlig ikke slik at tilhørerne bare er passive mottagere av monarkenes

meningskonstruksjoner. De er også aktive fortolkere av det som formidles. For at tilhørerne skal akseptere nyttårstalenes meningsinnhold, må det derfor skape resonans (Schudson 2002:145) eller klangbunn. Det innebærer blant annet at tilhørerne opplever erfaringsfellesskapet som relevant.

6 En humanitær nasjon: 1960 til 1985

I tråd med oppgavens problemstillinger, vil jeg nå redegjøre for hvilke nasjonsbyggende elementer som vektlegges av monarkene, og for hvordan vektleggingen har utviklet seg over tid. Som kapitteloverskriften indikerer er det perioden fra 1960 til 1985 som undersøkes i dette kapitlet. Før jeg går nærmere inn på nasjonsbygging i denne perioden, gir jeg en kort oversikt over hvilke elementer som er mest fremtredende når tidsrommet fra 1960 til 2014 sees under ett. Jeg begrunner også hvorfor det er nyttig å dele nyttårstalene i dette tidsrommet i tre. De to resterende periodene blir undersøkt i de to neste kapitlene.

6.1 Nasjonsbyggende elementer – en oversikt

Monarkenes tematisering av det nasjonale skjer i forbindelse med flere nasjonsbyggende elementer. Når perioden fra 1960 til 2014 sees under ett er de følgende elementene mest fremtredende: *humanitært arbeid og fred, religion og kultur, etnisitet, samfunnsborgerskap og nasjonal historie*. Av disse er det bare den nasjonale fortiden som har forholdt seg relativt stabil over tid. Når det gjelder de andre elementene, har det vært to former for endring. For det første har det vært en innholdsmessig utvikling innad i de nasjonsbyggende elementene. For det andre har det vært endringer i hvilke elementer monarkene orienterer seg mot, og dermed i hvilke som fremstår som mest betydningsfulle. Med bakgrunn i den doble utviklingen, har jeg delt nyttårstalene inn i tre, overordnede tidsperioder. Her er det glidende overganger.

Den første perioden strekker seg fra 1960 til 1985, og er kjennetegnet av at nasjonen hovedsakelig fremstår som gitt. Det mest fremtredende nasjonsbyggende elementet er selvbildet som knyttes til humanitært arbeid og fred. Innvandring relateres først til dette selvbildet, men etter hvert som kongen også anerkjenner at det befinner seg innvandrere i Norge, likestilles de eksplisitt som landsmenn. Den andre perioden varer fra 1986 til 2001, og her blir forestillinger om nasjonale fellestrekk eksplisitt tematisert. Det mest fremtredende nasjonsbyggende elementet er fellesskapet som dannes på bakgrunn av religion og kultur. I denne perioden tematiserer kongen integrering, og snakker om hvordan «vi» skal kunne leve med forskjeller. Den tredje og siste perioden strekker seg fra 2002 til 2014. I dette tidsrommet orienterer kongen seg i økende grad mot Norge som et flerkulturelt samfunn. Samfunnsborgerskap er det mest fremtredende elementet i denne perioden.

6.2 Krig, fred og humanitært arbeid

6.2.1 Et humanitært selvbilde med universelle bistandsideer

Det mest fremtredende nasjonsbyggende elementet frem til midten av 1980-tallet er knyttet til Norges humanitære arbeid og fred. Temaet formuleres gjerne som en del av oppsummeringen av året som var, men uttrykkes også som eksplisitte hilsener til mennesker som driver humanitært arbeid, oppfordringer om deltagelse i fremtidige hjelpeaksjoner og som takk for vellykket deltagelse i fortidige. I tillegg utgjør fred et fremtredende nasjonalt ønske/håp som beskrevet tidligere. Med bakgrunn i monarkens symbolske oppgaver kan slike formuleringer sees som en form for honorering, der humanitært arbeid fremstår som en offentlig verdsatt virksomhet.

Selvbildet som humanitær nasjon inngår i et bredere «fredsnarrativ». Det kan best illustreres gjennom flere utdrag fra nyttårstalen 1963. Utdragene er en del av oppsummeringen av året der kongen sier at «[...]vi fremdeles lever i usikkerhetens tidsalder...» på grunn av den kalde krigen. I den forbindelse formulerer han et nasjonalt håp om at «[...]den dag skal komme, hvor krigens trussel er forsvunnet og hvor samarbeidet og følelsen av samhørighet mellom alle verdens folk, uansett rase, hudfarve og trosbekjennelse, har tatt fryktens plass». Realiseringen av dette håpet kan sees som formålet med narrativet. Det er imidlertid utfordrende å virkeliggjøre det:

Kanskje er det en utopi å håpe at vår verden noensinne når så langt, og kanskje har vi i vårt land følelsen av at vi er så få at vi ikke har noen mulighet for å kunne påvirke historiens gang. Det vil vi heller ikke ha, hvis vi kun tenker på fysiske maktmidler. Men har vi viljen, har vi også evnen og muligheten til fortsatt å kunne yde vår innsats til fredens bevarelse på det humanitære område. Vi har gode og verdifulle tradisjoner når det gjelder humanitært arbeide, og vi skal minnes vår store landsmann, Fridtjof Nansen, og hans ord: "Nestekjærlighet er praktisk politikk". Jeg hilser derfor vår hjelp til utviklingslandene rundt om i verden som et positivt skritt på fredens vei. Vi vet at nød avler ufred, og vår hjelp skal være en utstrakt hånd til trengende mennesker i en verden hvor geografiske avstander, takket være de moderne kommunikasjonsmidler, er i ferd med å elimineres, og hvor vi alle så å si er blitt naboer (kong Olavs nyttårstale, 1963).

Når kong Olav vektlegger fraværet av «fysiske maktmidler» og befolkningens størrelse, plasserer han Norge utenfor en internasjonal stormaktsrolle i den kalde krigen. Befolkningens antatte følelse av motløshet og manglende påvirkningskraft, blir dermed både bekreftet og imøtekommet. Gjennom vektleggingen av viljen til fred fremmer han imidlertid et alternativ

til de fysiske maktmidlene. Norge fremstilles som et land med «gode og verdifulle tradisjoner» for humanitært arbeid. Dette forsterker forestillingen om befolkningens evner og muligheter til fredsskapende innsats. I den forbindelse blir Fridtjof Nansen trukket frem som et symbol på de norske tradisjonene. Til sammen bidrar dette til å posisjonere Norge internasjonalt som en nasjon med spesielt gode forutsetninger for fredsarbeid. Det gir håp om at narrativets mål likevel kan virkeliggjøres. Dette kan forstås som Norges nasjonale «prosjekt».

I forbindelse med det humanitære selvbildet i sitatet over skaper kong Olav en interessant årsakssammenheng. Den kommer til uttrykk når han sier at «[...] nød avler ufred...». Det interessante trekket ved denne uttalelsen, er at den mangler henvisninger til menneskelige aktører. Det å ikke inkludere aktører i en årsaksforbindelse, gjør at ansvar og kausalforhold blir utelatt (Fairclough 2015:141)³². Nød fremstår derfor som et fenomen som bare oppstår av seg selv, og det blir følgelig også uklart hvordan ufred oppstår. Slik blir både årsaker til og ansvar for nød, tilslørt. Det blir også alternative årsaker til krig.

Den ovennevnte fremstillingsmåten er et trekk som ofte opptrer i sammenheng med monarkenes tematisering av krig og konflikt, og kan sees som en forutsetning for at temaet i det hele tatt kan adresseres. Ved hjelp av den aktørløse fremstillingsmåten, unngår monarkene nemlig å fordele skyld. Det gjør at uttalelser om krig og konflikt fremstår som ukontroversielle, jf. Billig (1988a). Samtidig vil tilhørerne trolig tolke uttalelsene i lys av hendelser i året som var, noe som gjør at det fremstår som om monarkene sikter til noe spesifikt når de ytrer seg på denne måten. Monarkene vil dermed kunne bevare sin upartiske rolle samtidig som de uttaler seg om temaer som kan være kontroversielle.

Etter sitatet over blir fredsarbeidets status diskutert. I den forbindelse oppfordrer kong Olav til fortsatt innsats:

Jeg er klar over at det er delte meninger i vårt land om nytten av den hjelp vi på denne måte yder, fordi vårt bidrag kan synes så begrenset i forhold til det store behov som eksisterer. Jeg er også klar over at vi kan komme til å oppleve skuffelser, og kanskje mange skuffelser, med hensynt [sic.] til de resultater vi måtte oppnå, men så får vi prøve andre veier og andre måter, inntil vi ser at de korn vi sår, kommer i fruktbar jord (kong Olavs nyttårstale, 1963).

³² I Faircloughs (2015:141) terminologi fremstår setningen som uten «agens».

Befolkningens antatt delte meninger om fredsarbeidet fremstilles som et spørsmål om Norges bidrag strekker til sammenlignet med antall hjelpetrequende. Det er med andre ord snakk om et kvantitativt mål på bistandsarbeidet, som også har ideologiske implikasjoner. Dette kommer klartest til uttrykk gjennom «jordbruksmetaforen». Her blir Norges innsats symbolisert gjennom kornene, mens jorda symboliserer mottagerne. Mottagerne er her de hjelpetrequende/«utviklingslandene» eller verden som helhet. Metaforen impliserer at den potensielle, fremtidige mangelen på resultater ikke skyldes den norske bistands- og fredsinnnsatsen, men i stedet har å gjøre med måten hjelpen blir mottatt på. De norske forestillingene om freds- og bistandsarbeid fremstår dermed som ubestridt riktige og universelle. Dette er ifølge Tvedt (1999:116), en type maktutøvelse som ikke oppfattes som makt fordi den formidler verdier som blir delt av «alle». Makten fremstår dermed som umiddelbart riktig. Her er det en parallell til «common-places»-begrepet til Billig (1988a).

De ovennevnte forestillingene om humanitært arbeid er ikke bare ideologiske fordi de fremstår som ubestridt riktige og universelle. De kan også sees som en del av det Tvedt (2006:64) kaller *det sørpolitiske systemet*. Det vil si utenrikspolitikk og «utviklingshjelp»³³ rettet mot «sør». Ifølge Tvedt (2006:62) ble ideen om at rike land skulle hjelpe fattige, formet etter andre verdenskrig. I den samme perioden dominerte de vestlige forestillingene om utvikling, noe som blant annet skyldtes USAs forsøk på å stanse utbredelsen av kommunisme. I tillegg til å bli sett som et verktøy mot kommunisme, ble «utviklingshjelp» også forstått som en måte å integrere «utviklingslandene»³⁴ i den internasjonale økonomien. Det var vestlige land som dominerte i denne. På 1950- og 1960-tallet forpliktet derfor alle OECD-land seg til å begynne med «utviklingshjelp», også Norge (Tvedt 2006:62). I den forbindelse ble bistanden gitt en etisk begrunnelse; det er riktig at de som har mye, gir til dem som har mindre. Det var i denne konteksten at Norge debuterte som statlig aktør internasjonalt. Den norske selvforståelsen var å delta som hjelper i et makttomt og sivilisasjonsnøytralt prosjekt (Tvedt 2006:63). Sannsynligvis er det slike forståelser av humanitært arbeid som fremkommer i nyttårstalen fra 1963. Selv om humanitært arbeid og fred umiddelbart kan fremstå som et ukontroversielt, samlende, nasjonsbyggende element, innehar det likevel underliggende ideologiske aspekter knyttet til vestlige verdensanskuelser, interesser og verdier. For å si det med Billig (1988a:197) representer elementet dermed også ideologiske verdier som er knyttet til det moralske fellesskapets historiske tidsperiode.

³³ Min utheving

³⁴ Min utheving

6.2.2 Humanitært arbeid – fra universelle ideer til «egne premisser»

I nyttårstalene på begynnelsen av 1980-tallet, endrer forestillingene om den norske humanitære hjelpen seg. I 1983 sier kongen blant annet at «[d]et finnes delte meninger om hvordan verdensfreden skal oppnås...». Det tyder på en orientering bort fra de tidligere utsagnene der norske forestillinger om bistand fremstod med allmenn gyldighet. Denne orienteringen følges opp året etter når det blant annet sies følgende: «Norge har hjulpet og hjelper stadig, og våre fremtidsorienterte tiltak har til hensikt å sette folk og land istand [sic.] til å overvinne vanskeligheter på sine egne premisser». Her åpner kong Olav for at det finnes flere måter å hjelpe på, og at disse må være tilpasset den lokale konteksten. Dette er et tydelig brudd med de tidligere forestillingene om bistand, som også videreføres i de senere nyttårstalene.

6.3 En underforstått kristen felleskontekst

Selv om det mest fremtredende nasjonsbyggende elementet i perioden er knyttet til humanitært arbeid og fred, gjør kongen også bruk av enkeltreferanser som henspiller på en implisitt kristen felleskontekst. For eksempel brukes det ord som «kirkeklokker», «nestekjærlighet» og «velsignelse». Samtidig blir jul satt i forbindelse med fred og benyttet som tidsreferanse.

Sitatet under er et beskrivende eksempel på språkbruken i denne perioden. Det er hentet fra kong Olavs nyttårstale 1968. Forut for sitatet har kongen oppsummert året ved å henvise til 50-årsdagen for avslutningen av første verdenskrig, og 20-årsdagen for FNs menneskerettighetserklæring. I den forbindelse sier kongen at «[n]år vi på bakgrunn av disse to begivenheter kaster et blikk rundt om i verden i dag, blir man neppe fylt av glede eller optimisme». Her trekker han frem krigen i Vietnam, borgerkrigen i Nigeria, «[...]Tsjekkoslovakias tap av sin frihet....» og «[...]uroen som har gjort seg gjeldende innen studentkretser verden over....». Deretter formulerer han et nasjonalt ønske for året som kommer:

Vi kunne i sannhet ha ønsket oss en verden hvor krig og uro vek plassen for fred og fordragelighet mellom menneskene. La oss gjøre det ønsket til vårt hovedønske for det kommende år og la oss inderlig håpe at den dag ikke er fjern, hvor nestekjærligheten får råde i våre hjerter, og hvor vi må få se oppfyllelsen av Kirkebønnens lyse ord: "Giv fred på jorden og fred i hjertene" (kong Olavs nyttårstale, 1968).

Det nasjonale ønsket om «fred og fordragelighet» inngår som en del av det humanitære selvbildet. I utdraget over blir ønsket om fred satt i sammenheng med en kirkebønn, og selvbildet får dermed et kristent uttrykk. Det at kirkebønnen illustrerer håpet om fred, gjør at kongen innholdsmessig sier det samme to ganger. Når han formulerer *ønsket* om fred, skjer det i religionsnøytrale termer. *Håpet* om fred uttrykkes derimot ved hjelp av kristne referanser, der nestekjærlighet og ordene fra kirkebønnen fremholdes som et ideal. Selv om referansene ikke omtales som kristne, tilhører de likevel en kristen referanseramme. Det indikeres dermed at det finnes en kristen felleskontekst som kong Olav tar for gitt.

6.4 Nasjonsbygging og innvandring: fra bistand til landsmann

6.4.1 Flyktningers plass i det norske selvbildet

I perioden frem til 1978 ble innvandring tematisert på to måter. Det ble både snakket om flyktninger i forbindelse med konsekvensene av krig og konflikt og i tilknytning til Norges humanitære arbeid. I likhet med Hovland (2000:115-116) finner jeg at det i denne perioden impliseres det at flyktningene geografisk befinner seg utenfor for Norge, og at kong Olav i den forbindelse oppfordrer til solidaritet og innsats. I tillegg indikeres det at flyktningene skal hjelpes der de er, noe som var et av elementene i Norges flyktningpolitikk (Brochmann og Kjeldstadli 2014:205). Jeg finner imidlertid at denne måten å snakke om flyktninger på, også må sees i sammenheng med fredsnarrativet som jeg nevnte tidligere. Her fremstår flyktningene først og fremst som hjelpetrengende, og de er derfor avhengige av «oss». Utdraget under er et illustrerende eksempel fra nyttårstalen 1963:

Jeg hilser velkommen også den aksjon som Det Norske Flyktningeråd i nært samarbeide med FNs høykommisær for flyktninger har planlagt neste år for en fortsatt hjelp til verdens flyktninger. La oss gå aktivt inn for denne aksjon, og la oss vise disse kanskje ulykkeligste av våre medmennesker at vi ikke har glemt dem (kong Olavs nyttårstale, 1963).

Gjennom aksjonen til FN og Det norske flyktningrådet blir befolkningen oppfordret til å bistå flyktningene. På denne måten gjøres de til gjenstand for den norske freds- og bistandsviljen og dermed for befolkningens «godhet». Selv om flyktningene på den ene siden fremstår som avhengige av «oss», bidrar de på den andre siden til å muliggjøre fredsnarrativet. Det er fordi selvbildet som humanitær fredsnasjon avhenger av noen «vi» kan hjelpe og være gode mot.

På den måten er «vi» i en viss forstand også avhengige av «dem» når det gjelder konstruksjonen av det nasjonale selvbildet.

6.4.2 Et «utenifraperspektiv» på Norge

I nyttårstalen 1979 endrer tematiseringen av innvandring seg. På den ene siden videreføres forbindelsen mellom flyktninger og humanitært arbeid, krig og konflikter. På den andre siden blir det for første gang fremhevet at det oppholder seg flyktninger i Norge. Det er illustrert i sitatene under. Forut for sitatene har året blitt oppsummert som å ha «[...]vært viet verdens barn». I den forbindelse forteller kongen at «vi» har sett mange lykkelige barn, samtidig som mediene også har formidlet bilder av «[...]barn hvis ansiktsuttrykk og øyne ikke har kunnet unngå å brenne seg inn i vår bevissthet, og for hvem ordet raketter betyr noe ganske annet enn en hilsen til et år som er i ferd med å gå ut». De innledende bemerkningene om barn understreker temaets alvor, vekker tilhørernes medlidenhet og bereder grunnen for de etterfølgende uttalelsene:

Året 1979 har vært preget av flyktningetragedier av et omfang som verden vel tidligere aldri har vært vidne til og som med sine ufattelige menneskelige lidelser synes å overgå selv det flyktningeproblem som fulgte i den andre verdenskrigs kjølvann. Og ser vi fremover, melder uvilkårlig spørsmålet seg om hvilken skjebne som i fremtiden venter det enkelte individ som for å berge sitt liv er blitt tvunget til å ta del i disse nutidens så smertefulle folkevandringer. Noen vil kanskje kunne vende tilbake til sine hjemland, andre vi finne en ny eksistens i land som åpner sine grenser for dem, men de fleste må man vel fortsatt regne med vil bli prisgitt en rotløs tilværelse avhengig av den hjelp som andre og lykkeligere nasjoner vil bli anmodet om å gi dem, og som det norske folk besvarte på en så overbevisende måte gjennom den nylig avsluttede aksjon Flyktning '79 (kong Olavs nyttårstale, 1979).

I sitatet over brukes uttrykk som «flyktningetragedier», «ufattelige menneskelige lidelser» og «smertefulle folkevandringer» for å beskrive flyktningssituasjonen. Sammenlignet med tidligere uttalelser der kong Olav snakket om et flyktning*problem*, har beskrivelsene av situasjonen endret seg. Flyktningenes fremtid betegnes som et «uvilkårlig spørsmål», og ord som «skjebne», «tvunget» og «å berge sitt liv» bidrar til å tegne et dystert og alvorlig bilde. Beskrivelsene er kraftfulle sammenlignet med utdraget fra nyttårstalen 1963, noe som har bakgrunn i at flyktningenes situasjon er mer fremtredende. Gjennom henvisningen til aksjonen «Flyktning '79» gjøres de likevel til gjenstand for norsk bistand og fremstår dermed som avhengige av «oss». I relasjon til flyktningene konstrueres Norge som en av de «lykkeligere nasjonene». Avhengighetsrelasjonen blir dermed videreført. Det positive norske selvbildet

innebærer på den ene siden at «vi» plikter å bidra, jf. den etiske begrunnelsen for norsk bistand (Tvedt 2006). Den «overbevisende» bistanden innebærer på den andre siden at innsatsen overskred plikten. Det norske bidraget fremstår dermed som ekstraordinært.

Parallellen til «flyktningproblemet» etter andre verdenskrig har en sentral funksjon. I 1979 hadde nyttårstalens tilhørere sannsynligvis fortsatt sterke emosjonelle assosiasjoner til krigen, og parallellen kan derfor ha bidratt til å sette flyktnings situasjonen inn i en velkjent fortolkningsramme. Det at tilhørerne dermed kan relatere seg til flyktingenes forhold, gjør at det skapes en solidarisk innstilling. Denne innstillingen er viktig når det gjelder kong Olavs videre uttalelser, der flyktingenes fremtid knyttes til Norge:

Vi skal selv ta i mot en del av disse ulykkelige mennesker hos oss. De kommer til et samfunn som er helt annerledes enn det de har måttet forlate, til det land med et fremmed språk, andre skikker og med et klima som de færreste av dem har opplevd før. La oss ta imot dem i Fridtjof Nansens ånd, la oss alle gjøre vårt til at livet blir verdt å leve for dem og at de må finne seg til rette og få en meningsfylt tilværelse, så langt det er mulig (kong Olavs nyttårstale, 1979).

I sitatet over snakker kong Olav om relasjonen mellom de «ulykkelige menneskene» og «oss». Et interessant aspekt ved denne relasjonen er hvilket ståsted kong Olav taler ut fra. Når kongen sier at Norge er annerledes, eksemplifisert gjennom fremmed språk, skikker og klima, så inntar han et «utenifraperspektiv» på Norge. Med det mener jeg at han fremhever hvordan Norge kan se ut for de som kommer, og hvor fremmed Norge kan virke for dem. Det dreier seg med andre ord om deres opplevelser av at «vi» er annerledes, og ikke «våre» opplevelser av at «de» er annerledes. Utenifraperspektivet bidrar til å underbygge kongens oppfordring om å «ta i mot dem i «Fridtjof Nansens ånd». Nok en gang brukes Nansen som symbol på Norges humanitære tradisjoner, noe som ifølge Hovland (2000:116) skyldes at han ble sett på som en nasjonal helt.

6.4.3 Kongen definerer sine landsmenn

Nyttårstalen 1982 representerer et nytt skille i måten innvandring omtales på. Til forskjell fra tidligere inngår ikke innvandring i oppsummeringen av året, og det snakkes hverken om konflikter, humanitært arbeid eller flyktninger. Det er i stedet en implisitt referanse til innvandring i den innledende henvendelsen til talens tilhørere:

Kjære landsmenn, La meg først få si at med disse gode, gamle ord mener jeg *alle* mine landsmenn, også de som er blitt norske statsborgere og dermed våre landsmenn etter å

ha valgt Norge som sitt nye hjemland (kong Olavs nyttårstale, 1982 [original utheving]).

Det at begrepet landsmann omtales som et godt og gammelt ord, indikerer at det er snakk om noe verdifullt. Når kong Olav deretter formulerer eksplisitt hva han legger i begrepet, definerer han samtidig det nasjonale fellesskapet. I den forbindelse er det statsborgerskap, valg og bosted (hjemland) som trekkes frem som kriterier. Henvisningen til «alle mine landsmenn» og «våre landsmenn» gjør at alle som oppfyller de nevnte kriteriene, likestilles. Den likestilte relasjonen mellom innvandrere og majoritetsbefolkningen skiller seg fra kong Olavs tidligere formuleringer. Da flyktninger ble omtalt i forbindelse med krig og humanitært arbeid, inngikk de som del av det norske selvbylde som humanitær fredsnasjon. I den forbindelse fremstod de som avhengige av «vår» hjelp. Det at kong Olav i 1982 vektlegger et subjektivt medlemskapskriterium, altså *valg* av Norge som hjemland, innebærer at medlemskapet i nasjonen ikke er gitt. I stedet er det noe som innvandrere, som aktive og autonome aktører, kan oppnå.

Det at kong Olavs definering av landsmenn skjedde i 1982, må sees i sammenheng med at han året før presiserte at også kvinner var inkludert i bruken av begrepet. Det kan indikere at det eksisterte et behov for å tydeliggjøre rammene for det nasjonale fellesskapet, slik at både kvinner og innvandrere skulle bli inkludert. Nyttårstalen 1982 inneholder imidlertid spenninger mellom ulike kriterier for å tilhøre det nasjonale. Den første spenningen kommer til uttrykk i nyttårstalens avslutning der det hilses til landsmenn i utlandet. I den forbindelse fremstår norskhet, som nevnt i avsnitt 5.1.1, både som objektivt gitt og som uavhengig av hvor man fysisk oppholder seg. Disse kriteriene virker motstridende sammenlignet med de som ble benyttet i talens innledning. Den andre, og beslektede spenningen, kommer til uttrykk når nyttårstalens innledning sammenlignes med kong Olavs personlige anekdote fra året som var:

For meg personlig ble 1982 beriket av min USA-reise, som ga meg anledning til å hilse på våre norsk-amerikanske venner, nye og gamle. Det er alltid like rørende å oppleve at norske tradisjoner holdes så levende i hevd, langt fra deres opprinnelse. Norske sjøfartstradisjoner blir også ført videre gjennom vår imponerende og konkurransedyktige cruisevirksomhet basert i Miami, og vi har hatt anledning til å vise noe av vår norske skaperglede ved presentasjon av forskjellige kunstformer under den store nordiske mønstring "Scandinavia Today" (kong Olavs nyttårstale, 1982).

I sitatet over omtales «norsk-amerikanerne» som «venner» og ikke som for eksempel «etterkommere». Det indikerer at det eksisterer en *vennskapsrelasjon* til

majoritetsbefolkningen i Norge og ikke en *slektskapsrelasjon*. Bildet er imidlertid komplekst fordi ordet «norsk-amerikaner» ikke bare indikerer at de delvis er norske, men at de først og fremst er norske, og deretter amerikanske. Dermed er slektskap implisitt til stede selv om det er venns-kapsrelasjonen som eksplisitt omtales. Det til tross for at hverken statsborgerskap, bosted eller valg trekkes frem. I stedet virker det som om relasjonen til majoritetsbefolkningen er basert på felles «norske tradisjoner», og på at tradisjonene anses for å ha et felles opphav i Norge. Når kongen sier at det er «rørende å oppleve» at tradisjonene vedlikeholdes, blir det antydning et følelsesmessig bånd mellom kongen og tradisjonene. Når kongen så er et symbol på nasjonen Norge, knyttes tradisjonene også til nasjonen. Når sitatet over sammenlignes med det forrige, fremkommer det at kong Olav vektlegger én type medlemskapskriterier i relasjon til innvandrere, og en annen type i relasjon til landsmenn i utlandet og «norsk-amerikanere».

Det forestilte fellesskapet med Amerika har også blitt tematisert i andre taler. I 1975 snakket kong Olav om 150-årsjubileet for utvandringen, og at han i den forbindelse hadde besøkt Amerika. I 1987 var det enda en reise til USA som fungerte som et utgangspunkt for kongens tematisering. Når sitatet fra 1982 sammenlignes med utsagn fra 1975 og 1987, fremkommer det interessante nyanser i måten kongen ordlegger seg på. Sitatet under er et illustrerende eksempel på slik språkbruk. Kong Olav innleder nyttårstalen 1987 som følger:

Kjære landsmenn, I aften vil jeg først overbringe en hilsen til dere alle fra de mange utflyttede nordmenn og deres etterkommere som jeg møtte under min reise i Nord-Amerika. De har bedt meg om å hilse hjem til "gamlelandet". For disse emigranter er Norge like meget deres drøm som deres historie, og det vil være vanskelig noensteds i verden å finne nordmenn som er stoltere over sin herkomst og sine tradisjoner enn akkurat norsk-kanadiere og norsk-amerikanere. Tross Atlanterhavet og de mange tusen kilometere som skiller oss, er det imponerende å oppleve deres sterke slektskapsfølelse (kong Olavs nyttårstale, 1987).

Det at kong Olav bruker ord som «slekt», «herkomst» og etterkommere, er et fellestrekk mellom talene fra 1975 og 1987. Det er i kraft av sin herkomst, altså sin transgenerasjonelle avstamning, at emigrantene omtales som nordmenn. Norskhet blir dermed synonymt med etnisitet og fremstår som noe objektivt og gitt. Samtidig skapes det en forbindelse mellom etnisitet, tradisjoner og norskhet. Kong Olav snakker imidlertid også om *slektskapsfølelse*, og her er det opplevelsen av å tilhøre et nasjonalt fellesskap som fremheves. Dette er et subjektivt element. Det at kongen vektlegger «deres» slektskapsfølelse og ikke «vår», indikerer at deres fellesskapsfølelse er sterkere enn majoritetsbefolkningens. Ordbruken i

sitatet over indikerer likefullt at det finnes en *slektskapsrelasjon* til Amerika. Når denne slektskapsrelasjonen ble erstattet av en vennskapsrelasjon i 1982, må det sees i lys av kongens innledende definerings og utvidelse av begrepet landsmann. Selv om det i 1982 fremkommer spenninger mellom to forskjellige forestillinger om nasjonale fellesskap, blir altså forestillingene om etnisitet nedtonet. Dette tyder på at «norskhet» varierer etter hvem monarken forsøker å inkludere.

7 En kristen kulturnasjon: 1986 til 2001

I dette kapitlet ser jeg nærmere på perioden fra 1986 til 2001. Det omfatter de fire siste nyttårstalene til kong Olav, og de tolv første talene til kong Harald. Et av kjennetegnene ved talene i denne perioden, er at det nasjonale tematiseres på en eksplisitt måte. Samtidig skjer det en dreining fra å snakke om innvandring til at «integrering» også blir tematisert. Før jeg går inn på de nasjonsbyggende elementene i perioden, gjør jeg rede for måten monarkene snakker om samfunnsutviklingen. Det er fordi de nasjonsbyggende elementene kan forstås i lys av denne tematiseringen.

7.1 Samfunnsutvikling, nasjon og fragmentering

På slutten av 1980-tallet blir utviklingen i samfunnet et mer fremtredende tema i nyttårstalene, enn det var i den forrige perioden. Selv om oppsummeringen av året også kan sees som en indirekte omtale av samfunnsutviklingen, er det likevel viktige forskjeller. Hovedforskjellen er at tematiseringen fremstår som en slags «samtdiagnose» der forskjellige utviklingstrekk og endring tas opp. Det er med andre ord *selve* utviklingen som omtales. I talene til kong Harald fremkommer dette på en eksplisitt måte, mens det utgjør en underliggende referanseramme i talene til kong Olav.

Fragmentering er det mest fremtredende samfunnstrekket som blir adressert i denne perioden. Det uttrykkes på flere måter blant annet i 1990 der kong Harald sier at verden stadig blir «[...]mer preget av store bokstaver, lydnivået er sterkt og vår oppmerksomhet blir kastet fra sak til sak». I 1992 sier han at «[...]vi i dette mangfoldets spennende tidsalder på mange måter har mistet noe av vår felles referanseramme». Det settes i sammenheng med massemediene som styrer «vår» oppmerksomhet, noe som gjør at «[v]åre inntrykk blir dagsaktuelle fragmenter, og vi står i fare for å miste en dypere forståelse av vår samtid». Kong Harald formidler bekymring over fragmenteringstendensene og oppfordrer blant annet til ettertanke, slik at «vi» kan «[...]prøve å se sammenhengen i både våre egne liv og i det som foregår rundt oss» (1990). Han fremholder også at det er viktig å søke «[...]tilbake til våre åndelige og kulturelle røtter i en tid preget av oppbrudd og forandring» (1996). I tillegg

fremstår stabilitet som nødvendig: «Stabilitet - menneskelig og kulturell tilhørighet er av stor betydning for oss alle» (1997).

Kong Harald imøtekommer de nevnte fragmenteringstendensene når han snakker om betydningen av stabilitet, åndelige og kulturelle røtter, det å se sammenhenger og å ha en dypere forståelse av samtiden. Med utgangspunkt i Eriksen og Sørheim (2006:74) kan tematiseringen av dette forstås i lys av *Simmels regel*. Den går ut på at medlemmene av en gruppe blir mer opptatt av å styrke gruppen, jo mer truet den «er»³⁵. Når kong Harald uttrykker bekymring over fragmentering og trekker frem komponenter som kan motvirke den, kan det følgelig være en indikasjon på at nasjonen oppfattes som «truet». Det at monarkene også tematiserer «norskhet» på en mer eksplisitt måte enn tidligere, kan i lys av dette forstås som et ønske om å styrke det nasjonale. Det foregikk store internasjonale endringer i denne perioden som kan bidra til å forklare dette. Slutten på den kalde krigen innebar nye maktkonstellasjoner, og sosial og økonomisk integrasjon i det Europeiske fellesskapet medførte nedbygging av nasjonalstaters virkeområder. Berlinmurens fall ble samtidig satt i sammenheng med en ny folkevandringstid og krisestemningen som det medførte, ble forsterket av krigen i Jugoslavia. Med bakgrunn i slike endringer ble både nasjoners grenser og befolkningers identitet aktualisert (Brochmann og Kjeldstadli 2014:320-322).

7.2 Julefeiring, kristendom og kultur

7.2.1 «[...]for oss kristne har julen alltid vært den største av alle høytider»³⁶

I det forrige kapittelet viste jeg hvordan kong Olav benyttet religiøse ord og uttrykk i sine taler, og at han dermed forholdt seg til en implisitt kristen felleskontekst. Denne ordbruken videreføres i perioden etter 1985, men samtidig skapes det også et eksplisitt kristent selvbilde. Det skjer første gang i nyttårstalen 1986. I talens innledning gratulerer kongen dem som har fått barn i året som var. Han uttrykker deretter forståelse for «[...]de fortvilte par som forgjeves har sett frem til å oppleve denne høyst naturlige glede og lykke». Selv om monarken sier at medisinsk forskning nå har «[...]muliggjort oppfyllelse av deres Ønske [sic.]», sier han også at det kanskje er «[...]en fordel at holdninger i samfunnet til en viss grad bremser utviklingen på et så følsomt område». I forlengelsen av dette sier han følgende:

³⁵ Min utheving

³⁶ Kong Olavs nyttårstale, 1986

Opphavet til disse betraktninger er mine tanker på denne årstid om den barnefødsel som står sentralt i vår tro. Andre trossamfunn har sine store dager, men for oss kristne har julen alltid vært den største av alle høytider. Faren er at vi kan glemme hva det hele dreier seg om, midt oppe i gavedryss og hjemmekos. I dag er en jul uten julepynt og julemat på tradisjonelt vis nesten utenkelig. Julestemningen er dog bare en ramme. Det er innholdet som teller (kong Olavs nyttårstale, 1986).

Når kong Olav snakker om «vår tro» og «oss kristne», formidler han et tydelig kristent nasjonalt selvbilde. I den forbindelse er henvisningen til «andre trossamfunn» interessant. På den ene siden bidrar referansen til å skille mellom dem som er inkludert i det nasjonale fellesskapet, og dem som ikke er det. Det skilles altså mellom de inkluderte kristne og de ekskluderte «ikke-kristne». På den andre siden indikeres det at «andre trossamfunn» har «sine» helligdager, mens «vi» har «våre». Kongen anerkjenner dermed at det finnes forskjellige religiøse høytider. Hvilke implikasjoner som utledes av denne anerkjennelsen avhenger imidlertid av hvordan man fortolker kong Olavs utsagn om at «[...]julen alltid har vært den største av alle høytider». Det er nemlig uklart om jul sees som den største blant de *kristne* høytidene, eller om jul er den største av *alle* høytider på tvers av forskjellige religioner. Hvis den førstnevnte fortolkningen legges til grunn, sidestilles jul med andre religiøse helligdager. Selv om andre religioner ikke inngår i det nasjonale selvbildet, likestilles de likevel med kristendommen. Dersom man tar utgangspunkt i den andre fortolkningen, fremstår jul som overordnet høytidene til andre religioner. Dermed fremstår ikke andre religioner som likestilt den kristne, men som underlegne.

Når kongen beskriver julefeiringen, sier han at det er en fare for at «vi» skal glemme det religiøse innholdet, og at det kun er den ytre rammen som skal bli stående igjen. Det vil si «julestemning» bestående av mat, pynt, gaver og kos. Dette kan sees som en bekymring over en samfunnsutvikling der det materielle er viktigere enn innholdet. Her er det en parallell til kong Haralds vektlegging av det å forstå samtidens dypere mening. Ved at kong Olav snakker om kristendom og jul, retter han tilhørernes oppmerksomhet mot kristendom og religiøs praksis. Det kan forstås som et forsøk på å imøtekomme bekymringen over en «overfladisk» og «innholdsløs» julefeiring, samtidig som det kan ha en samlende funksjon overfor majoritetsbefolkningen. Det kan også ha vært ment som en motvekt til datidens «jappetid», som blant annet var preget av materialisme (Dahl 1991:98). Til tross for advarselen om en «tom» julefeiring, setter ikke kong Olav ord på hva julens innhold «er». Det gjør han først i nyttårstalen året etter, altså i 1987. Her snakker monarken innledningsvis om sin reise til Amerika og sier deretter følgende:

Under mitt besøk i Canada og de Forente Stater opplevde jeg stor gjestfrihet og minnerike dager. Likevel gledet jeg meg over å komme tilbake til advent og, som så mange andre, over å være hjemme til jul. Julen er årets høytid. I vårt samfunn er julaften oftest den første tidsmarkering barn kan forstå, den spesielle dag de ser frem til. De lærer om den vidunderlige stjerne som ledet både hyrder og vismenn til et lite barn født på denne viktige dag. Det er en enkel og herlig introduksjon til den kristne tro. Selv for ikke-kristne er juledagene i mange land fulle av varme og omtanke. Julens bud om fred er til alle (kong Olavs nyttårstale, 1987).

I utdraget over utdypes julebudskapet gjennom omtalen av juleevangeliet og verdier som varme, omtanke og fred. Sammenlignet med det forrige sitatet fremstår formuleringene som mer inkluderende overfor «ikke-kristne». Kongens beskrivelser av julen som preget av varme, fred og omtanke retter seg nemlig også mot dem. Kongen fremholder imidlertid fortsatt at «vårt» samfunn er kristent, og dermed er julen og den kristne tro noe «vi kristne» kan samles om. Det at monarken var den formelle lederen i Den norske kirke, innebærer at slike uttalelser trolig var innenfor kongens «ikke-kontroversielle» ytringsrom på denne tiden. Samtidig bestod befolkningen også av mennesker med en annen religion enn den kristne, noe som innebærer at kong Olavs uttalelser kan ha virket ekskluderende når det gjelder deres eierskap og tilhørighet til det norske samfunnet.

7.2.2 «[...]vår kristne kultur....»³⁷

På begynnelsen av 1990-tallet skjer det en endring i måten det blir snakket om kristendom på. Kong Harald har nå overtatt som monark og skaper en sammenheng mellom kristendom og kultur. Innledningen på nyttårstalen 1992 illustrerer dette:

Kjære alle sammen, Sammen med millioner av mennesker over store deler av verden har vi nettopp feiret jul. Denne høytiden fremstår mer enn noen annen som en tradisjonsbærer i vår kristne kultur. Gaver, julemat, pepperkaker og nisser kan nok skyve til side noe av julens egentlige innhold, men vi - og særlig våre barn - trenger en ytre form å holde budskapet samlet i. Vi føler at vår jul er norsk. En slik ramme er viktig for en nasjon. Jeg har forstått at enkelte mener det ikke lenger er så mye igjen av vår felles norske referanseramme. I så fall er dette bekymringsfullt. Vi trenger en solid plattform å stå på når vi skal bearbeide den flom av inntrykk og informasjon som det moderne samfunn gir oss (kong Haralds nyttårstale, 1992).

På begynnelsen av utdraget over skaper kongen en forbindelse mellom «oss» og de millioner av andre mennesker som også har feiret jul. «Vi» er dermed en del av et større kristent fellesskap. Når kong Harald deretter sier at «vi føler at vår jul er norsk» skaper han en

³⁷ Kong Haralds nyttårstale, 1992.

nasjonal ramme rundt julefeiringen, og formidler derigjennom at den er spesiell og egenartet. Det at jul betegnes som en tradisjonsbærer, henspiller på en videreføring av noe fortidig. Kristendom og jul fremstår følgelig som historisk betydningsfullt for «det norske». Samtidig blir det skapt en sammenheng mellom kristendom og kultur. Det interessante her er at sammenkoblingen forbinder to nasjonsbyggende elementer som i utgangspunktet har forskjellige «kvaliteter». Her er det snakk om gradforskjeller. Religion er et element som har et fremtredende subjektivt aspekt fordi det å *tro* på et religiøst budskap er en viktig del av det å tilhøre religionen. Det assosieres gjerne med opplevelser og følelser samt noe man aktivt slutter opp om. Det er dermed ikke «gitt» i objektiv forstand. Kultur er derimot et nasjonsbyggende element som har et betydelig objektivt aspekt. Det assosieres ofte med noe som omslutter «oss», og med noe «vi» har i «oss». Når kong Harald forbinder kristendom og kultur, får kristendom objektive kvaliteter. Det gjør at den blir «altomfattende» og løsrevet fra religiøs tilslutning. Dermed fremstår kristendom som et mer absolutt nasjonsbyggende element enn tidligere.

I likhet med kong Olav formidler kong Harald bekymring i forbindelse med tematiseringen av kristendom og jul. Bekymringen dreier seg om den mulige forvitringen av en felles, norsk referanseramme. Den sterke betoningen av kristendom kan forstås i lys av dette. Når det kristen-kulturelle fremstår som et «objektivt» trekk ved «oss», blir det også et uomtvistelig, felles kjennetegn på «det norske». Kongen fremhever dermed den norske referanserammen som han frykter vil forvitte. Selv om dette kan ha fungert samlende overfor den kristne delen av majoritetsbefolkningen, vil en slik form for norsk referanseramme ekskludere «ikke-kristne» fra det nasjonale.

7.2.3 Norge –en kulturnasjon

Frem til begynnelsen av 1980-tallet var kultur nesten helt fraværende som nasjonsbyggende element. I løpet av tiåret blir det imidlertid tematisert i økende grad. De første tematiseringene tok form av enkeltreferanser. For eksempel snakker kong Olav om «kulturminner» som har blitt ødelagt av brann (1983), om hvor privilegerte «vi» er som kan holde på med «kulturelle sysler» som kunst, musikk og idrett (1984), at TV kan øke bevisstheten om «nasjonale kulturformer» og at det er gledelig at «norsk språk- og skriftkultur» ivaretas (1989). Utover 1990-tallet blir kultur mer fremtredende og blir nevnt i de fleste nyttårstaler. Kultur trekkes frem i flere ulike sammenhenger, og det er derfor stor spennvidde i måten det tematiseres på. I

1991 sier kong Harald for eksempel at Norge neste år settes «[...]på verdenskartet som kulturnasjon med en storstilt markering av 150-årsdagen for Griegs fødsel», og i 1993 blir OL på Lillehammer omtalt som en «[...]kulturmanifestasjon som vil reflektere vårt lands allsidige kulturliv». I 1995 fremheves gjennomslagskraften til norske lanseringstiltak i utlandet «[...]det være seg på kultur- eller næringslivsfronten, - enten det er i USA, Kina eller andre steder», og 1996 snakkes det om det kommende «kulturminneåret». Det at kultur vektlegges i så mange ulike sammenhenger, kan tyde på at det var en viktig markør for det nasjonale.

I tillegg til å bli satt i sammenheng med religion blir det også skapt et selvstendig kulturelt selvbilde i denne perioden. Et lengre utdrag fra nyttårstalen 1991 illustrerer dette. Forut for sitatet under har kong Harald nevnt at velferdsstatens grunnlag og grensene for myndighetenes ansvar «[...]er under diskusjon i disse dager». I den forbindelse trekker monarken frem betydningen av dugnadsarbeid, og sier at barn og voksne har gjort en stor innsats i religiøse, politiske, humanitære og idrettslige organisasjoner. Deretter sier han følgende:

I år er det naturlig for meg å legge vekt på kulturelt frivillig arbeid fordi Norge i 1991 har markert seg sterkt som kulturnasjon. Bevisst og innsatsfullt arbeid i lokalmiljøet har gang på gang frembragt praktfulle representanter for norsk kultur og egenart. Dette er gledelig i en periode da det på mange måter først og fremst er det internasjonale som står på dagsordenen. Uten en norsk identitet har vi lite å tilføre et voksende verdenssamfunn. Norske musikere har, enkeltvis, eller som deltagere i fremtredende orkestre, høstet ære og berømmelse i utlandet i året som i gikk [sic.]. Norske bildende kunstnere har fått god omtale, og flere utstillinger har hatt langt større oppslutning enn vi kunne håpe på. Slike manifestasjoner er en naturlig følge av at det bevisst satses på rekruttering og utdanning (kong Haralds nyttårstale, 1991).

I utdraget over formidles det et eksplisitt bilde av Norge som kulturnasjon. I overensstemmelse med kongens innledende uttalelser, sees frivillig arbeid som en forutsetning for at det nettopp finnes «representanter for norsk kultur og egenart». Kultur settes også i forbindelse med verdenssamfunnet og fremstår i den forbindelse som noe verdifullt «vi» tilfører. Dette bidrar til å posisjonere Norge internasjonalt. Som en forlengelse av sitatet over, sier kong Harald følgende:

På markedsføringssiden er vi også blitt flinkere. Vi har i dag et godt apparat for presentasjon av norsk kunst og kultur i utlandet. Ingen har kunnet unngå å legge merke til at det også innenlands syder og gror i kulturlivet. Utlendinger synes å ha forstått at vår kunst inneholder verdensskatter. Norsk litteratur blir lagt merke til i utlandet, og nasjonale teaterbegivenheter trekker publikum til Norge. Dette er et signal til oss alle

om å ta vare på våre kulturelle verdier og kunstneriske talenter (kong Haralds nyttårstale, 1991).

Det at «utlendinger» skjønner at norsk kunst inneholder «verdensskatter», og at litteratur og teater blir lagt merke til, indikerer at «vår» kultur også er viktig for andre enn oss selv. Når norsk kultur blir sett utenifra på denne måten, fremstår den med en objektiv verdi. En kultur som inneholder «verdensskatter» er samtidig en kultur det er ettertraktet å være en del av, og er følgelig noe «vi» kan være stolte av. Det gjør imidlertid også at det blir desto viktigere å ivareta «våre kulturelle verdier» og «kunstneriske talenter».

7.3 Innvandring og fellesskap

7.3.1 Fra ikke-tema til solidaritet

Etter at kong Olav definerte sine landsmenn i 1982, var tematiseringen av innvandring og mangfold fraværende i kongelige nyttårstaler frem til 1992. Det var med andre ord et «ikke-tema» i nesten ti år. Fraværet kan sees i sammenheng med at antall asylsøkere økte kraftig fra 1985 til 1987, noe som ifølge Hagelund (2002:405), gjorde at offentlighetens interesse for, og bekymring over, innvandring ble større. I tillegg ble innvandring et politisert tema fordi det begynte å få betydning for hvordan befolkningen stemte. På samme tid ble den tidligere konsensuspregede innvandringspolitikken utfordret av Fremskrittspartiets motstand mot innvandring (Hagelund 2002: 405). På bakgrunn av disse forholdene kan kongehuset ha hatt et ønske om ikke å markere sine synspunkter før det politiske landskapet igjen ble mer stabilt, og de på ny kunne innta en ikke-politisk rolle. Når temaet så blir adressert i nyttårstalen 1992, skjer det i forbindelse med kong Haralds oppsummering av det internasjonale i året som var: «Ved slutten av dette året føles det tungt å skulle kommentere den internasjonale utviklingen i andre deler av vår verden. De fleste av oss kjenner hvordan konfliktene kommer oss nærmere, både geografisk og mentalt». Det finnes imidlertid håp til tross for det dystre bildet:

Likevel føler jeg at det ligger håp i konturene av et sterkere internasjonalt fredsskapende og fredsbevarende initiativ. Vårt land har hatt en usvikelig tro på De Forente Nasjoners betydning og bidratt sterkt for å opprettholde organisasjonen, også i perioder når andre land har veket unna. I dag er vi inne i en tid da verdenssituasjonen under FN's [sic.] overvåkning setter vårt land og ikke minst våre militære styrker på nye prøver. Jeg er glad for den politiske samstemmighet som preger landets vilje til å ta på seg nye utfordringer i så måte. For den enkelte av oss må dette bety at vi anstrenger oss ytterligere for å ivareta den sterke stilling som FN har i vår befolkning.

Vi må gå sammen om et år i medmenneskelighet, og la oss ikke minst bruke våre gode forutsetninger i dette fredelige hjørnet av verden i solidaritet med mennesker som er blitt tvunget på flukt fra sine hjemland og har slått seg ned blant oss (kong Haralds nyttårstale, 1992).

I utdraget over formulerer kong Harald et håp om at internasjonalt fredsskapende arbeid skal bedre verdenssituasjonen. Når han i den forbindelse snakker om Norges «usvikelige tro» på FN, blir det antydning at den norske fredsviljen er sterkere enn andre nasjoners. Dermed videreføres selvbildet som humanitær fredsnasjon. Kong Harald fremholder imidlertid at det finnes nye prøver og utfordringer for fredsarbeidet, og for å imøtekomme disse oppfordrer han til solidaritet med «mennesker som er blitt tvunget på flukt». Selv om det er underforstått at han her snakker om flyktninger, er det interessant at han ikke bruker denne betegnelsen. Det at han i stedet snakker om mennesker, gjør at han først og fremst formidler at de er like som «oss», og deretter at de har vært på flukt. Det siste er et trekk som kan være splittende fordi det gjør dem forskjellige fra majoritetsbefolkningen. Det at kongen samtidig sier at menneskene har blitt *tvunget* på flukt understreker at de har vært nødt til å komme til Norge, og at de dermed ikke er «lykkejegere», men «legitime». Måten kong Harald snakker om flyktninger på, kan være en måte å skape sympati blant nyttårstalenes tilhørere.

Oppfordringen til solidaritet med flyktninger skjer som en forlengelse av selvbildet som humanitær fredsnasjon. I den forbindelse fremstår Norge som et land som både bidrar til fred utad gjennom tilslutningen til FN, og innad ved å ta imot flyktninger. Når solidaritet inngår i det norske selvbildet, kan kong Harald forsterke selvbildet uten at det virker ekskluderende overfor flyktninger. Et tydelig nasjonalt selvbilde kan nemlig skape en mer solidarisk holdning samtidig som den solidariske holdningen også kan bekrefte selvbildet. Dette kan forstås som en selvforsterkende prosess som kan virke sosialt samlende.

7.3.2 Minoritet, majoritet og det å være trygg i sitt eget

Selv om befolkningens holdninger til innvandring ble mer positive på midten av 1990-tallet ble kritikk og skepsis mot innvandrere og innvandringspolitikken, formidlet i offentligheten. Blant annet ble resultatene av kommunevalget i 1995 satt i sammenheng med at en stor andel av befolkningen følte uro og skepsis overfor innvandrere. Samtidig ble det mer legitimt å formidle slike bekymringer offentlig. Det ble også snakket om «integrasjonsproblemer» blant minoritetsbefolkningen og om deres «manglende vilje» til å la seg integrere i det norske

samfunnet (Brochmann og Kjeldstadli 2014:257-358)³⁸. I lys av denne utviklingen er det interessant at nyttårstalen 1995 er siste gang etnisitet vektlegges som nasjonsbyggende element, og første gang det snakkes om at mennesker med ulik «kulturbakgrunn» skal leve sammen. Kongen innleder det nye temaet med å snakke om forholdet mellom Norge og andre nasjoner:

Norge er en liten flekk på verdenskartet. Vi utgjør en snau promille av verdens befolkning, men vi forventer like fullt at andre nasjoner skal respektere oss. Vi føler uten tvil at vi har rett til å være uenige med dem som er større enn oss. Enhver har en oppfatning av hva som bør være gjeldende normer. Med vår grunnfestede verdiforankring burde vi kunne leve med dem som ikke deler vår oppfatning. I et sunt samfunn bør det være plass for et mindretall med andre tradisjoner og holdninger enn det store flertall. Er vi trygge i vårt eget, må vi kunne akseptere hverandres forskjelligheter. Når mennesker med forskjellig kulturbakgrunn skal leve sammen, oppstår lett konflikter. De som kommer for kortere eller lengre tid til et fremmed land, har et felles behov: Et sted å leve i trygghet hvor de får lov til å virke og utfolde seg. Det oppstår et fellesskap som krever innsats og anstrengelser fra alle. Som i et ekteskap dreier det seg om et tosidig forhold, hvor mang [sic.] må kunne stille krav til hverandre. Fellesskapet kan kun opprettholdes ved å gi og ta (kong Haralds nyttårstale, 1995).

Til tross for at Norge tallmessig fremstår som en liten nasjon, en minoritet i forhold til andre nasjoner, fremholdes likevel «vår» forventning om respekt, rett til å være forskjellig og til å ha «vår» egen oppfatning om hva som er riktig. Disse bemerkningene kan sees som en metafor for den etterfølgende tematiseringen av forholdet mellom majoritetsbefolkningen og kulturelle minoriteter innad i Norge. I overenstemmelse med dette blir forholdet mellom Norge og andre nasjoner beskrevet fra et «minoritetsperspektiv», mens forholdet mellom minoritet og majoritet i Norge beskrives fra et «majoritetsperspektiv». Metaforen skaper således en forbindelse mellom det «vi» forventer som en internasjonal minoritet, og det «vi» må kunne forvente av nasjonale minoriteter. Når kongen sier at «vi» burde kunne leve med «dem» som ikke deler «våre» oppfatninger, henvender han seg følgelig til majoritetsbefolkningen. Dette kan sees som en oppfordring om inkludering.

I sitatet over sier kongen at vi må kunne akseptere hverandres forskjelligheter dersom vi er trygge i vårt eget. Dette er en frase som stadig formuleres i forbindelse med mangfold og fellesskap. I det følgende betegnes den derfor som «trygg-i-vårt-eget»-mantraet. I tilknytning til sin analyse av den norske innvandringsdebatten, bemerker Gullestad (2002:62) at frasen ofte er ment inkluderende og velmenende overfor innvandrere. Samtidig problematiserer hun

³⁸ Mine uthevninger.

mantraet fordi det er vanskelig å svare på hvem «vi» er, hva som er «vårt eget» og hva det innebærer å være trygg i «vårt eget» (Gullestad 2002:62). Selv om gjeldende normer, grunnfestet verdiforankring, tradisjoner og holdninger, kan sees i sammenheng med «trygg-i-vårt-eget»-mantraet, utdypes ikke kong Harald hva betegnelsene går ut på. Derfor fremkommer det heller ikke hva kongen *egentlig* sikter til når han formulerer mantraet.

7.3.3 «[...]når 2. generasjon av våre nye landsmenn vokser opp³⁹»

I 1998 snakkes det igjen om det å leve i et fellesskap hvor «vi» er forskjellige. Imidlertid er inngangen til temaet annerledes enn i 1995 fordi det nå settes i forbindelse med vold og kriminalitet. Det kan sees i lys av samfunnsutviklingen jeg beskrev ovenfor, og at det å uttale seg om «problematiske» sider ved innvandring og mangfold fikk større spillerom i offentligheten (Brochmann og Kjeldstadli 2014:359). Dette spillerommet kan ha gjort kong Haralds tematisering mindre kontroversielt. I nyttårstalen betegner han vold og kriminalitet som et samfunnsproblem og sier at «[d]et skjer noe med det samfunn vi lever i, noe som rokker ved vår grunnfestede oppfatning av at vi lever i en beskyttet og trygg tilværelse. På den måten berører og opprører det oss alle». Vold og kriminalitet er med andre ord et nasjonalt anliggende. Kongen vedgår at dette «[...]er et dystert tema i innledningen av årets nyttårstale....», men sier samtidig at «[...]kjensgjerningene er så dystre, - og [at] sorgen og fortvilelsen som følger i ugjerningenes fotspor, griper dypt». Kongen anerkjenner dermed at dette ikke er et vanlig emne for nyttårstalene, men at temaet likevel må adresseres fordi det er så alvorlig. På denne måten rettfærdiggjør han hvorfor temaet tas opp. Deretter sier han følgende:

Noe av det mest forstemmende i denne sammenheng er at barn øver vold mot andre barn. Overfor dette nye og nedbrytende fellesproblem må vi reagere, og det er viktig å gripe tak i det straks. En del av volden utøves av barn og ungdom med fremmed kulturbakgrunn. Statistikkene og rettsvesenet kan vise til høye tall i denne forbindelse (kong Haralds nyttårstale, 1998).

Sammenhengen mellom vold og «fremmed kulturbakgrunn» underbygges gjennom kongens henvisning til rettsvesenet og statistikk. Henvisningen indikerer at utsagnet ikke er normativt ladet, men at kongen i stedet slår fast en kjensgjerning. Dette nedtoner det kontroversielle aspektet ved temaet, og at kongen adresserer det. I det påfølgende sees vold og kriminalitet som et uttrykk for mislykket integrering:

³⁹ Kong Haralds nyttårstale, 1998.

Vi må ha lov til å slå fast at integreringsprosessen foreløpig ikke har vært vellykket på alle felt. Innslaget av fremmedkultur bærer utvilsomt mye positivt i seg, men vi har ikke klart å løse alle utfordringer som oppstår når 2. generasjon av våre nye landsmenn vokser opp. De får problemer som foreldrene ikke fikk. Kollisjonen mellom forskjellige kulturer kan lett føre til en identitetskrise en ikke klarer å takle. Mange unge spør seg: Hvem er vi? Hvor hører vi hjemme? De har problemer på skolen og får behov for å hevde seg på andre måter. Ofte er det angst og usikkerhet som fører til aggresjon kriminelle handlinger [sic.]. Vi ser problemene, men det er vanskelig å akseptere reaksjonsmønster gjerninger [sic.]. Jeg vet det settes inn mange krefter på dette feltet, og jeg vil gjerne gi en honnør både enkeltpersoner og antirasistiske organisasjoner i deres inkluderende og brobyggende arbeid (kong Haralds nyttårstale, 1998).

Når utdragene over sees under ett, fremkommer det et interessant narrativ som setter volden og kriminaliteten inn i en «meningsfylt» ramme. Narrativet består av en årsakskjede med fire forbindelser. Først sier kongen at kulturer kan kollidere. Implisitt i dette uttrykkes et syn på kulturer som noe fast, enhetlig og motsetningsfylt. Denne kollisjonen fører til en identitetskrise som for det andre medfører at man får problemer på skolen og derfor et behov for å hevde seg. Den skaper også angst og usikkerhet som for det tredje fører til aggresjon og kriminelle handlinger. For det fjerde rokker dette ved den dyptliggende oppfatningen om at «vi» lever i en trygg tilværelse. Årsakssammenhengene i narrativet forklarer hvorfor kriminalitet og vold oppstår og hvorfor befolkningen føler seg utrygg. På den måten kan narrativets funksjon ha vært å skape felles forståelse. Samtidig er det interessant at det kun vises til individuelle forklaringsfaktorer som identitetskrise, angst og usikkerhet. Faktorer av en mer strukturell art slik som klassebakgrunn, fremmedfrykt, fordommer og diskriminering, inkluderes ikke i narrativet. Det kan skyldes at slike forklaringer kan vise tilbake til samfunnet og eventuelt også til majoritetsbefolkningen selv.

Et annet interessant trekk ved sitatet over er betegnelsene som kong Harald benytter. Begrepet «fremmed kulturbakgrunn» bidrar til å fremheve det «ukjente» og «forskjelligartede», og markerer således avstand til majoritetsbefolkningen. Det er derfor påfallende at betegnelsen benyttes i den første delen av sitatet, der kongen setter vold og kriminalitet i forbindelse med innvandrere og første generasjons nordmenn. Imidlertid bruker kong Harald også begrepet «andre generasjons nye landsmenn». Dette er en betegnelse som har blitt problematisert i senere tid. Blant annet viser Døving (2009:33) hvordan begrepet «nye landsmenn» kan virke ekskluderende overfor dem som «[...]ikke har vært landsmann noe annet sted...», og som har vokst opp i Norge med innvandrerforeldre. I 1998 er det likevel trolig at betegnelsen var inkluderende ment. Det kan sees i sammenheng med at den innlemmer første generasjons

nordmenn i det nasjonale, selv om betegnelsen «nye» skaper en differensiering som kan være misvisende. Det at kongen bruker dette begrepet ved forklaringen av hvorfor vold og kriminalitet oppstår, kan støtte opp om tolkningen om at han forsøker å skape forståelse. Selv om kongens uttalelser i 1998 kan virke kontroversielle sett med «dagens øyne», kan de ha vært tiltenkt å ha en samlende funksjon.

7.3.4 Mot kulturelt og religiøst mangfold

I 1999 markerer ikke nyttårstalen bare overgangen til et nytt årtusen, men også en forandring i hvordan nasjonsbygging og mangfold blir tematisert. Det er nemlig siste gang at kristendom og kultur tydelig settes i forbindelse med norskhet, og første gang det eksplisitt blir snakket om mangfold. Dette skjer mot slutten av talen etter at kong Harald har oppsummert utviklingen i Norge det siste hundreåret:

Det er Jesu fødsel som danner utgangspunktet for vår tidsregning. Det sentrale i det kristne budskap er fortsatt like grunnleggende, og det ligger et felles ansvar i å føre denne arven inn i et nytt årtusen. Et annet arvelodd vi bærer med oss, er vår kultur som i all sin rikdom kan være med på å styrke og utvikle vår bevissthet. I tider med større religiøst og kulturelt mangfold, også i vårt land, må vi vise toleranse og en inkluderende holdning. I denne sammenheng er de norske fellesverdier av stor betydning. Det er viktig for oss å ha røtter og identitet. Den som kjenner seg rotfast, kan lettere føle ansvar for andre (kong Harald nyttårstale, 1999).

Når kongen Harald bruker betegnelsene røtter og rotfast, henspilles det på tilhørighet, opprinnelse, stabilitet og noe fast og stedbundet. Det kan indikere at han hovedsakelig henvender seg til majoritetsbefolkningen. Betegnelsene må sees i sammenheng med at kristendom og kultur beskrives som «arvelodd». Dette kan forstås på (minst) to måter. På den ene siden kan lodd forstås som noe tungt. Det vil si at den kristne-kulturelle arven har tyngde, noe som nettopp vil kunne bidra til at «vi» føler «oss» rotfaste, i betydningen forankret. På den andre siden kan lodd vise til noe som er fastlagt og bestemt. Her vil det kristent-kulturelle fremstå som en form for nasjonal skjebne. Dette vil også gjøre «oss» rotfaste, men da fordi det forutbestemte skaper stabilitet og forutsigbarhet. Når «trygg-i-vårt-egget»-mantraet fremsettes mot slutten av sitatet, fremstår rotfasthet, altså «vårt» felles kristent-kulturelle arvelodd, som en forutsetning for toleranse og inkluderende holdninger i «mangfoldets tidsalder».

8 En flerkulturell nasjon: 2002 til 2014

I dette kapittelet tar jeg for meg nyttårstaler fra 2002 til 2014. Det omfatter tolv taler av kong Harald og én av kronprins Haakon. Et kjennetegn ved talene i denne tredje og siste perioden er at selvbildet som kristen kulturnasjon nedtones. I stedet formidles det at Norge er flerkulturelt samfunn. I den forbindelse er samfunnsborgerskap et underliggende, nasjonsbyggende element. Det må sees i sammenheng med at det flerkulturelle fremstår som forskjelligartet, noe som gjør det viktig å snakke om hva som forener. Medborgerskap er mest fremtredende og handler følgelig om hva som skal til for at «vi» kan leve med forskjeller, hva som er felles og om hvordan «vi» kan skape et godt nasjonalt fellesskap. Før jeg går nærmere inn på dette, gjør jeg kort rede for hvordan samfunnsutviklingen tematiseres. Den har forandret seg siden forrige periode, og det kan sees som et bakteppe for endringene i nasjonsbyggingen.

8.1 Samfunnsutvikling og kongens beroligende rolle

I den forrige perioden formidlet monarkene en bekymring over samfunnsutviklingen som særlig knyttet seg til fragmentering. Den eksplisitte betoningen av det nasjonale ble sett i sammenheng med dette. Fra 2002 til 2014 videreføres tematiseringen av samfunnsutviklingen, men det formidles ikke en like sterk bekymring som tidligere. Utfordringer som «tidsklemma», mobbing, samt prestasjonspress og –jag, er tilbakevendende i perioden. Det er imidlertid også andre trekk som blir adressert, noe utdraget under illustrerer:

For noen som har levd en stund, kan det vel hende at man i blant kan kjenne en uro over samfunnsutviklingen og tenke at mye var bedre før. Vi ser stadig eksempler på intoleranse, ekstreme standpunkter og vold, som ikke harmonerer med grunnpilarene i vår arv. Slikt må vi ikke godta. Likevel må vi holde fast ved at de aller fleste er ærlige, skikkelige mennesker som gjør sitt beste for at vår verden skal bli et bedre sted å være. Et samfunn som ikke utvikler seg, vil stagnere (kong Haralds nyttårstale, 2009).

Intoleranse, ekstreme standpunkter og vold fremholdes som negative trekk ved samfunnsutviklingen, men kongen er tydelig på at disse ikke samsvarer med det som er «vår arv». Ved å bruke ordet «arv» henspilles det på noe som er overlevert fra fortiden og som dermed er «fast». Som jeg viser senere i kapittelet kan dette ha forskjellige implikasjoner. Poenget i denne sammenhengen er at ordvalget understreker kontrasten mellom de negative

samfunnstrekkene og «oss». Det kan virke betryggende når det gjelder tilhørernes potensielle følelse av uro. Et annet interessant språklig trekk i den forbindelse er at kongen ikke bruker ordet «jeg», men i stedet benytter ordene «vi», «man» og «noen». Selv om de siste ordene også omfatter kongen, formidler de ikke en eksplisitt tilslutning til det som sies. Det skapes dermed en distanse mellom kong Harald og innholdet i utsagnet. Avstanden gjør at kongen ikke fremstår som personlig bekymret over de negative samfunnstrekkene. Dette gir igjen et viktig signal til tilhørerne om at heller ikke de trenger å uroe seg. Etter klart å ha avvist de negative samfunnstrekkene som en del av «oss», formulerer monarken et konkret alternativ til hvordan utviklingen kan forstås, samtidig som han også normaliserer den. På den måten inntar han en beroligende, tydelig og konstruktiv rolle. Denne rollen er fremtredende i flere av nyttårstaler i perioden, også i forbindelse med tematiseringen av mangfold.

8.2 Det flerkulturelle Norge

8.2.1 «Vi er blitt et flerkulturelt samfunn...»⁴⁰

På slutten av 1990-tallet foregikk det en endring i hvilke holdninger til innvandring og «integrering» som ble reflektert i offentligheten. I forbindelse med kommunevalget i 1999 ble det nemlig snakket om innvandrere som en ressurs i større grad enn tidligere. Innvandring og integrering ble også omtalt i mer positive ordelag (Brochmann og Kjeldstadli 2014:360). Disse endringene kan forstås som en bakgrunn for at Kong Harald eksplisitt betegner Norge som flerkulturelt i nyttårstalen 2002. I denne talen er mobbing blant barn et sentralt tema og i den forbindelse fremholdes respekt og tillit. Deretter utvides omfanget av disse verdiene ved at kongen sier følgende: «Enhver sameksistens er avhengig av tillit, hensyn og dialog. Den respekt som forventes i samvær mellom barn og unge, trenger vi i alt samliv». Når han deretter viser til inngåelse av ekteskap, får det å leve sammen en følelsesmessig dimensjon bestående av omsorg og kjærlighet. Samtidig slås det fast at «[f]jellesskapet krever inkludering, også av dem som av forskjellige årsaker ikke har klart seg: [...]vi må sørge for at de som har falt utenfor, får tilbake litt av troen på seg selv». Ensomme eldre blir trukket frem som et eksempel på dette, og i den forbindelse sier kongen følgende:

Gjennom andre kulturers omsorg for de eldre blir vi minnet om egne tradisjoner som er i ferd med å gå tapt. Vi er blitt et flerkulturelt samfunn som må bygge på gjensidig

⁴⁰ Kong Haralds nyttårstale 2002

respekt. Vi er i ferd med å lære oss å respektere annerledeshet og ikke snu ryggen til det ukjente. Det kreves en innsats av oss for å lykkes, og jeg er ikke i tvil om at vi klarer det. Nye holdninger skapes. I byer og bygder møtes mennesker med forskjellig bakgrunn til utallige aktiviteter. Der er et stort flerkulturelt samspill i kor og orkestre, idretten byr på "fargerik fotball" og barna lærer hva "fair play" betyr i praksis. Slik skapes gjensidig forståelse for hverandres forskjellighet. Vi er over 4 millioner mennesker i Norge som skal leve og virke sammen. Uten respekt for hverandre og hverandres meninger vil det ikke fungere (kong Haralds nyttårstale, 2002).

Når kong Harald snakker om «andre kulturers omsorg for de eldre», gir han for første gang et konkret eksempel på at det finnes «andre kulturer» i Norge, og at disse kan tilføre «vår egen» kultur noe positivt. Det skaper en «mykere» overgang til beskrivelsene av Norge som flerkulturelt. I den etterfølgende tematiseringen av «forskjellighet» er det interessant å sammenligne ordvalgene i sitatet over med ordbruken i den forrige perioden. I stedet for at kongen bruker ord som «fremmed kulturbakgrunn» og «andre generasjon av våre nye landsmenn», snakker han i generelle vendinger om «andre kulturer», «det ukjente», «annerledeshet» og «forskjellig bakgrunn». På den måten markeres det ikke like stor avstand som tidligere.

I de forskjellige delene av sitatet over virker det som om kongen henvender seg til ulike tilhørere. Dette kan være et uttrykk for at han balanserer mellom «nye» og «gamle» oppfatninger av det norske. I den første delen av sitatet retter kongen seg hovedsakelig mot majoritetsbefolkningen. Det at Norge «har blitt» flerkulturelt, henspiller nemlig på en fortid som var annerledes. Det vil si et «ikke-flerkulturelt» fellesskap. De forskjellige minoritetene som var i Norge før den «nye» innvandringen, blir dermed utelukket fra forestillingen om det fortidige fellesskapet. Imidlertid slår kongen eksplisitt fast at det nasjonale har endret seg slik at det nå er synonymt med et «flerkulturelt vi». Det at kongen her henvender seg mot majoritetsbefolkningen, gjør at det formidles kontinuitet mellom det fortidige fellesskapet og det nåværende.

I den andre delen av sitatet vender kongen seg mot samtiden og befolkningen som helhet. Her fremstår *alle* som forskjellige fra hverandre. Dette behøver ikke bare å handle om forskjeller mellom majoritetsbefolkningen og minoriteter. Forskjellige bakgrunner kan for eksempel også vise til klassebakgrunn eller skiller mellom by og land. Hvis dette er tilfelle, antyder kongen at majoritetsbefolkningen er innbyrdes ulike, og at heller ikke de representerer en homogen «norskhet». Det impliserer samtidig at det finnes forskjeller i Norge som har sammenheng med andre ting enn innvandring. Videre formidler kongen optimisme og tro på

at «vi» klarer å leve med annerledeshet og forskjeller selv om det er utfordrende. Optimismen forsterkes ved at han trekker frem ulike sider ved godt medborgerskap som deltagelse på forskjellige arenaer, respekt og forståelse. På den måten formidler han også en samlende fremtidsanskuelse.

8.2.2 Fellestrekk, dialog og «common-places»

Tematiseringen av hvordan «vi» skal leve sammen er gjennomgående i periodens nyttårstaler. Det formuleres på flere måter og knyttes blant annet til frivillig arbeid i Norge, til humanitært arbeid i utlandet og til møteplasser og arenaer. Det som gjerne er felles for hvordan temaet formuleres, er at det handler om å være imøtekommende, inkluderende, vise forståelse og å bety noe for andre. På et grunnleggende nivå er forutsetningen for fellesskap nettopp dette at man er i stand til å «gå utover» seg selv. I nyttårstalene formidles det flere måter man kan fremme fellesskap på. Det å snakke sammen og det å møtes er noe av det mest sentrale. Dette er illustrert i sitatet under fra kong Haralds nyttårstale 2007.

Neste år skal det kulturelle mangfold stå i fokus i vårt land. ”Det kulturelle mangfold er like viktig for menneskeheten som det biologiske mangfold er for naturen”, heter det i UNESCOs erklæring. Forhåpentligvis vil året bidra til at man når ut til et bredt publikum, - og at man kan utvikle arenaer hvor mennesker møtes, og nye uttrykk skapes. Mangfoldsåret kan dermed bidra til å skape gode møteplasser for folk med forskjellig bakgrunn og sette i gang viktige samtaler på tvers av etablerte skillelinjer (kong Haralds nyttårstale, 2007).

Som sitatet over illustrerer sees samtale og felles møteplasser som noe som kan bryte ned forskjellige barrierer. Det kan danne grunnlaget for gjensidig forståelse, respekt, tillit og toleranse. Dette er verdier som ofte vektlegges av kongen, spesielt i forbindelse med mangfold. Samtidig er det noe som «alle» kan være enige om, og som derfor både er svært generelt og som kan virke banalt. Verdierne kan altså sees som en form for common-places (Billig 1988a:215). Jeg modererer dette fordi verdier ikke er absolutte, og fordi det i et samfunn alltid vil meningsbrytninger. For eksempel vil innvandringsmotstandere kunne legge andre verdier til grunn.

Det at common-places har en fremtredende plass i nyttårstalene i denne perioden, er en indikasjon på at det blir snakket om nasjonen på en annen måte enn tidligere. Det kommer tydelig frem i sitatet over når kong Harald snakker om kultur. Kultur fremstår nemlig som et *middel* for å skape felles møtepunkter og er dermed en måte å skape fellesskap på. Selv om

det også fremkommer andre forståelser av kultur i denne perioden, er den *instrumentalistiske* kulturforståelsen fremtredende. Den er forskjellig fra kulturforståelser som vektlegger *egenverdi* og som særlig var sentral i den forrige perioden. Da ble den knyttet opp mot et norsk selvbilde som kulturnasjon, og bidro således til å gjøre «oss» unike. Dermed fremstod kulturforståelsen også som en grensemarkør for «det norske». Forskjellene mellom de to måtene å snakke om kultur på illustrerer at kongen i den nåværende perioden er mer orientert mot hva som kan være felles berøringspunkter, enn å sette ord på hva som er unikt med Norge. Han formidler at «vi» først og fremst er enkeltmennesker som skal inngå i et fellesskap og at dette er viktigere enn kulturelle, religiøse eller andre type bakgrunner. I nyttårstalen 2012 uttrykker kongen seg slik: «Jeg håper vi i større grad kan søke etter det som forener oss som mennesker». Når han vektlegger forenende fellestrekk, er det en måte å være samlende på som favner bredere enn tidligere. Det tyder på at også rammene for hva det vil si å tilhøre det nasjonale, har endret seg.

8.2.3 Religiøse fellestrekk og en kristen referanseramme

I tillegg til at det ikke formidles et tydelig kulturelt selvbilde i denne perioden, med unntak av blant annet enkeltreferanser når det gjelder kulturelle aktiviteter og natur, orienterer kongen seg også bort fra et kristent selvbilde. Dette er interessant fordi det, spesielt etter 11. september 2001, har foregått en «religiøsifisering» av forskjeller (Moxnes 2011:122). Det innebærer for eksempel at de som majoritetsbefolkningen tidligere betegnet som «pakistanske» og «iranske», nå gjerne betegnes som «musliske». Det har også foregått en «religiøsifisering» i mediene der debatten om innvandring og integrering, i følge Von der Lippe (2013:11-12), har «[...]blitt en debatt om islam og muslimer». Disse endringene kan tyde på at religiøse forskjeller har blitt viktigere enn før og at religion og kristendom derfor er mer sentralt for det «norske selvbildet» generelt (Moxnes 2011:122). Utviklingen i nyttårstalene har imidlertid gått i motsatt retning. I likhet med måten det blir snakket om kultur, vektlegger kongen både religiøst mangfold og fellestrekk på tvers av ulike religioner. Et utdrag fra nyttårstalen 2010 illustrerer dette. I forkant av sitatet under har kongen fremsatt en variant av «trygg-i-vårt-eget»-mantraet. Det å være trygg i sitt eget eksemplifiserer han deretter med valget om å bli signet i Nidarosdomen da han ble konge: «[...]vi kjente behov for hente støtte [sic.] og kraft fra vårt grunnfeste [...] Det ga en egen forankring. Når en finner sitt eget feste, er det enklere å møte andre der de står». Deretter sier kongen at det er en

utfordring å «[...]leve med forskjeller – og verdsette det som berikelse». Det er i forlengelsen av dette at kong Harald sier følgende:

Filosofen og biskopen Aurelius Augustin, som levde på 400-tallet, skrev noe veldig klokt: ”Fasthet i det sentrale, frihet i det perifere, kjærlighet i alt.” Kanskje vi skulle prøve å møte hverandre med denne rausheten – og se på hva som faktisk er det sentrale, og hva som er det perifere – rett og slett hva som er stort og hva som er smått. Alle nasjoner, kulturer og religioner har uttrykk for nestekjærlighet. Og alle har en forståelse av hva verdighet betyr. Dette er sentralt, og det forener oss (kong Haralds nyttårstale, 2010).

Sitatet fra filosofen og biskopen Augustin brukes som en illustrasjon på hva som er viktig og hva som er uviktig når man skal leve sammen i fellesskap. Nestekjærlighet og verdighet fremholdes i den forbindelse som noe «vi» er enige om på tvers av religioner, kulturer og nasjoner. Det er derfor noe som forener «oss» og som er viktig. Samtidig sier kongen at verdienes opphav er uviktig. Selv om kong Haralds hovedanliggende i sitatet over trolig er å fremheve samlende fellestrekk, kan ordet «nestekjærlighet» gi assosiasjoner til kristendom. I stedet for å formidle fellesverdien gjennom en «kristen ramme», kunne han for eksempel ha brukt det mer nøytrale ordet «omsorg». Selv om kongen ikke formidler et eksplisitt kristent selvbilde i perioden forholder han seg likevel til en kristen referanseramme.

Den kristne referanserammen er også til stede i andre nyttårstaler, men mot slutten av perioden er det en endring. Nyttårstalen 2011 er nemlig den siste talen hvor kongen forholder seg til en slik ramme. Det sammenfaller med endringen av statskirkeordningen. Fra 2012 var ikke kongen lenger den formelle lederen i Den norske kirke, og hans utsagn vil følgelig ikke representere statens offisielle religion. Samtidig med disse endringene ble Grunnlovens paragraf 2 om statens religion erstattet med en verdiparagraf: «Værdigrundlaget forbliver vor kristne og humanistiske Arv» (Rasmussen, Lundal og Elstad 2014⁴¹). Moxnes (2011:122) har påpekt at denne formuleringen forutsetter et «vi» som deler arven, og at den kan virke ekskluderende overfor dem som står utenfor det kristne. Når det gjelder kongen, kan det for ham oppstå spenninger mellom forskjellige perspektiver. På den ene siden skal han nemlig ta hensyn til verdiparagrafen, endringene i statskirkeordningen og sine forpliktelser til personlig å bekjenne seg til den evangelisk-lutherske religion. På den andre siden skal han også ivareta retten til fri religionsutøvelse, religiøst mangfold og sin samlende rolle. Hvorvidt ordvalgene i nyttårstalene etter 2011 har sammenheng med slike spenninger, eller skyldes tilfeldige

⁴¹ Store norske leksikon, kirken. Lesedato 13.10.2015.

språkvariasjoner, har jeg ikke grunnlag for å si noe om. Dette vil imidlertid være et interessant tema for fremtidig forskning.

8.2.4 «Det har ikke alltid vært like lett å være fremmed og annerledes i Norge....»

I avsnittene over har jeg vist hvordan kongen snakker om forskjellighet, og hvordan han er rettet mot å formidle forenende fellestrekk. Dette er imidlertid ikke den eneste formen for forskjellighet som blir tematisert i nyttårstalene. Det blir nemlig også snakket om dem som er utenfor fellesskapet, for eksempel på grunn av rusproblemer, psykisk eller fysisk sykdom. Når temaet blir adressert oppfordrer kongen til å bry seg, ha omsorg for hverandre og å inkludere alle. På den måten utvides også rammene for hva som er «normalt». Minoriteter, innvandrere og første generasjons nordmenn utgjør en viktig del av dette, noe sitatet under illustrerer. Forut for sitatet har kongen fremhevet betydningen av dialog, slik jeg tidligere beskrev.

Vi har sikkert alle en eller annen gang opplevd å være fremmed, og ikke kunne de uskrevne kodene. Selv fikk jeg i løpet av noen viktige barneår oppleve å være fremmed to ganger, - både da jeg kom til USA som flyktning under krigen, - og da jeg kom hjem igjen til Norge fem år senere. I slike situasjoner er det godt at noen bryr seg og at noen spør hvordan det går. Et inkluderende samfunn overlater ingen til seg selv. Vår egen historie gir grunn til en viss ydmykhet i så måte. Det har ikke alltid vært like lett å være fremmed og annerledes i Norge, og våre lover har flere ganger blitt endret for å ivareta toleranse og menneskeverd. Det er nok å nevne den såkalte jødeparagrafen, hvor jøder i mange år ble nektet adgang til landet. I dag er det andre grupper som kan føle seg uønsket og diskriminert (kong Haralds nyttårstale, 2007).

Når kong Harald sier av «vi alle» sikkert har opplevd å være fremmede og forteller om sine egne opplevelser, indikeres det at hvem som helst kan oppleve å stå utenfor. På den måten normaliseres «fremmedhet». Det kan danne et utgangspunkt for medfølelse og solidaritet. Kongen skaper seg også et legitimt «utenfraperspektiv» når han understreker at han ikke bare var fremmed i USA, men også i Norge. Han fremstår derfor med troverdighet når han oppfordrer til å inkludere og å bry seg. Omtalen av Norges ekskluderende fortid virker også mer ektefølt. Ved å slå fast at lovene har blitt endret, indikeres det at Norge har blitt mer inkluderende og tolerant enn tidligere. Når han snakker om samtiden er det derfor interessant at han bruker betegnelsen «føle seg» uønsket og diskriminert. I likhet med det «å oppleve» viser betegnelsen til noe subjektivt. Det vil si at han i disse tilfellene ikke tar stilling til «faktisk» ekskludering, som når han snakker om Norges fortid og «jødeparagrafen». På grunn av disse ordvalgene unngår kongen å snakke om dem som diskriminerer og som holder

utenfor. Dette ville trolig stilt majoritetsbefolkningen i et ufordelaktig lys. Ordvalgene må også sees i sammenheng med at det er utfordrende å snakke om det å være «utenfor», «fremmed» og «annerledes», uten samtidig å opprettholde skiller mellom «velkjent»/«fremmed» og «oss»/«dem». Kongens ordbruk kan dermed sees som et forsøk på ikke å videreføre slike skiller.

8.2.5 En flerkulturell kompetanse

Et aspekt ved kongens tematisering av dem som står utenfor, er at *alle* fremstår som viktige og verdifulle bidragsytere i det nasjonale fellesskapet. I nyttårstalen 2010 sier han for eksempel at alle har «[...]ressurser som kan brukes i fellesskapet vårt – uavhengig av nasjonalitet, helsetilstand, livserfaring, alder og sosiale forhold». Flerkulturalitet fremheves gjerne som positivt i forbindelse med slike formuleringer. Etter det forrige sitatet sier kong Harald blant annet at han håper arbeidsgivere i større grad vil verdsette «[...]den flerkulturelle kompetansen som mange i landet vårt besitter. Norsk ungdom født av foreldre med annen kulturell bakgrunn har en erfaring og en innsikt som blir stadig viktigere for oss i en mindre verden». I dette sitatet fremstår det å være to- eller flerkulturell som noe som gir verdifulle innsikter og erfaringer. Det er derfor en ressurs og en kompetanse som er nyttig for det nasjonale fellesskapet, spesielt med tanke på fremtiden. Dette skiller seg radikalt fra nyttårstalen 1995 der flerkulturalitet fremstår som en årsak til vold og kriminalitet. Når det gjelder betegnelsene kongen bruker, har det også foregått en endring. Det at han i sitatet over bruker betegnelsen «norsk ungdom født av foreldre men annen kulturell bakgrunn», gjør at det først og fremst er deres «norskhet» som vektlegges. Samtidig blir den «andre» kulturelle bakgrunnen hovedsakelig knyttet til deres foreldre og ikke til dem selv. Det kan tyde på at de i større grad enn tidligere sees som fullstendige medlemmer av nasjonen.

8.2.6 Grunnloven, kjærligheten og mangfoldet

Frem til nå har jeg beskrevet hvordan kongen formidler en forenende fellesskapsforståelse, der alle skal inkluderes uavhengig av bakgrunn, kan bidra med viktige ressurser og der respekt, forståelse og medmenneskelighet er sentralt. Fellesskapet har imidlertid også et grunnlag i menneskerettigheter, demokrati og Grunnloven. Dette utgjør samtidig grensene for fellesskapet. I forbindelse med menneskerettighetene sier kongen for eksempel at det å gifte seg av kjærlighet er et privilegium, men at det samtidig er «[...]en menneskerett å få ta et av

livets viktigste valg på egne vegne. Dessverre er det, på dette området, store forskjeller i verden» (kong Haralds nyttårstale, 2008). Her virker det som om kongen snakker om tvangsekteskap, eller eventuelt arrangert ekteskap. Temaet fikk særlig stor offentlig oppmerksomhet på 1990-tallet, og ble for mange et symbol på uforenelige kulturkonflikter (Brochmann og Kjeldstadli 2014:378). Det kan bidra til å forklare hvorfor kongen bruker nettopp dette temaet som illustrasjon på fellesskapets grenser. I forlengelsen av sitatet over sier kongen at det «[...]er viktig å lære om – og forsøke å forstå - hverandres kulturer. Men vi må passe oss for taust å akseptere skadelige tradisjoner som bryter med menneskerettighetene vi har forpliktet oss på». Her formidler kongen at «vi» kan være forskjellige og forsøke å forstå hverandre, men at dette ikke må gå på tvers av menneskerettighetene. De markerer dermed fellesskapets og forskjellenes, yttergrense.

I forbindelse med Grunnlovens 200-årsjubileum ble nyttårstalen 2013 i sin helhet viet tematiseringen av Grunnlovens betydning for nasjonen. Når talen sammenlignes med nyttårstalen fra 1964, der Grunnlovens 150-årsjubileum ble tematisert, er det store forskjeller. 150-årsjubileet ble nemlig viet forholdsvis liten plass, og Grunnlovens betydning ble kun utdypet i forbindelse med retten til å forsvare landet mot utenforstående. Fremhevingen av akkurat dette elementet kan ha sammenheng med at andre verdenskrig ennå var nær i befolkningens bevissthet. Når Grunnlovens 200-årsjubileum er hovedtemaet i 2013 og danner utgangspunktet for nyttårstalen 2014, tyder det på at den er viktigere enn før. Det kan i det minste forstås som at kong Harald ser et behov for å utdype innholdet, noe han gjør i nyttårstalens innledning:

Kjærligheten er et sted å feste blikket. Den gir oss retning og noe å styre etter. Den gir oss verdi som mennesker, og noe å leve for. På samme måte som kjærligheten er et fundament i menneskelivet, er Grunnloven et fundament for nasjonen Norge (kong Haralds nyttårstale 2013).

Når kong Harald trekker en parallell mellom kjærligheten og Grunnloven, skapes det et emosjonelt bånd til nasjonen. Det er fordi de positive konnotasjonene kjærlighet har, slik som varme, omsorg, tilhørighet og solidaritet, også blir knyttet til nasjonen. Nasjonen blir da en fast ramme i enkeltmenneskets liv, og gir «oss» verdier og formål. Samtidig er Grunnloven viktig fordi den sikrer «[...]det norske folk rettigheter vi lett tar for gitt i hverdagen». Det gis flere eksempler på slike rettigheter blant annet ytringsfrihet og religionsfrihet. Det følger også plikter med fellesskapet. Blant annet er det «[...]uakseptabelt at noen begrenser andres frihet ved å spre frykt – samtidig som man selv nyter godt av rettsstatens beskyttelse». Kongen sier

at han også «[...]blir bekymret når noen tror de bare kan nyte godene uten selv å bidra». Fellesskapet er dermed basert på at man «gir og får».

I nyttårstalen 2013 sier kong Harald at Grunnloven også utgjør fundamentet i hans kongegjerning. I likhet med kong Haakon og kong Olav avla han en ed til Stortinget som forplikter til «[...]innsats for Norge og vårt folk». I forlengelsen av dette sier han følgende:

Nye norske statsborgere kan også avgi et troskapsløfte til Grunnloven, til menneskerettighetene og de demokratiske verdiene vi bygger landet vårt på. Dette skjer i en høytidelig seremoni som markerer statsborgerskapet. Her ønskes hver enkelt hjertelig velkommen inn i det mangfoldige fellesskapet som danner dagens Norge. Et mangfold som synliggjøres gjennom en befolkning med ulike religioner, språk, etnisitet og kulturell bakgrunn. Men for å leve godt sammen trenger vi et felles fundament å stå på. Har vi det, kan vår forskjellighet få blomstre uten at noen burde føle seg truet av det (kong Haralds nyttårstale, 2013).

Gjennom de innledende bemerkningene forut for sitatet formidler kongen likhetstrekk mellom «de nye statsborgerne», seg selv og sine forfedre. Det å være lojal mot Grunnloven fremstår derfor som både historisk kontinuerlig, naturlig og høyverdig. Det gir tyngde til statsborgerskapsstatusen som medlemskapskriterium. En variant av «trygg-i-vårt-eget»-mantraet blir også formidlet i sitatet over. Det at Grunnloven eksplisitt formuleres som både en forutsetning og en grense for det mangfoldige fellesskapet, gjør at «forskjellighet» ikke fremstår som truende. Kongen formidler dermed at «vi» kan være trygge i «vårt» eget. Dette forsterkes ved at han trekker historiske linjer som en forlengelse av sitatet over:

De som ga oss loven var også en svært mangfoldig gruppe – sett med datidens øyne. De 112 mennene som dannet riksforsamlingen på Eidsvoll representerte ulike samfunnslag, politiske ytterpunkter og et bredt aldersspenn. Noen var høyt utdannet, andre kunne verken lese eller skrive. Alle kom til orde og fikk være med og legge det selvstendige Norges fundament (kong Haralds nyttårstale, 2013).

Selv om «mangfoldet» i 1814 var begrenset til mennenes forskjellighet, skaper kong Haralds beskrivelse av riksforsamlingen historisk kontinuitet mellom et fortidig mangfoldig fellesskap og et nåværende. Det gjør at samtidens mangfold fremstår som en naturlig videreføring av mangfoldet i fortiden. Mangfold i seg selv fremheves som en kvalitet som alltid har tilhørt «det norske». Dermed normaliseres og ufarliggjøres «forskjellighet». Når han samtidig understreker at *alle* i det fortidige mangfoldet bidro til å «legge det selvstendige Norges fundament», viser det også frem mot det nåværende fellesskapet hvor alle skal inkluderes.

8.3 Den nasjonale fortiden

Et av fellestrekkene ved nasjonsbyggingen som jeg har beskrevet til nå, både i dette kapittelet og i de forrige, er at den har endret seg over tid. Det siste nasjonsbyggende elementet, den nasjonale fortiden, skiller seg derfor ut fordi det har vært stabilt siden den første nyttårstalen i 1960. Når det gjelder sammenhengene elementet opptrer i, fremkommer det ingen tydelig systematikk. Som jeg har nevnt tidligere, blir fortiden for eksempel tematisert i forbindelse med Grunnlovsjubileene, andre verdenskrig og 150-årsjubileet for utvandringen til Amerika. Når monarken tematisering av fortiden sees under ett, fremkommer det to narrativer. I begge narrativene formidles fortiden som noe «vi» skal lære av, og at «vi» samtidig ikke skal ta forholdene i samtiden for gitt. Lærdommen brukes blant annet til å understreke at Norges befolkning er privilegert, og i forlengelsen av dette; som en oppfordring til humanitært arbeid.

8.3.1 Norge – en fri og selvstendig nasjon

Det første narrative om fortiden formidler historien om et ufritt land som ble fritt og selvstendig. Som beskrevet i det forrige avsnittet, fremstår Grunnloven som opphavet til, og dermed forutsetningen for, det frie og selvstendige Norge. Dette samsvarer med Sejersteds (2005:230) fremstilling av Norges nasjonalfortelling som jeg tidligere knyttet til kongefamilien. Sitatet under er et eksempel på hvordan dette «frihetsnarrativet» blir formulert, og er hentet fra nyttårstalen 1964. Forut for sitatet har kong Olav nevnt Grunnlovens 150-årsjubileum, som jeg beskrev i det forrige avsnittet.

Den 17. mai 1814 gav oss vår grunnlov, og med den viljen til om nødvendig med våpen i hånd å verge vårt lands eksistens. Og ved det 25-års minne som melder seg den 9. april neste år – et bittert minne om den gang natten senket seg over vårt land for fem lange år – skal vi være klar over hva nettopp Grunnloven og dens klart definerte rett til frihet og selvstendighet betydde, da kravet ble stillet til det norske folk om innsats på land, på sjø og i luften (kong Olavs nyttårstale, 1964).

I sitatet over blir det knyttet to funksjoner til Grunnloven. For det første gir den opphav til Norges frihet og selvstendighet, og for det andre legitimerer den kamphandlinger hvis de forsvare verdiene som Grunnloven gir opphav til. Andre verdenskrig omtales som en dyster periode der «vi» ble fratatt «vår» frihet. Friheten ble imidlertid vunnet tilbake fordi «vi» kjempet for den. Det at kong Olav vektlegger *kamp* for frihet, må sees i sammenheng med at narrative konstrueres i relasjon til andre verdenskrig. Krigen blir følgelig en motsats til selvstendighet og frihet. Disse verdiene blir desto mer betydningsfulle når andre verdenskrig

beskrives i dystre ordelag. Henvisningene til kamp og til krigens konsekvenser for enkeltmennesker, forsterker også dette. Et interessant aspekt ved frihetsnarrativet er at det først og fremst blir knyttet til Grunnloven og andre verdenskrig, men ikke til oppløsningen av unionen med Sverige. Når kong Harald snakker om unionsoppløsningen i 2005, henviser han hverken til frihet eller selvstendighet. I stedet sier han følgende:

Hele Norge har markert at det er hundre år siden min familie og landets historie ble knyttet sammen. Vi har synliggjort historiske bånd til flere av de landene som står oss nær. Og sammen har vi fornyet bevisstheten om vår identitet og vår kulturelle arv (kong Haralds nyttårstale, 2005).

Når kongen snakker om unionsoppløsningen, blir tilknytningen mellom kongefamilien og nasjonen fremhevet. Det innebærer at konge og nasjon blir ensbetydende og at rollen som nasjonalt samlende symbol, dermed blir forsterket. Det at frihetsnarrativet ikke konstrueres i relasjon til unionsoppløsningen, kan ha sammenheng med et mål om å bevare et godt forhold til sitt naboland. Det kan imidlertid også sees i forbindelse med kampen om frihet. Heroiske forestillinger om frihetskamp kan nemlig lettere knyttes til andre verdenskrig fordi det medfører et legitimt fiendebilde. Sverige representerer ikke et fiendebilde på samme måte som nazi-Tyskland. Dette forsterkes av at unionen med Sverige ble oppløst gjennom avstemning, noe som gjør det vanskeligere å fremstå som en helt. I tillegg ligger andre verdenskrig trolig lengre fremme i tilhørernes bevissthet enn unionsoppløsningen og det kan også ha innvirket på måten narrativet blir konstruert på. Frihetsnarrativet formidles dermed på en måte som gjør frihetskamp til noe heroisk, samtidig som det gode naboskapet til Sverige bevares.

8.3.2 Fra fattigdom til velstand

Det andre narrativet formidler historien om et Norge som har gått fra fattigdom til velstand. I motsetning til det forrige, fremstilles ikke «velstandsnarrativet» med et like avgrenset og entydig opphav. Velstanden sees nemlig som å ha flere forskjellige forutsetninger, deriblant Grunnloven og funnet av olje. Fortidige generasjoners arbeid fremstår likevel som det viktigste opphavet. Det kommer blant annet til uttrykk i kong Olavs tematisering av 1100-årsmarkeringen for slaget ved Hafrsfjord:

Vi feiret i året som nu går ut 1100-årsminnet for vårt lands samling, og jeg tror det kan være både nyttig og godt for et folk i denne vår rastløse, og jeg må vel kunne si materialistisk pregede tid, å kaste et blikk tilbake og tenke på alle de forgangne

generasjoner som ved sitt arbeide og slit har bidratt til å bygge vårt land og til at vi har nådd dit vi står i dag. ”Fedrene har kjempet, mødrene har grett” står det i vår nasjonalsang, og man må vel tro at disse strofer ikke alene henspeler på krigerske tider, men også på dagliglivets kår, hvor kampen for tilværelsen var en kamp på liv og død. Og kanskje burde vi alle av og til, og gjerne nu på en nyttårsaften, stoppe opp et øyeblikk og tenke over de levevilkår og de muligheter som vårt land i dag byr oss. Og jeg tror at en slik eftertanke, tross de individuelle bekymringer som alltid vil følge et menneske, vil gi som resultat en takknemlighet som vi til daglig har så lett for å glemme (kong Olavs nyttårstale, 1972).

Når velstandsnarrativet formidles, fremkommer det forestillinger om avstamning som uttrykkes gjennom henvisningene til fortidige generasjoner. Imidlertid formidles det ikke en oppfatning om felles biologisk opphav, men en transgenerasjonell forståelse av nasjonen (Peters 2002:15-16). De fortidige generasjoners «arbeid» og «slit» formidles som en direkte forutsetning for de samtidige samfunnsforholdene, og narrativet etablerer dermed kontinuitet. Det at kong Olav refererer til en strofe i nasjonalsangen, bidrar til å skape et følelsesmessig bånd mellom generasjonene og dermed til velstandens opphav. Dette kan sees som en dobbel honorering av tidligere generasjoner. De trekkes nemlig både frem av kongen og inngår i nasjonalsangen. Beskrivelsene av velstandens opphav som en kamp på liv og død, er en spissformulering når den sammenlignes med tilsvarende formuleringer i andre nyttårstaler. Det vanligste er nemlig at monarkene formulerer seg på en «mildere» måte slik kong Harald gjør i 1993: «Det ligger mye slit og hardt arbeid bak den levestandard vi nå har oppnådd....». Felles for formuleringene er at de fremhever positive forhold i nåtiden som en kontrast til de negative i fortiden. Gjennom slike kontraster fremstår fortiden og de «fortidige generasjonene» som noe «vi» kan være stolte av. «Tidligere generasjoner» bør «vi» også være takknemlige overfor. Samtidig fremstår nåtiden som noe «vi» fortjener fordi den har blitt arbeidet frem.

Formidlingen av kollektive følelser som de ovennevnte, kan virke nasjonalt samlende. Når de knyttes til forestillinger om «våre» personlige forfedre, er de hovedsakelig rettet mot majoritetsbefolkningen som kan «hevde» å ha sine forfedre blant tidligere generasjoner. Dette kan imidlertid virke ekskluderende overfor dem som ikke kan «hevde» å ha slike «personlige forfedre» i nasjonen, fordi deres familier har innvandret på et senere tidspunkt. I et mangfoldig samfunn står kongen derfor overfor en utfordring. Tematiseringen av fortiden kan på den ene siden kan virke ekskluderende overfor innvandrere og første generasjons nordmenn, mens den på den andre siden kan være viktig med tanke på historiske kontinuitet, perspektiver på nåtiden og som et grunnlag for kollektive følelser. Når kong Harald løfter

fremtidig «mangfold» i forbindelse med Grunnlovsjubileet i nyttårstalen 2013, kan det forstås som at han ivaretar balansen mellom disse hensynene og sin samlede rolle som monark.

9 Avslutning

Det lå to, tett sammenvevde problemstillinger til grunn for denne oppgaven. Med utgangspunkt i den første problemstillingen ville jeg undersøke hvilke forestillinger om «norskhet» som ble formidlet i kongelige nyttårstaler, og hvordan disse har utviklet seg fra 1960 til 2014. Det fremkom flere nasjonsbyggende elementer, og hver av dem forteller noe om «det norske». Med bakgrunn i hvilke forestillinger om «norskhet» som var mest fremtredende, delte jeg tidsperioden i tre.

Fra 1960 til 1985 ble «det norske» hovedsakelig knyttet til humanitært arbeid, deltagelse i humanitære aksjoner og et sterkt ønske om verdensfred. Selvbildet som humanitær fredsnasjon ga Norge en posisjon internasjonalt og en misjon om å skape fred. Samtidig ble det formidlet en implisitt kristen felleskontekst, og forestillinger om en felles, etnisk «norskhet» mellom Norge og Amerika. Fra 1986 til 2001 ble «norskhet» forbundet med kristendom, julefeiring og en kristen kultur. Norge ble fremstilt som en kulturnasjon med verdensskatter, og selvbildet posisjonerte nasjonen internasjonalt som en «kulturell bidragsyter». Fra 2001 til 2014 ble «norskhet» knyttet til flerkulturalitet og mangfold, samt demokrati, menneskerettigheter og Grunnloven. Medborgerskapelige egenskaper som respekt og forståelse inngikk også her. Det ble riktignok formidlet en «norskhet», spesielt knyttet til kristendom, men dette var mindre fremtredende enn tidligere.

I tillegg til de ovennevnte utviklingstrekkene ble «det norske» formidlet som narrativer om en nasjonal fortid. Velstandsnarrativet fortalte om en nasjon som har gått fra fattigdom til velstand takket være fortidige generasjoners arbeid og funnet av olje. I frihetsnarrativet fremstod den nasjonale fortiden som ufri, men takket være Grunnloven og kamp har Norge blitt fritt og selvstendig. Narrativene var stabilt til stede i hele perioden.

Med utgangspunkt i oppgavens andre problemstilling ville jeg undersøke hvordan monarkene tematiserte innvandring og økende mangfold, og hvordan deres forestillinger om «norskhet» favnet endringer i samfunnet på dette området. I de første nyttårstalene ble innvandring tematisert i forbindelse med det nasjonale selvbildet som humanitær fredsnasjon, og gikk etter hvert fra å være noe som foregikk utenfor Norge til noe som foregikk innenfor. I 1982 snakket kong Olav eksplisitt om hvem som var inkludert i betegnelsen «landsmann» og i den

forbindelse vektla han statsborgerskap og valg av hjemland. Samtidig formidlet han etniske medlemskapskriterier når forholdet mellom Norge og Amerika ble adressert.

På midten av 1990-tallet ble «trygg-i-vårt-eget»-mantraet formulert. Det var en tilbakevendende formulering også i de etterfølgende nyttårstalene. Selvbildet som kristen kulturnasjon kan sees som et forsøk på nettopp å formulere noe «eget», men kan også forstås som et svar på bekymringer over samfunnsfragmentering. Denne «norskheten» var trolig ment samlende overfor majoritetsbefolkningen siden den formidlet forestillinger om hva som er unikt med «oss». Samtidig kunne den virke ekskluderende overfor innvandrere, minoriteter og første generasjons nordmenn som ikke inngikk i forestillingene om felles kristendom og kultur. Etter at Norge eksplisitt ble beskrevet som flerkulturelt i 2002, ble mangfold og «norskhet» knyttet sammen. Det å leve i et fellesskap på tvers av kulturer, religioner og andre bakgrunner, ble et fremtredende tema, og kong Harald var orientert mot hvilke trekk som kunne forene. Dette var trolig et forsøk på å formidle en «norskhet» som inkluderte hele befolkningen. Mot slutten av perioden ble demokrati, menneskerettigheter og Grunnloven fremholdt som nasjonens fundament og som en ramme rundt mangfoldet.

Når de to problemstillingene sees under ett, fremkommer det store forandringer i formidlingen av «norskhet» og mangfold. «Norskhet» har gått fra noe delvis underforstått, noe som markerer hva som er unikt og til noe som vektlegger hva som er felles. «Det norske» kan dermed forstås å ha blitt aktualisert og utvidet i forbindelse med innvandring og økende mangfold.

Fleksibiliteten i det flerdimensjonale rammeverket var viktig for undersøkelsen av variasjon i «norskhetens» betydning og sammensetning. Analysene viste nemlig at «norskheter» kan kombineres på flere måter. De kan for eksempel virke motstridende som når kong Olav i 1982 både vektla statsborgerskap og det «subjektive» valget av bosted, og det «objektive» etnisitet og tradisjon. Det viser at ulike kriterier for «norskhet» fremholdes avhengig hvem den søker å omfavne. Dens grenser er derfor ikke faste, men tøyelige. Det flerdimensjonale rammeverket tok imidlertid ikke høyde for at formidling av «det norske» også retter seg «utover» mot nasjonens posisjon og bidrag internasjonalt, ikke bare «innover» mot nasjonen og befolkningen. Dette aspektet bør derfor inkluderes i videre forskning.

Når befolkningssammensetningen i Norge endres på grunn av folkeforflytninger, gjør mangfoldet det utfordrende å finne forenende fellestrekk som inkluderer alle i «det norske».

Monarkenes formidling av ulike forestillinger om «norskhet» er nettopp en måte å løfte frem slike fellestrekk på. Til tross for at forestillingene om «norskhet» kan være både inkluderende og ekskluderende på forskjellige måter, kan de likevel sees som et forsøk på å skape den solidariteten som samfunnet er avhengig av.

Litteraturliste

Anderson, Benedict (2006 [1983]). *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.

Andersson, Mette (2004). "Multikulturelle representanter mellom nasjonal og global toppidrett". Idrottsforum.org. ISSN 1652-7224.

Barth, Frederik (1969). "Introduction", i Frederik Barth (red.), *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture*. Oslo: Universitetsforlaget.

Barthes, Roland (1989). *Mythologies*. Glasgow: Phaladin Books.

Benkow, Jo (1998). *Hundre år med konge og folk*. Gyldendal Norsk forlag ASA.

Berggrav, Dag (1994). *Slik styres Norge. Kongen, regjeringen og Stortinget i norsk statsliv*. Oslo: Chr. Schibsteds Forlag A/S.

Billig, Michael (1988a). "Common-places of the British Royal Family: A rhetorical analysis of plain and argumentative sense". *Text- Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*. 8(3):191-217. DOI: 10.1515/text.1.1988.8.3.191

Billig, Michael (1988b). "The notion of 'prejudice': Some rhetorical and ideological aspects". *Text- Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*. 8(1-2):91-110. DOI: 10.1515/text.1.1988.8.1-2.91

Billig, Michael, (1992). *Talking of the Royal Family. Second edition with new introduction*. London: Routledge.

Billig, Michael (1996). *Arguing and Thinking: A Rhetorical Approach to Social Psychology*. (2. utg.). Cambridge: Cambridge University Press.

Björklund, Frederika (2006). "The East European 'ethnic nation' – Myth or reality?". *European Journal of Political Research*. 45(1):93-121. DOI: 10.1111/j.1475-6765.2005.00292.x

Bomann-Larsen, Tor, (2008). *Makten. Haakon & Maud IV*. Oslo: Cappelen Damm.

- Bomann-Larsen, Tor, (2011). *Æresordet. Haakon & Maud V*. Oslo: Cappelen Damm.
- Bomann-Larsen, Tor, (2013). *Svaret. Haakon & Maud VI*. Oslo: Cappelen Damm.
- Brochmann, Jo Toft (2014). *Monarki eller republikk i 1905. Analyse av stortingsdebatten "Angaaende Norges fremtidige statsform"*. Masteroppgave. Oslo: Institutt for arkeologi, konservering og historie. Universitetet i Oslo.
- Brochmann, Grete (2002) "Statsborgerskap, medborgerskap og tilhørighet", i Grete Brochmann, Jon Rogstad og Tordis Borchgrevink (2002), *Sand i maskineriet. Makt og demokrati i det flerkulturelle Norge*. 56-84. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Brochmann, Grete og Hagelund, Anniken (2010). *Velferdens grenser. Innvandringspolitikk og velferdsstat i Skandinavia 1945-2010*. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Brochmann, Grete og Kjeldstadli, Knut (2014). *Innvandringen til Norge. 900-2014*. Oslo: Pax Forlag.
- Brochmann, Grete, Rogstad, Jon og Borchgrevink, Tordis (2002). "Forord". I Grete Brochmann, Jon Rogstad og Tordis Borchgrevink, *Sand i maskineriet. Makt og demokrati i det flerkulturelle Norge*. 7-8. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Brottveit, Ånund, Hovland, Britt Marie og Aagedal, Olaf (2004). *Slik blir nordmenn norske. Bruk av nasjonale symbol i eit fleirkulturelt samfunn*. Oslo: Unipax.
- Brubaker, Rogers (2004). *Ethnicity without Groups*. Cambridge/Massachusetts/London: Harvard University Press.
- Cannadine, David, (1983). "The Context, Performance and Meaning of Ritual: The British Monarchy and the `Invention of tradition`, c. 1820-1977". I Eric Hobsbawm og Terence Ranger (red.) *The Invention of Tradition*. 101-165. Cambridge: University Press.
- Castles, Stephen, Miller, Mark J. (2009). *The Age of Migration*. Palgrave Mcmillian: Houndmills.
- Coffey, Amanda og Atkinson, Paul (1996). *Making Sense of Qualitative Data. Complementary Research Strategies*. London/Thousand Oaks/New Dehli: SAGE Publications.

- Dahl, Hans Fredrik (1991). *Norge under Olav V*. J.W. Cappelens forlag AS.
- Den nasjonale forskningsetiske komite for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) (2006): *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. . (Ragnvald Kalleberg m.fl.). Oslo: Forskningsetiske komiteer.
- Dey, Ian (1993). *Qualitative data analysis. A user friendly guide for social scientists*. London og New York: Routledge Taylor and Francis Group.
- Døving, Cora Alexa (2009). *Integrering: Teori og praksis*. Oslo: Pax.
- Eriksen, Thomas Hylland og Sørheim, Torunn Arntsen (2006). *Kulturforskjeller i praksis. Perspektiver på det flerkulturelle Norge*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Fairclough, Norman (2015). *Language and power*. (3. utgave). London: Routledge.
- Ginsburg, Tom (2014). "Fordelene ved evolusjon i en revolusjonær tidsalder. Norges varige Grunnlov i et komparativt perspektiv". *Nytt norsk tidsskrift*. 31(3):225-237. Universitetsforlaget. URL: https://www.idunn.no/nnt/2014/03/fordelene_ved_evolusjon_i_revolusjon_aer_tidsalder_-_norge
- Grepstad, Ottar (1988). *Retorikk på norsk*. Oslo: Det norske samlaget.
- Grimstad, Carl-Erik (1994). *Bak fasaden. Historien om den kongelige væremåten*. Oslo: Cappelen.
- Grimstad, Carl-Erik (2000). *Kongemakten. En studie av endringer i det norske parlamentariske monarkis autoritetsgrunnlag og virkemåte*. Masteroppgave. Oslo: Institutt for statsvitenskap. Universitetet i Oslo.
- Grimstad, Carl-Erik (2001). *Hva brast så høyt? Folkemonarkiets vekst og fall*. Oslo: Tiden.
- Grimstad, Carl-Erik (2003). *Den forkledte republikk: Regimer foran undergangen*. Oslo: Tiden.

Grue, Jan (2011). "Hva er kritisk diskursanalyse?. Maktbegreper i kritisk diskursanalyse". I Aslaug Veum, Tonje Raddum Hitching og Anne Birgitta Nilsen (red.), *Diskursanalyse i praksis. Metode og analyse*. (112-135). Oslo: Høyskoleforlaget.

Gullestad, Marianne (2002). *Det norske sett med nye øyne. Kritisk analyse av norsk innvandringsdebatt*. Oslo: Scandinavian University Press.

Hagelund, Anniken (2002). "Problematizing culture: Discourses on integration in Norway". *Journal of International Migration and Integration*. 3(3): 401-415. DOI: 10.1007/s12134-002-1022-7

Helset, Per og Stordrange, Bjørn (1998). *Norsk statsforfatningsrett*. Oslo: Ad Notam Gyldendal AS.

Hitching, Tonje Raddum og Veum, Aslaug (2011). "Introduksjon", i Tonje Raddum Hitching, Anne Birgitta Nilsen og Aslaug Veum (Red.), *Diskursanalyse i praksis: metode og analyse*. 11-36. Kristiansand: Høyskoleforlaget.

Hobsbawm, Eric (1983a). "Introduction: Inventiong Traditions", i Eric Hobsbawm og Terence Ranger (red.), *The Invention of Tradition*. 1-14. Cambridge University Press.

Hobsbawm, Eric (1983b). "Mass-producing Traditions: Europe, 1870-1914", i Eric Hobsbawm og Terence Ranger (red.), *The Invention of Tradition*. 263-308. Cambridge University Press.

Hovland, Britt Marie (2000). *Kongelege jule- og nyttårstalar som nasjonale ritual. Tre skandinaviske eksempel*. Nordisk ministerråd København.

Hutchinson, John (1994). *Modern Nationalism*. London: Fontana.

Hutchinson, John og Smith, Anthony D, (1994). "Introduction", I John Hutchinson og Anthony D. Smith (red.), *Nationalism*. Oxford/New York: Oxford University Press.

Ichijo, Atsuko og Uzeljac, Gordana (2005a). "Primordialism. Introduction", i Atsuko Ichijo og Gordana Uzelkac (red), *When is the Nation? Towards an understanding of theories of nationalism*. 51-55. London/ New York: Routledge.

Ichijo, Atsuko og Uzeljac, Gordana (2005b). "Modernism. Introduction", i Atsuko Ichijo og Gordana Uzelkac (red), *When is the Nation? Towards an understanding of theories of nationalism*. 9-14. London/ New York: Routledge.

Janmaat, Jan Germen (2006). "Popular conceptions of nationhood in old and new European member states: Partial support for the ethnic-civic framework". *Ethnic and Racial Studies*, 29(1), 50-78. DOI: 10.1080/01419870500352363

Jayet, Cyril (2012). "The Ethnic-Civic Dichotomy and the Explanation of National Self-Understanding". *European Journal of Sociology*. 53(1): 65-95.
Doi:10.1017/S0003975612000033

Johannesen, Hedvig Skonhoft (2013). *Nasjonal klassereise: Mette-Marit og politikkenes abdikasjon*. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).

Klausen, Arne Martin, (red.) (1984). *Den norske væremåten*. Oslo: Cappelen.

Klausen, Arne Martin (1996). *Lillehammer-OL og olympismen. Et moderne rituale og en flertydig ideologi*. Oslo: Ad Notam Gyldendal AS.

Kohn, Hans (1944). *The idea of nationalism: A study in its origins and background*. New York: Macmillan.

Kongehuset.no. Lesedato: 2.7.2015. URL:
<http://www.kongehuset.no/seksjon.html?tid=27215&sek=26959>

Kvale, Steinar og Brinkmann, Svend (2012 [2009]). *Det kvalitative forskningsintervju*. (2. utg.) Oslo: Gyldendal Akademisk.

Kuzio, Taras (2002). "The myth of the civic state: a critical survey of Hans Kohn's framework for understanding nationalism". *Ethnic and Racial Studies* 25(1):20–39.
DOI: 10.1080/01419870120112049

Langslet, Per Roar (1992). *Kong Olav V av Norge: monarkiet i en brytningstid*. Oslo: Cappelen.

Langslet, Per Roar (1996). *Kongen taler. Utvalg, innledning og intervju med Kong Harald ved Lars Roar Langslet*. J. W Cappelens Forlag AS.

Lien, Marianne E., Lidén, Hilde og Vike, Halvard (red.) (2001). *Likhetens paradokser. Antropologiske undersøkelser i det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.

Lynnebakke, Britt og Fangen, Katrine (2011). "Tre oppfatninger av norskhet: Opphav, kulturell praksis og statsborgerskap". *Sosiologi i dag*. 41(3-4):133-155. URL: <http://ojs.novus.no/index.php/SID/article/view/282/268>

Løvgren, Mette og Orupabo, Julia (2011). "Norskhet". *Sosiologi i dag*. 41(3-4):5-11. URL: <http://ojs.novus.no/index.php/SID/article/view/276/262>

Meinecke, Friedrich (1970 [1907]). *Cosmopolitanism and the national state* (7.utg) Princeton, NJ: Princeton University Press.

Moxnes, Halvor (2011). "Men Jesus var ikke norsk!". *Kirke og kultur*. 116(3):120-130. URL: <https://www.idunn.no/kok/2011/03/art09>

Nieguth, Tim (1999). "Beyond dichotomy: concepts of the nation and the distribution of membership". *Nations and Nationalism*, 5(2):155-173. DOI: 10.1111/j.1354-5078.1999.00155.x

Norsk språkråd. URL:

http://www.sprakradet.no/sprakhjelp/Skriveregler/Stor_eller_liten_forbokstav/#kongelege
(Lesedato: 27.10.2015).

Norval, Aletta J. (2012). "The Politics of Ethnicity and Identity", i Edwin Amenta, Kate Nash og Alan Scott (red.), *The Wiley-Blackwell Companion to Political Sociology*. 305-314. Chichester: John Wiley & Sons Ltd. DOI: 10.1002/9781444355093.ch27

Peters, Bernhard (2002). "A new look at `National Identity` How should we think about `collective` or `national identities?` Does Germany have an ethnic identity, and is it different?". *European Journal of Sociology*. 43(1):3-32. DOI: 10.1017/S0003975602001005

Rasmussen, Tarald, Lundal, Sverre Olav og Elstad, Hallgeir (2014). "Kirken". *Store norske leksikon*. Lesedato: 13.10.2015. URL: <https://snl.no/Kirken>

Reeskens, Tim og Hooghe, Mark (2010). "Beyond the civic–ethnic dichotomy: investigating the structure of citizenship concepts across thirty-three countries". *Nations and Nationalism*. 16(4):579-597. DOI: 10.1111/j.1469-8129.2010.00446.x

Repstad, Pål (1998). *Mellom nærhet og distanse. Kvalitative metoder i samfunnsfag*. (3.utg). Oslo: Universitetsforlaget AS.

Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York: Free Press.

Saxi, Hans Petter, (2014). "Myter om Grunnloven og parlamentarismen". *Plan*. 3-4:50-55. URL: https://www.idunn.no/plan/2014/03-04/myter_om_grunnloven_og_parlamentarismen

Schudson, Michael (2002), "How Culture Works: Perspectives from Media Studies on the Efficacy of Symbols", i Lyn Spillman (red.) *Cultural Sociology*. (141-148). London: Blackwell.

Schulman, Stephen (2002). "Challenging the Civic/Ethnic and West/East Dichotomies in the Study of Nationalism". *Comparative Political Studies*. 35(5): 554-585.

DOI: 10.1177/0010414002035005003

Sejersted, Francis (2005). "1905 i norsk historie. Minner og myter". *Historisk tidsskrift*. 84(2): 229-238. Universitetsforlaget. URL:

https://www.idunn.no/ht/2005/02/195_i_norsk_historie_minner_og_myter

Skagestad, Odd Gunnar (2005). "Folkeavstemningen 12.-13. november 1905: Myter og konsekvenser". *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*. 21(3): 274-282. Universitetsforlaget. URL: https://www.idunn.no/nst/2005/03/folkeavstemningen_1213_november_195_myter_og_konsekvenser

Smith, Anthony D. (1991). *National Identity*. Reno, Las Vegas: University of Nevada Press.

Smith, Eivind (1994). "Norge som konstitusjonelt demokrati". I Bjørn Erik Rasch og Knut Midgaard (red.), *Representativt demokrati. Spilleregler under debatt*. 46-69. Oslo: Universitetsforlaget AS.

Sørensen, Øystein, (1998a). "Når ble nordmenn norske?" I Øystein Sørensen (red.) *Jakten på det norske*. Oslo: Ad Notam Gyldendal AS. (11-14).

- Sørensen, Øystein, (red). (1998b) *Jakten på det norske*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Thagaard, Tove (2009 [1998]). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. (3.utg). Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke AS.
- Tvedt, Terje (1999). "Eksport av normalisme og import av normalitet. Om den norske samaritan som maktfigur", i Siri Meyer og Thorvald Sirnes (red.), *Normalitet og identitetsmakt i Norge*. (116-130). Oslo: Ad Notam Gyldendal AS.
- Tvedt, Terje (2006). "Utviklingshjelp, utenrikspolitikk og den norske modellen". *Historisk tidsskrift*. 85(1):59-85. URL:
https://www.idunn.no/ht/2006/01/utviklingshjelp_utenrikspolitikk_og_den_norske modellen
- Vassenden, Anders (2007). *Flerkulturelle forståelsesformer. En studie av majoritetsnordmenn i multietniske boligområder*. Dr.polit.-avhandling. Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
- Vassenden, Anders (2010). "Hvorfor en sosiologi om norskhet må holde norskheter fra hverandre". *Sosiologi i dag*, 41(3-4):156-182. URL:
<http://ojs.novus.no/index.php/SID/article/view/283/269>
- Vassenden, Anders (2011). "Untangling the different components of Norwegianness". *Nations and Nationalism*, 16(4):734–752. DOI: 10.1111/j.1469-8129.2009.00438.x
- Vassenden, Anders og Andersson, Mette (2010). "When an image becomes sacred: Photo-elicitation with images of holy books". *Visual Studies*. 25(2):149-161
DOI: 10.1080/1472586X.2010.502672
- Vassenden, Anders og Andersson, Mette (2011). "Whiteness, non-whiteness and `faith information control`. Religion among young people in Grønland, Oslo". *Ethnic and Racial Studies*. 34(4): 574-593. DOI: 10.1080/01419870.2010.511239
- Von der Lippe, Anniken (2013). "Hvordan snakker ungdom om religion - og hvorfor snakker de sånn? ; en kvalitativ studie av ungdom i alderen 13-15 år". *Din: Tidsskrift for religion og kultur* 2:7-31. URL: <http://ojs.novus.no/index.php/DIN/article/view/762>

Vörös, Lazlo (2006). "Methodological and Theoretical Aspects of 'Social Identities' Research in Historiography", i Lud`a Klusakova og Steven G. Ellis (red), *Frontiers and Identities: Exploring the Research Area*. (27-45). Pisa: Pisa University Press.

Wodak, Ruth, de Cillia, Rudolf, Reisigl, Martin og Liebhart, Karin (2009 [1999]). *The Discursive Construction of National Identity*. (2.utg.). Edinburgh University Press.

Øierud, Gunnfrid Ljones (2011). "Innledning. Hvordan analysere multimodalitet?", i Tonje Raddum Hitching, Anne Birgitta Nilsen og Aslaug Veum (red.) *Diskursanalyse i praksis: metode og analyse*. 43-47. Kristiansand: Høyskoleforlaget.

Østerud, Øyvind (1994). *Hva er nasjonalisme?* Oslo: Universitetsforlaget AS.

Özkirimli, Umut (2000). *Theories of Nationalism. A Critical Introduction*. Basingstoke: Macmillan Press LTD.

Åmås, Olav (2004). "[Leder] Monarki og republikk som kulturelt og politisk symbol". *Samtiden*. Nr. 1:4-5. URL: https://www.idunn.no/samtiden/2004/01/samtiden_nr_1_2004

Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt.

Antall ord i denne oppgaven: 32 992